

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
પ્રભુજીને પહેરાવું
પામવા પરમને
પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
પ્રણામ
પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
: પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજી
૩. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૪. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ
૫. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
: પૂ. ધનસુખભાઈ
: પૂ. ચંદુલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ

પરિત્રાણ

પ્રેમ - પરિવારનો
પ્રીત - પ્રકૃતિની
પ્રવાસ - પારાવારનો
પથિક - પરમ પંથની
પ્રેરણા - પિયુજની
પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પરિત્રાણ (સંરક્ષણ)

અનુભવનાં અમૃતબિંદુ - ૧૨૭

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા. ૧-૪-૨૦૨૨

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૦૨૨-૩૫૫૬૩૮૦૮
: ૮૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	કરકસર	૫
૨	પ્રશંસા	૭
૩	જીવનચક્ર	૧૨
૪	અલકચલાણું	૧૫
૫	સફળતા	૧૭
૬	સ્મૃતિભ્રંશ	૨૦
૭	નારી	૨૪
૮	અસલીનકલી	૨૯
૯	વિસામો	૩૩
૧૦	મંગળ	૩૬
૧૧	સ્વાશ્રયા	૩૯
૧૨	શિર્ષક	૪૨
૧૩	પ્રેમ	૪૪
૧૪	વધામણા વૃદ્ધત્વના	૪૭
૧૫	ગૃહિણી	૪૯
૧૬	પ્રાર્થના	૫૩
૧૭	એક	૫૫
૧૮	અમીરી-ગરીબી	૫૭
૧૯	સંયોજન	૬૧
૨૦	ફળશ્રુતિ	૬૩
૨૧	આર્ત પોકાર	૬૫
૨૦	સંસાર	૬૯
૨૧	હીના	૭૧
૨૨	જવાબદારી	૭૭
૨૩	કલ્યાણ	૮૧
૨૪	સંપત્તિ	૮૩
૨૫	આવિષ્કાર	૮૭
૨૬	સંસ્કારબીજ	૮૯
૨૭	ધર્માચરણ	૯૩

કરકસર

ગૃહિણીઓની કીટી પાર્ટી હતી. થીમ હતું વેસ્ટમાંથી બેસ્ટ. ઘરમાં નકામી પડી રહેલી વસ્તુઓમાંથી નવસર્જન કરી, ઉપયોગી બનાવવી. પણ આજકાલ તો હવે ઘરમાં માળિયા રહ્યા જ નથી. આજની પેઢી use & throw માં માને છે. આજે જેની જરૂરત નથી તેનો સંગ્રહ કરો નહીં, ફેંકી દો. કાલે જોઈશે તો નવું ખરીદી લાવીશું. લેટેસ્ટ વસ્તુ મળશે. ઘરમાં કરચો-ભંગાર ભરવા નથી.

આજની પેઢી લગ્નપ્રસંગે લાખો-કરોડોનો ધુમાડો કરે. લાઇટ, ફ્લાવર ડેકોરેશન. મહેંદી પ્રસંગ, બેચલર પાર્ટી event manager રાખે. હજારોની ડીનર ડીશ. ભવ્ય રીસેપ્શન. બ્યુટીપાર્લરના ખર્ચા અને આજકાલ તો ફેશન ચાલી છે. ડેસ્ટીનેશન મેરેજ - મહાબળેશ્વર, ગોવા કે ઉદેપુર કે માલદીવ્સ કે મેક્સીકો. દૂરના સ્થળે લગ્નપ્રસંગ ઉજવવાનો. સગાવહાલાની જંજાળ નહીં. ફક્ત પોતાના પરિવાર અને મિત્રો. સોથી બસો વ્યક્તિ. પ્લેનમાં આવવા જવાનું. બેચલર પાર્ટી, પ્રી મેરેજ શુટીંગ, ડ્રોન દ્વારા મેરેજ પ્રસંગોનું શુટીંગ. કરોડોના ખર્ચા. યંગસ્ટર્સ ઓન્લી. ઘરડા બુદ્ધિ વડીલો નહીં.

લગ્ન આપણા પરિવારનો અમોલો પ્રસંગ. વડીલોના આશીર્વાદ. સગાસ્નેહીઓને આમંત્રણ-બહેન-દીકરી-ભાણેજ-કુટુંબીઓ-આનંદમંગળ. મંડપમુહૂર્ત, સાંજ, વરઘોડો-પોંખણા-કન્યાદાન-સપ્તપદી, વિદાય. ગૃહપ્રવેશ-કંકુપગલા.

આ મંગળ પ્રસંગને આપણે event માં બદલી નાંખ્યો. નવો concept. જમાનો બદલાયો છે. વરકન્યા પોતાના ચોઈસથી જીવનસાથી પસંદ કરે, ઇન્ટરનેટના માધ્યમથી. ન જાણ ન પહેચાન.

અમારો હજુ યે સંયુક્ત પરિવાર છે. દાદાજીની ધાક છે. એમને પૂછીને પાણી પીવાય. થોડા રીસ્ટ્રીક્શન છે. પણ એની સામે જે પ્યાર, જે હૂંફ મળે છે તે અમૂલ્ય છે. દાદીમાં કશું waste જવા જ ન દે. દરરોજ wasteમાંથી best બનાવતી જ રહે.

સગડીમાં કોલસા પૂરાય. એની ભૂકીમાં છાણ ભેળવી લાડવા બનાવે જે પાણી ગરમ કરવાના બંબામાં જાય. ફાટેલા કપડાં, સાડીમાંથી થેલી બનાવે, ચંદરવો બનાવે, ચાકળા બનાવે, રજાઈ બનાવી, એ બધું રંગબેરંગી, પ્રદર્શનમાં મૂકાય એવા ભાતીગળ.

દૂધ ગરમ કરે-તપેલીમાં લોટ લૂછી લે. ઘી તાવે, બગડું નીકળે-છાશની કઢી બનાવે, બગડું નાંખી મસાલા ભાખરી બનાવે. મોણ બચી જાય.

કઠોળ પલાળી-દાળ પાડે-સાંબેલાથી, બારીક ભૂકો પડે તે કોરમું. એના મુઠિયા બનાવે. રાત્રે ભાત-ખીચડી વધ્યા હોય તેના મુઠિયા બનાવે. ચોમાસામાં લીલાં શાકભાજી ન મળે તો સૂકવણી બનાવી સંઘરી રાખે. પાપડ, ખીચીયા, સેવ પાડે. બાર મહિનાના અથાણા બનાવે. દાદાજી અમારા પુસ્તકોને પૂંઠા ચડાવી આપે. એક પેન, એક પેન્સીલના ત્રણ ત્રણ ટુકડા કરી છોકરાઓને આપે. બધા ભાઈબહેનો એકબીજાના ઉતરતા કપડાં પહેરતા, રમકડાંથી રમતા, એક જ ઘોડિયામાં આઠ દસ બચ્ચાં હીંચોળાયા હશે.

દાદી કરકસર કરે, છાનામાના અનાજના ડબામાં થોડી થોડી રકમ છૂપાવી રાખે. બચત હોય તો મુશ્કેલીના વખતમાં કામ આવે. દાદી દાખલો આપે - એક પરિવારમાં સમૃદ્ધિ, પૈસાની રેલમછેલ. ડાહી વહુ હતી તેણે સુવર્ણમુદ્રા ખરીદી છાણામાં છૂપાવી. કપરા દિવસો આવ્યા. સંઘરેલું સોનું કામ આવ્યું.

લગ્નપ્રસંગે થતા ભપકા દાદાજીને ન ગમે. એક બે કલાકના પ્રસંગમાં પૈસા વેડફી નાંખવા કરતાં F.D. કરીને આપો. ઘર લેવા કામ લાગે. ધંધો કરવા મદદરૂપ થાય. કાયમ કહે હાથ ટૂંકો રાખો. પૈસા બચાવો, પછેડી પ્રમાણે સોડ તાણો, નહીં તો પગ ઉઘાડા દેખાશે. નીતિથી કમાવાનું. હદ ઉપરાંતના ખર્ચા રાખો તો પછી હર્ષદ મહેતા કે નીરવ મોદી જેવા ભાગેડું થવું પડશે. કરસકર અને ત્રેવડ એ ત્રીજો ભાઈ છે.



પ્રશંસા

વોટ્સ એપનો જમાનો છે. કંઈ સારું વાંચીએ, લખીએ, ફટાફટ ગ્રુપમાં ફોરવર્ડ કરી દઈએ. ગ્રુપ પણ કેટલા બધા? ફેમીલી ગ્રુપ, મિત્રોનું ગ્રુપ, કીટીનું ગ્રુપ. જ્ઞાતિનું ગ્રુપ. દરેક ફોરવર્ડની નીચે ટાઇપ લખેલું હોય. આપણો અભિપ્રાય ટાઇપ કરવાનો એ સંદેશને એપ્રીશીએટ કરવાનો. અથવા થમ્સ અપની નિશાની. થમ્સઅપ એક નહીં બે પાંચ. આ જાણે એક પ્રકારનો વ્યવહાર થઈ ગયો છે. કોઈનું સરસ લખાણ આવે કે બધા ઘડાઘડ અભિપ્રાય આપવા માંડે. એ બધાને ડીલીટ કરતાં દમ નીકળી જાય. કોઈ વખતે તો કીટી ગ્રુપનું ફોરવર્ડ ગમી જાય, આપણે ફેમીલી ગ્રુપમાં ફોરવર્ડ કરીએ, ફેમીલી ગ્રુપની કોઈ એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્ર ગ્રુપમાં ફોરવર્ડ કરે. આણ ઘણી વખત forwarded many times થઈ જાય.

કોઈ સારું લખે, કોઈ સારું ગાય, આપણને ગમે, અભિનંદન આપીએ, વખાણ કરીએ. આપણા મનને સારું લાગે-સામી વ્યક્તિને પોતાની કદર થઈ, એવું લાગે. એને પ્રોત્સાહન મળે આપણા પ્રશંસાના બે શબ્દથી. એમાં આપણી શાલીનતા દેખાય. કોઈના સહકાર્યની, સદ્ગુણોની પ્રશંસા કરીએ-કદર કરીએ એમાં કશું ખોટું નથી પણ એ ઉચિત હોવું જરૂરી છે. કોઈની તડફંચી, ઉઠાંતરી કરીએ અને વાહ વાહ થાય. એમાં ઇગો પ્રબળ થાય.

અમારો એક મિત્ર છે કુંદન. નવરો ધૂપ. કોઈનું લખાણ એના પર આવ્યું કે એ મંડી પડે બધે ફોરવર્ડ કરવા. જાણે પોતે મોટો લેખક, વાંચક, પ્રશંસક છે એવું અભિમાન ધરાવે. હવે બધા એનાથી કંટાળી ગયા છે. એનું ફોરવર્ડ આવે કે વાંચ્યા વગર ડીલીટ કરી નાંખે. છતાં લોકો એની ખોટી ખુશામત કરે. તેથી એનામાં એવો ભ્રમ પેદા થઈ ગયો છે કે એના જેવું વાંચન-લેખન કોઈમાં નથી. સારું અને સરસ હોય - પછી એ ગીત હોય, સંગીત હોય, ચિત્રકામ હોય, કે નૃત્ય હોય. જરૂર પ્રશંસા કરવાની. તેથી તેના

સર્જકને પ્રોત્સાહન મળે. પણ ખોટી ખુશામત નશીલી ગોળી જેવી નીવડે. તમે જે નથી, તમારામાં જે આવડત નથી એ બાબતમાં પણ તમારી જાતને નિષ્ણાંત ખપાવવા મંડો. ખુશામત માણસને બગાડે. કહે છે ખુશામત તો ખુદાને પણ પ્યારી હોય.

વખાણ કરીએ તો માણસને એના પોતાનામાં રહેલી સાચી ક્ષમતાનું ભાન થાય. એને એની શક્તિની ઓળખ થાય. keep it up. એનામાં રહેલી ક્ષમતાના બીજને કોળવાની તક મળે - એની આવડતનું યોગ્ય મૂલ્યાંકન થાય. ઉઘાડ થાય. ઘણી વખત એવું પણ બને કે કેટલાક માણસોમાં કદરદાની જ નથી હોતી. ‘પોલું છે તે બોલ્યું’, એમાં કરી તે શી કારીગરી. એમાં શું ઘાડ મારી. માણસની સર્જનશક્તિ કુંઠિત બની જાય. ઠીંગરાઈ જાય.

કોઈની યોગ્ય પ્રશંસા કરીએ તો ક્યારેક એ શબ્દો જાદુઈ અસર કરે. તેની અંદર પડેલી સુષુપ્ત શક્તિઓ જાગૃત થાય. એનો આત્મવિશ્વાસ વધે. you can do it, come on. એ વ્યક્તિનો ઉત્સાહ દ્વિગુણિત થઈ જાય.

હિમાલયની યાત્રા પર જતી વખતે પહાડી પ્રદેશમાં થાકી જવાય. હજુ કેટલું ચઢાણ બાકી? કોઈ કહેતું નથી કે તમારાથી નહીં પહોંચાય. પાછા વળો. બધા પ્રોત્સાહિત કરે. અરે જરા જેટલું જ દૂર છે. પહોંચી જશો. શિવલિંગના અદ્ભુત દર્શન થશે. પ્રોત્સાહન મળે. આંતરિક શક્તિ જાગૃત થાય.

આપણે રોટલી વણતા શીખ્યા, ભરત ભરતા શીખ્યા. મા કહેતી, શાબાશ બેટા, હજુ થોડી મહેનત કર. સરસ ગોળ રોટલી વણતા આવડી જશે. ઉત્સાહ વધે. સાસરામાં સાસુ ટોકે, તમારામાં કોઈ વેતો જ નથી. માએ કંઈ શીખવ્યું નથી. કામ શીખવાનો, કામ કરવાનો ઉત્સાહ મરી જાય. વેઠ ઉતારતા હોઈએ એમ કામ કરી નાંખીએ. ગમે તેટલું કામ કરી મરું છું. મારી કોઈ કદર કરતું નથી. મારી સહનશક્તિની હદ આવી ગઈ. બસ વિકાસ અટકી જાય.

નાના હતા, સ્કૂલમાંથી હોમવર્ક આપે. અઘરું લાગે. પિતાજી પ્રોત્સાહન આપે, સરળ રીતે શીખવે પ્રેમથી, દાખલા ફટાફટ સાચા પડે. આત્મવિશ્વાસ વધે. ક્યારેય કોઈ એવું નથી કહેતા કે તું ડફોળ

છે, તારામાં હોંશિયારી નથી. નાપાસ થશે. એના કરતાં એવી રીતે કહે કે બેટા થોડું વધારે ધ્યાન રાખ, વહેલો ઊઠી વાંચ. તું હોંશિયાર છે, બધું યાદ રહી જશે. પાસ થઈ જવાશે. અને આપણો આત્મવિશ્વાસ દૃઢ થતો જાય. પરીક્ષાનો ડર ભાગી જાય.

જિંદગીમાં અનેક મુસીબતો આવે, હતાશ-નિરાશ નહીં થવાનું. every thing will pass away. મુસીબતો કાયમ ટકી રહેવાની નથી. હિંમત હાર્યા વિના પ્રયાસ કર્યા કરો. સફળતા આપણા કદમ ચૂમતી આવશે. મહાન પુરુષોના જીવન ચરિત્ર વાંચીએ. કેવી કેવી મુસીબતો પાર કરી તેઓ સફળ બન્યા છે. નજર સમક્ષ સફળતાની કેડી કંડારાઈ જશે. આપણે આપણી મંજિલે પહોંચી શકીશું.

આદત પડી ગઈ છે આપણને - ભગવાનને સસ્તો બનાવી દેવાના. ભગવાન પાસે માંગ્યા કરીએ - પરીક્ષામાં પાસ કરી દેજે. ટેન્ડર પાસ કરાવી ધંધામાં માલામાલ કરી દેજે. ભગવાન કહે, મેં તને સર્વ કંઈ અનુકૂળતાઓ આપી છે. બુદ્ધિ-હાથ પગ, વિચાર શક્તિ આપ્યા છે. મહેનત કર, પુરુષાર્થ કર. બીજા ઉપર આધાર રાખી બેસી ન રહેવાય. વાધ-સિંહને પણ પેટ ભરવા શિકાર કરવો પડે. ન હિ સુપ્તસ્ય સિંહસ્ય મુખે પ્રવિશન્તિ મૃગાઃ આપણા અસ્તિત્વને સાર્થક કરવા માટે ખુદ પુરુષાર્થ કરવો પડે. આપણે સમાજના, પરિવારના એક અંગ છીએ. સમાજના, પરિવારના ઉત્કર્ષ માટે - સૌ પર પ્રેમભાવ રાખવો જરૂરી છે. આપણી જવાબદારીના વર્તુળને વિસ્તરતું રાખવું પડે. ઇશ્વરે આપણને અનંત શક્તિનું પ્રદાન કર્યું છે. એનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી પોતાની જાતને તથા સમાજને મદદરૂપ થતાં શીખવું પડે. ખંત પૂર્વક, ચોકસાઈપૂર્વક કાર્ય કરો. દુઃખના રોદણાં રડી બેસી રહે એ કંઈ ઉકાળી ન શકે. એના કામમાં ભલીવાર ન હોય. આપણી અંદર રહેલી ઉદાત્ત વૃત્તિઓને સજાગ કરીએ. માનવી છીએ-અન્યને ઉપયોગી થઈ, માનવતા દાખવીએ. સૌને પોતપોતાની રીતે જિંદગી જીવવાનો અધિકાર છે. પોતપોતાની રીતે સૌને જિંદગી જીવવાનો અધિકાર છે. પોતપોતાની રીતે સૌ જીવન ગુજારે. આપણો ધર્મ છે, કોઈ દુઃખિયારાને મદદ કરવી, તેના વખાણ

કરવા, જિંદગીમાં આગળ વધવા પ્રોત્સાહિત કરવા. ધનથી જ અન્યને મદદ કરી શકાય એવું નથી. ફક્ત પ્રોત્સાહનના બે શબ્દો જાદુઈ અસર કરી જાય. દુઃખી માણસમાં ટકી રહેવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય.

વચનેષુ કિં દરિદ્રતા.

આવ તારી બંસીના બોલ બે વગાડી તું જા.

મારી નાવને સામે કાંઠે હંકારી તું જા.

ભગવાન જ આપણી નાવનો ખેવૈયો છે. એ જ સામે પાર ઉતારશે. એ શ્રદ્ધા ટકી રહેવી જોઈએ.

શરૂઆતમાં આપણે વોટ્સ એપની વાત કરી, ભગવાનને અરજી કરીએ. ટપાલમાં મોકલવી હોય તો સ્ટેમ્પ લગાડવી પડે પણ આપણી પાસે ભગવાનનું સરનામું જ ક્યાં છે? આપણે ક્યાં ઓછા છીએ. ઘણી વખત સ્ટેમ્પ માર્યા વગર જ પત્ર પોસ્ટ કરી દઈએ. ભલે ને પછી પત્ર મેળવનારે ડબલ પૈસા ભરવા પડે.

આપણે તો ભગવાનને બનાવવામાં પણ પાવરધા બની ગયા છીએ. ભગવાન પાસે ક્યાં ઓછું છે. પત્ર લખ્યો, પોસ્ટ કર્યો, સ્ટેમ્પ માર્યા વગર. ભગવાન છોડાવશે ટપાલ. મનુષ્ય જાત અવળચંડી છે. ખરે ખોટે સરનામે પત્રો મોકલ્યા કરવાના. સ્વાર્થ સાધવા પ્રાર્થનાઓ કર્યા કરવાની. માનતા માનવાની, વ્રત ઉપવાસ કરવાના. ભગવાન ભોળાનાથ છે. બ્રાહ્મણો, પૂજારીઓ મારફતે જપ, હવન કરાવી ભગવાનને રાજી રાખવા પ્રયાસ કરીએ. આપણી માંગણીઓ, ઇચ્છાઓ, તૃષ્ણાઓ અપાર છે. ભગવાનને રાજી રાખવા અનેક લાલચો આપીએ. ભગવાનને આજીજી કરીએ, પ્રાર્થના કરીએ, સાધના કરીએ. બધું ભગવાનને રીઝાવીને આપણું કામ કઢાવી લેવા માટે.

મહેનત કરવી નથી. લાચાર, ભીરું બની ઇશ્વરનું શરણ લેવું છે. શ્રદ્ધા નથી. ટકોરા મારો ઇશ્વરે બારણે એ નવરો બેઠો છે. બધું તત્કાળ કરી આપશે. માણસ જાત ચાલાક છે, થોડું આપી, ઘણું બધું પડાવી લેવાની સ્વાર્થ ભાવના છે. ભગવાને પશુ, પંખીને બનાવ્યા છે. પશુ પંખી કોઈ દિવસ ઉપવાસ કરે છે? પ્રાર્થના કરે

છે ? ઇશ્વરે જે પરિસ્થિતિમાં એમને મૂક્યા છે એમાં જ તેઓ ખુશ રહે છે, સ્થિરતા, ધીરતા, તીતીક્ષ્ણ રાખીને.

માણસ જ એવું પ્રાણી છે કે જે કાયમ અપેક્ષા રાખે છે કે હું કંઈ કરું તેના વખાણ થવા જોઈએ, મારો ઉપકાર માનવો જોઈએ. મને એના બદલામાં કંઈક મળવું જોઈએ. ભૂલી જઈએ છીએ કે ઇશ્વરનો કેટકેટલો ઉપકાર છે આપણા પર. માણસ જાણે કે હું કરું, કરતલ દૂજો કોઈ. જાણે બ્રહ્માંડનો ભાર આપણા પર છે. ઇશ્વરે આટલો સુંદર મનખા અવતાર આપ્યો. મન-બુદ્ધિ, વિચારશક્તિ આપ્યા. હાથ-પગ હૈયું આપ્યા. તેનો કેટલીવાર ઉપકાર માન્યો ? ગરજ વગર ભગવાનને પણ યાદ કરીએ એમાંના આપણો નથી.



જીવનચક્ર

ઈશ્વરે પશુ, પક્ષી, જીવ, જંતુ, માણસને જીવન આપ્યું છે. કોઈનું જીવન ક્ષણજીવી હોય કોઈની આવરદા પચાસ કે કોઈની સો વર્ષની હોય. ઇયળ, પોપટ, કબુતર, હરણ, મનુષ્ય, હાથી કે કાચબો સૌની આવરદા અલગ અલગ હોય. કહીએ છીએ કે માનવી જેટલા શ્વાસ લખાવીને આવ્યો હોય એથી એક પણ શ્વાસ એને વધારાનો મળી શકતો નથી. મનુષ્ય દેહ નશ્વર છે. ક્ષર છે, નાશવંત, જન્મ્યું તે જાય, જાતસ્ય હી ધુવો મૃત્યુ. જન્મ છે તો મરણ છે. મરણ થયું તે દેહનું, આત્મા અમર છે, અજન્મા છે, એવું શાસ્ત્રો કહે છે. જીવન સુંદર છે કુદરતની અપાર કૃપા છે, આપણા ઉપર. સૃષ્ટિ અનંત છે, પણ જીવમાત્ર અલ્પ છે, કાળને આધીન છે.

જિંદગી શું છે, એ હજુ સુધી કોઈ પૂરેપૂરું સમજી શક્યું નથી. મોત કેવી રીતે આવશે, ક્યારે આવશે એનો કોઈ અગાઉથી ઇશારો પણ મળતો નથી. કાળનો પ્રવાહ સતત વહી રહ્યો છે. કુદરતમાં પરિવર્તનની એક અખંડ લીલા અવિરતપણે ચાલી રહી છે. જગતની રચના કોણે કરી, એ કેવો હશે, ક્યાં રહેતો હશે. સ્તંભ વિષા આકાશ કેવી રીતે લટકાવ્યું હશે. સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરે ગ્રહોની ગતિ, શક્તિને આપણે માપી શકતા નથી. એનું સંચાલન અદૃશ્ય રીતે રહીને કોઈ શક્તિ કરી રહી હશે. સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં શિવનૃત્ય ચાલ્યા કરે છે. સર્જન, વિનાશ, નવસર્જનની ક્રિયા સતત ચાલ્યા કરે છે. એટલે ત્રિદેવ-બ્રહ્મા-સર્જનનાં દેવ, વિષ્ણુ પાલનકર્તા અને શિવ-તાંડવકર્તા-વિનાશના દેવ ગણાય.

દરિયામાં ભરતી ઓટનો ખળભળાટ-એ એનું ભવ્ય સંગીત. પવન દ્વારા લહેરાતા વૃક્ષોનું લહેરાવું એનું મધુર સંગીત અલગ. વાવાઝોડાના તોફાની સૂસવાટા, પક્ષીઓના મધુર ગુંજારવ,

ભ્રમરનો ગણગણાટ, કેટલા મધુર છે આ બધા કુદરતી અવાજો. અવકાશના અવાજોની કેસેટો બનાવીને સાંભળીએ તો અનહદનો નાદ ગેબી છે. કબીર કહે છે, કીડીના પગના ઝાંઝરના અવાજ જેવો આ ગેબી નાદ છે. કોઈ વીરલા જ આ અવાજને સાંભળી શકે, ઓળખી શકે. કુદરતમાં સર્વત્ર એક તાલ, એક લય પ્રસરી રહ્યો છે. પર્વત પર ચડીને આવતી પવનની ગાયકી અદ્ભુત હોય. રાત્રે વાતા પવનના સૂસવાટાનો અવાજ અલગ.

વહેલી સવારે સૂર્ય ઊગે, તાજો તાજો કુમળો તડકો આપણા આંગણમાં પથરાય, એની સુરખી અવર્ણનીય હોય. નાના બાળકની કાલી કાલી ભાષા કે વૃદ્ધ દાદીમાની બોખલી ભાષા કેવી મધુર લાગે ?

પગલાની આહટ પરથી આપણે આપણા સ્વજનને ઓળખી શકીએ. પ્રિય વ્યક્તિના શબ્દોના, અવાજના ભણકારા આપણા કાનમાં સતત ગૂંજ્યા કરે. આપણે કહીએ માણસ મરી ગયો પણ એના જેવી જ હલક, એના જેવો જ અવાજ એમના સંતાનોમાં વારસા રૂપે જીવતો રહે છે. આબેહુબ એમના જેવો જ અવાજ. ઘણું બધું નાશ પામે છે પણ અમુક અંશો ચોક્કસપણે જીવંત રહી જતા અનુભવાય છે. એટલે જગતમાં કશું શાશ્વત નથી પણ સઘળું નાશવંત પણ નથી. મોત એટલે સંબંધનો અંત નથી. આપણા મૃત્યુ પછી આપણી યાદગીરી આપણા સ્વજનોમાં જીવંત રહી જશે. અમુક આદતો એમને વારસારૂપે આપી જવાના છીએ. આપણા દાદા-દાદીઓની ચહેરાની ઝલક, શરીરના હાવભાવ, બોલવાની લઢણ. આપણામાં અમુક અંશે જીવંત રહી જાય છે. તેથી જ કહેવાય કે મોત એટલે જિંદગીનો સંપૂર્ણપણે અંત નથી, કંઈ ને કંઈ વારસામાં મળે જ છે જે ભાવિ પેઢીમાં જીવંત રહી જાય.

વડીલો ઘણું બધું મૂકીને જાય છે, એનું સંવર્ધન ભાવિ પેઢીએ કરતા રહેવાનું. વડીલોના સંસ્કાર પેઢી દર પેઢી વારસામાં ઊતર્યા કરે છે. પરિણામે આપણી સંસ્કૃતિ આપણા લોહીમાં જ વણાઈ ગયેલી જણાય છે. વડીલોની તો ખરી જ પણ આપણા

સૌ સૌના સમાજની અમુક ખૂબીઓ, અમુક ખામીઓ પણ આપણામાં જીવંત રહી જાય છે. અમુક સંસ્કારો જન્મજાત મળે છે. દરેક પ્રદેશ દા.ત. કચ્છ, કાઠિયાવાડ, રાજસ્થાન, તામિલ, તેલુગુ, ગોવા એ પ્રદેશની અમુક ખાસિયત હોય છે. દરેક કોમ હિંદુ, મુસ્લીમ, ખ્રિસ્તીની વિચારસરણી આગવી હોઈ શકે. દરેક ધર્મની માન્યતાઓ અમુક અમુક પ્રકારની હોઈ શકે. માનવદેહ નાશવંત છે, પણ સંસ્કૃતિ, સંસ્કાર તો પેઢી દર પેઢી વારસામાં ઉતરતી રહેશે અને માનવજાતને સમૃદ્ધ બનાવતી રહેશે અને જીવનચક્ર ચાલતું રહેશે.



અલકચલાણું

અલકચલાણું - પારકે (ઓલે) ઘેર ભાણું

કહેવત છે કે આલિયાની ટોપી માલિયાને પધરાવવી. આપણી પાસે extra item હોય, જરૂરી ન હોય, વપરાશમાં આવવાની ન હોય તો યે સંઘરી રાખીએ. પ્રસંગ આવે કોઈને પધરાવી દઈએ. આ માનવ સ્વભાવ છે. એમાં આપણો સઘળા માહેર છીએ. શ્રાવણ મહિનો આવે, વ્રતના ઉજવણા થાય. બહેનો ગીફ્ટ આપે. હલ્દીકુમકુમ વખતે ગીફ્ટ અપાય. જ્ઞાતિના મંડળોના પ્રસંગો - પ્રોગ્રામો ઉજવાય, ગીફ્ટ અપાય. હઝાર, બે હઝારથી માંડી પાંચ દસ રૂપિયાની ગીફ્ટ હોય. લગ્ન પ્રસંગ હોય, બર્થ ડે હોય, ગીફ્ટ તો આપવી જ પડે. સામે રીટર્ન ગીફ્ટ મળે. આ બધી જુદી જુદી કિંમતની અલગ અલગ વસ્તુઓ વાપરવી ગમે નહીં. રસોઈના, જમવાના વાસણો કોકરી વગેરેના સેટ વપરાય. તો આવી extra વસ્તુઓનો નિકાલ તો કરવો જ પડે. શું કરીએ છીએ. એ બધી ગીફ્ટ આપણો સાચવી રાખીએ. પ્રસંગ આવે, બહાર કાઢીએ. નવું રેપર બદલીએ - ઉપર નામનું સ્ટીકર લગાડીએ - હાથ ગીફ્ટના પૈસા બચી ગયા અને ઘરમાંથી કાશ ગઈ, નકામું પડી રહેલું ઠોબરું ગયું.

પહેલાના જમાનામાં વડીલોના મરણ પાછળ લહાણા કરતા - મોટા તપેલા, ત્રાસ, બેડાં, પવાલી વગેરે. એક બે ઘરમાં કામ લાગે. બાકીના માળિયામાં ભરી રખાય. દીવાળી આવે, આમલીથી ચકચકતા કરી, ફરી પાછા ભરી દઈએ માળિયામાં. વળી એના ઉપર નામ લખાવાયેલા હોય તો કોઈને અપાય પણ નહીં. આવા થાળી, વાટકા, તપેલા, બોઘરણા છેલ્લે ભંગારવાળાને અપાય. બૈરાઓને તો આદત જૂના ફાટેલા કપડાને બદલીમાં વાસણ exchangeમાં લે. ન જરૂરી હોય તે પણ. માટીના વાસણ પછી, પિત્તળના વાસણ, પછી એલ્યુમીનીયમના વાસણ, પછી સ્ટેનલેસ સ્ટીલના અને હવે

કોકરી વપરાય. ટપરવેર-કોર્નિંગ, માઇક્રોવેવ, ડીશવોશરમા અલગ.

જૂના સેટનું શું થાય? ફેંકી થોડા દેવાય. કરાય સંઘરો. દિયર-દીકરા-વગેરે અલગ રહેવા જતા, ઘરમાંથી વાસણ કાઢી આપવા પડે. ત્યારે યે જીવ ચાલે નહીં. આ તો મારા પિયરનું સંભારણું કહી પાછું મૂકી દઈએ.

હા, અસલના છૂરી, પટારા, ઘંટી વગેરે હવે એન્ટીક તરીકે ઘરમાં શો પીસ તરીકે મૂકવાની ફેશન છે. દાદીના દાગીના, ઓરીયન્ટલ - ડીઝાઇન ગમે પણ વજન ભારે - કાન લળી જાય. લગ્નપ્રસંગે પહેરામણીમાં સાડી આપવાનો રિવાજ હતો. લેસવાળી સાડી પહેરવી ગમે નહીં. ફરી કોઈને પધરાવી દેવાય. મેચીંગની તકલીફ. સગાવહાલાને આપી શકાય તેમ ન હોય તો કામવાળીને આપી દેવું પડે. આમ રીસાયકલ, અલકચલાણું ચાલતું જ રહે. વહેવાર સચવાઈ જાય, ઘરમાંથી અલસ જાય. ને પૈસા બચી જાય.

મારી નણંદના લગ્ન થયા, અમારી ન્યાતના રિવાજ પ્રમાણે ૫૧ જોડી કપડાં ઓછામાં ઓછા આપવા પડે. દસ વીસ તોલા સોનાના દાગીના આપવા પડે. મારી સાસુ ખરીદી કરી એકઠું કરતા ગયા હતા કરિયાવર માટે. નણંદના લગ્ન પછી એ અમેરિકા સેટ થવાના હતા. ત્યાં આટલી બધી સાડી લઈ જઈ શું કરે. દાગીનાનું જોખમ લઈ જવાય નહીં. પટારો ભરી મૂકી ગયા છે. કપડાં ને દાગીનો છે સેફમાં.

આવું આવું કરવું પડે એના કરતાં રીતરિવાજ બદલીએ તો કેવું? અમેરિકામાં નવયુગલને ઘર સેટ કરવા મેસી જેવા સ્ટોરમાં ઓર્ડર બુક કરાવાય. ફ્રીઝ, ટી.વી., મીક્સર, ઘરવખરીની આઇટમો. ડુપ્લીકેટ થતું હોય તો સ્ટોરવાળા બદલીમાં બીજી આઇટમ આપે. એમનું ઘર વસી જાય. વ્યવહારુ અભિગમ અપનાવવો જરૂરી છે.



સફળતા

બે જીગરજાન મિત્રો, સંભવ અને સંજય. સંભવ ભણવામાં સાધારણ - સેકન્ડ ક્લાસમાં પાસ થાય. ઘરની પરિસ્થિતિ સાધારણ. પિતા ઓફિસકામમાં અને માતા ઘરકામમાં વ્યસ્ત. દાદા-દાદી ઘરડા. એમની સેવા કરવાનું, દર્શન કરવા લઈ જવાનું, તબિયતનું ધ્યાન રાખવાનું, નિયમિત દવા આપવાની, મા ચીંધે એવા નાના મોટાં ઘરકામ કરવાના. સમય કાઢવો પડે વાંચવા માટે. પોતાની ફરજ બજાવવાની, મનમાં કોઈ અભાવ નહીં, દુઃખ કે અફસોસ નહીં. બહુ મોટા સપના જોવાના નહીં. એને પોતાની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ હતો કે બહુ મોટા સપના જોવા પોષાય તેમ નથી. પોતાનાથી ઉપરના, ઊંચેના લોકો તરફ જોઈ દુઃખી નહીં થવાનું, નીચેના સાધારણ લોકોનું જીવન જોઈ આનંદ મેળવવાનો કે આપણને ઘરની, રોટલાની, કપડાંલતાની ખોટ તો નથી. માબાપ ફી ભરી ભણાવે છે, ભણી લેવાનું, રખડી ખાવાનું નહીં. જે કંઈ મળ્યું છે તેમાં સંતોષ. ભણી લીધું, પરણી ગયો, સાધના નામની સીધી સાદી છોકરી સાથે. ગૃહસ્થી નિભાવે છે.

સંજય નાનપણથી જ તોફાની, ભરાડી, શ્રીમંત બાપનો દીકરો, બાપા અમેરિકા અભ્યાસ કરવા મોકલવાના છે. તેથી ખૂબ ધ્યાન દઈને ભણવાનું, કાયમ ફર્સ્ટ ક્લાસમાં પાસ થવાનું. નહીં તો બાપા ધમકાવી કાઢશે. ઊંચી જાતના મોબાઇલ્સ, ગોગલ્સ, બાઇક, બાપને પૈસે જલસા કરવાના.

કોલેજમાં હીરો બની ફરવાનું. પૈસાવાળા વિદ્યાર્થીઓને પોતાની પાછળ ફેરવવાના, મોંઘી મોંઘી ગીફ્ટ આપવાની. મોજમજા કરી બધી તીતલીઓ ઊડી ગઈ. મીડલ ક્લાસની સંધ્યાને પટાવી, પરણ્યો, પસ્તાયો. સંધ્યાને સંજયના પૈસાની લાલચ, મોજશોખ કરવા, ઘરમાં ધ્યાન આપવાનું નહીં. બાળકો રખડી

ખાય, મા કે બાપ બેમાંથી કોઈ તેમના અભ્યાસ પર ધ્યાન આપે નહીં. બાપ ધંધામાં ને મા કીટી પાર્ટીમાંથી ઊંચી આવે તો ને ! ઘરમાં કાયમ કંકાસ, ને ભવાઈ. થાકી ગયો સંજય, ઘરમાં ફાવે નહીં, બહાર ફાંફાં મારે. સુખ નથી સંતોષ નથી. પણ ફાંકો છે. બીજા બધા મિત્રોની તુલનામાં હું કેટલો બધો સફળ થયો ? બંગલો છે, ગાડી છે.

સફળતાની સીડીના સૌથી ઉપરના પગથિયે છું. દેશપરદેશ ફરું છું. ધનદોલતમાં આળોટું છું. પણ વાસ્તવમાં એનું અસ્તિત્વ અને વ્યક્તિત્વ બંને પાણીમાં બેસી ગયા છે. પૈસાથી સુખ ખરીદી શકાતું નથી. સુખના મૃગજળ પાછળ દોડ્યા કર્યું છે પણ હાથમાં કશું આવ્યું નથી. નથી માબાપને સુખી કરી શક્યો, નથી પત્નીને ખુશ કરી શક્યો. ક્યા ખોયા, ક્યા પાયા. પછેડી કરતાં મોટી સોડ તાણવા ગયો છે. નીચે ખેંચે તો માથું ઉઘાડું રહી જાય અને ઉપર ખેંચે તો પગ ઉઘાડા રહી જાય. અહં પ્રબળ છે કે જાણે હું સફળતાનો ઝંડો ફરકાવી રહ્યો છું.

શરાબ ને સુંદરી, બાહ્ય જગતમાં સુખ મેળવવા નાણાં નાંખવા પડે છે. મોટા મહેલ જેવું મકાન બાંધ્યું છે, ભવ્ય-આલીશાન ઘર છે. પણ ઘરમાં જબરદસ્ત તિરાડો પડી છે. ઘરની દરેક વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચે વિખવાદ છે. મનદુઃખ છે. અંદરખાનેથી બધા ધૂંધવાય છે. આંખમાં આંસુ આવે પણ કોઈને દેખાડાય નહીં. સુખી હોવાનું મહોરું પહેરીને ફરવું પડે છે.

વધુ પૈસો, વધુ સુખ મેળવવાની લાલ્ચમાં, તાલાવેલીમાં જે કંઈ મળ્યું છે તે આનંદથી ભોગવવાની કોઈ જ વ્યવસ્થા નથી. દિલ માંગે મોર. વધુ ને વધુ મેળવવાની તરસ છીપતી નથી. જિંદગીના રોજબરોજના આનંદો ભોગવી શકાતા નથી. પરિવારમાં એકતા નથી, સંપ નથી. ડાયનીંગ ટેબલ પર સાથે ભોજન લઈ શકતા નથી. એક ઘરમાં રહેવા છતાં એકબીજાને મળવાનું સૌ ટાળે છે.

પરસ્પર વિશ્વાસનું વાતાવરણ નથી. જિંદગીને માપવા જતાં કશું પામી શક્યો નથી. સંજયની સફળતાના શિખર જોઈ સૌને

લાગે કે એ સુખી છે. પણ પોતાની વ્યથા એ કહી શકતો નથી, સહી શકતો નથી. એ એકલવાયો થઈ ગયો છે. પોતાનું કહી શકાય એવું કોઈ એની આસપાસ નથી. જેમને માટે આટઆટલી મહેનત કરી એ લોકોને એ પોતાના કરી શક્યો નથી. તો પછી જિંદગીની સફળતાનો સ્વાદ ક્યાંથી માણી શકવાનો ! પોતે માની લીધેલી ટોચ પર પહોંચીને એ એકલો રહી ગયો.

જિંદગીની સફળતાના માપદંડ શીખવા આપણે સંભવ પાસે જ જવું રહ્યું.



સ્મૃતિભંશ

મનસુખ મનમોજી માણસ, હસમુખો, સોહામણો. કમાયો, ખૂબ કમાયો, કમાઈ જાણ્યું, વાપરી જાણ્યું. ગાડી, ડ્રાઇવર, રસોયા, બંગલો, રાચરચીલું, રૂઆબ, ગુસ્સો નાકને ટેરવે, હું કહું ને કરું તે જ સાચું. સામા માણસને પાણીથી પાતળો કરી નાંખે. એની બૈરી કરુણા. મોઢામાં જીભ નહીં. પતિ પરમેશ્વર, ચૂપચાપ સહન કરી લે. મનસુખનો ગુસ્સો. ક્યારેક તો છોકરાઓ રહે, મમ્મી શા માટે આટલું બધું સહન કરી લે છે. ભારતીય સંસ્કાર, ઘરની આબરૂ ઘરની સ્ત્રી ઢાંકે. સમાજમાં આબરૂના ધજાગરા થાય. દીકરા દીકરી વરાવવાના છે.

દીકરો કરણ લવ મેરેજ કરી અમેરિકા ચાલ્યો ગયો. એને બાપ સાથે ઊભું બનતું નહીં. દીકરી રજની લાડકવાઈ એણે પણ પ્રેમ કર્યો પુષ્પક સાથે પણ માબાપને પૂછીને. માબાપે મનેકમને પરણાવી પુષ્પક સાથે. પુષ્પક ઘરજમાઈ થઈ રહેવા આવી ગયો. એના બાપે એને કાઢી મૂક્યો.

કરુણાને બ્લડ કેન્સર થયું. બે મહિનામાં તો ઉકલી ગઈ. હવે ઘરમાં રહ્યાં બાપ મનસુખ અને દીકરી જમાઈ રજની અને પુષ્પક. બાપને હવે ફક્ત દીકરીનો જ આશરો રહ્યો. અત્યાર સુધી બૈરીએ એના બધા ઉધામા સાંખી લીધા હતા. મનસુખ ૮૦ વર્ષનો થયો. બંગલો-માલમિલકત દીકરીના નામે કરી દીધા. પુષ્પકને સસરાની તૈયાર ગાદી મળી ગઈ. એ શા માટે કમાવા જાય ? જલસા કરવા છે જલસા. ક્યાં સુધી રજની પતિના ચાલુવેડા સાંખી લે. છૂટાછેડા થયા. પુષ્પકે પુષ્કળ પૈસા પડાવ્યા. હવે ઘરમાં બે જ જણ છે, બાપ-દીકરી.

બાપા મનસુખની ઉંમર વધતી ગઈ, તેમ તેમ તેની તુમાખી વધતી ગઈ. હજુ બધા ઉપર રૂઆબ છાંટવાનો સ્વભાવ જતો નથી. નોકરચાકર ટકે નહીં. દીકરી થાકી જાય. ક્યારેક બાપા સાથે ઝઘડી

પડે, ટોકવા પડે, રોકવા પડે, બાપાને થાય કે દીકરી કૃતજ્ઞી થઈ છે. સંવેદનહીન સંતાનો-મનસુખને અપાર મનદુઃખ અને અધૂરામાં પૂરું અલ્લાઈમર થયું. એના અંતરમન પર કુઠારાઘાત થયો. કરુણા કેમ જતી રહી? ક્યાં જતી રહી? કરુણાના નામે હાક મારે. જવાબ ન મળે. બે ચાર ગાળ બોલી દે.

દિવસે દિવસે સ્મરણશક્તિ ક્ષીણ થવા લાગી. ભૂલી જાય છે કે દીકરીના છૂટાછેડા થઈ ગયા છે. તું તારે સાસરે કેમ જતી નથી? કરુણા મરી ગઈ છે, એ ભૂલાઈ ગયું છે. લવારો ચાલુ થઈ જાય. આ તો સારું છે કે વર્ષો જૂના નોકરો છે, વફાદાર છે. દીકરી રજની કંટાળી જાય છે. બાપા માટે લાગણી છે. સ્નેહ છે, પણ કેટલું સહન કરી શકે? એક વખતનો જાજરમાન બાપ. આજે લાચાર બની ગયો છે. જમી લીધું હોય તો યે ભૂલી જાય. કહેશે મને તમે બધા ભૂખ્યો મારો છે. જમવાનું આપતા નથી. વસ્તુઓ ક્યાંક આડીઅવળી મૂકી દે. પછી બૂમબરાડા પાડે તમે બધા ચોર છો. ગીઝર ચાલુ કરે, નળ બંધ કરવાનું ભૂલી જાય. મારી મિલકત ઉપર તમારો ડોળો છે. રજની બિચારી શું કરે! પતિ નાલાયક નીકળ્યો - હવે બાપા સિવાય સંસારમાં બીજું છે કોણ?

પત્નીના ફોટાને યે ઓળખતો નથી. કોણ છે આ નખરાળી, એનો ફોટો મારી રૂમમાં કેમ ટીંગાડ્યો છે? ઘડીમાં ડાહી ડાહી વાત કરે. દીકરીને કહે તારા લગ્નની મને ચિંતા છે. કરિયાવરમાં શું શું કરવાનું? તારી મા હોત તો બધું કરત. બીજી મીનીટે ભૂલી જાય. દીકરીનું નામ પણ. દીકરીનું નામ તો શું, એને એનું પોતાનું નામ કે સરનામું યાદ નથી, ભળતી જ બસમાં કે ટ્રેઇનમાં બેસી જાય. એક વખત બે દિવસે પોલીસ સ્ટેશનમાંથી પત્તો મળ્યો. સારું થયું, દીકરીએ એમના ખીસામાં કાર્ડ મૂક્યું હતું.

દીકરી રજનીની સ્થિતિ કફોડી છે. પોતે હજુ જુવાન છે, બીજા લગ્ન કરે તો બાપનું કોણ? દીકરી સંવેદનાથી ભરપૂર છે પણ લાચાર છે. બાપ માટે બધું કરી છૂટવું છે, કરી છૂટે છે, પણ બાપને ખબર જ નથી. એ પોતે પોતાનાથી વિખૂટો પડી ગયો છે. પોતાની જ ઓળખ ભૂલી ગયો છે. પાંચમાં પૂછાતો માણસ આજે દયાને

પાત્ર બની ગયો છે. આવી હાલતમાં કોઈ ઘરડાઘરમાં પણ એમને રાખવા તૈયાર નથી.

એક તો વૃદ્ધત્વ, ખાવા પીવાનું ભાન નથી. ઝાડા પિશાબનું ભાન નથી. અલ્લાઈમર-જિંદગી પરથી પકડ ગુમાવી બેઠા છે મનસુખભાઈ.

દીકરો અમેરિકામાં છે. બેન ફોન કરી બાપના ખબર આપે તો નફ્ફટ થઈ જવાબ આપે. ડોસો એ જ લાગનો છે. કોઈને યે ગાંઠતા ન હતા. એમના વિચિત્ર સ્વભાવને કારણે જ મારે અમેરિકા સેટલ થવું પડ્યું. પરન્યાતની કન્યાને એમણે ક્યારેય સ્વીકારી નથી. અપનાવી નથી વહુ તરીકે.

મનસુખભાઈની મોટી તકલીફ એ થઈ કે એમને ભૂતકાળ યાદ છે. કોના લગ્નપ્રસંગે કેટલી મજા માણી હતી. ભાગીદારે દગો કર્યો હતો. દીકરો આમન્યામાં ન રહ્યો. પડોશી સાથે ઝઘડો થયો હોય, એ બધી બાબતો યાદ છે. એમને માટે ગાળો પણ બોલી દે. એમની જૂની વાતોના લવારામાં કોને રસ હોય? રાત ગઈ બાત ગઈ.

પણ આજે સવારે શું ખાધું? છાપા વાંચે પણ એમાંનું કશું યાદ નથી રહેતું. પોતાનું નામ-સરનામું ભૂલી જાય. દીકરીની હાલત કફોડી થઈ. નાદાનથી યે નાદાનીભર્યું વર્તન કરે છે બાપા. શરમ અનુભવે છે. બાપાને સમજાવી, સમજાવી થાકી પણ સમજ હોય એને સમજાવાય ને! આ તો લાચાર પશુ જેવો માનવી છે. એની દયા ખાવાની હોય.

કાશ જેમ આજનું, તાજેતરનું ભૂલી જાય છે, સમૃતિભ્રંશને કારણે એમ જૂની અદાવતો, ઝઘડાઓ એ બધું કેમ ભૂલી જતા નથી. કેવી ડાહી ડાહી વાતો કરે છે, જૂની યાદદાસ્ત તાજીકરે છે. પોતાના દીકરા વહુને માફ કરી શકતા નથી.

શું કરે દીકરી? અલ્લાઈમરની કોઈ દવા નથી. બાપા જીવે ત્યાં સુધી આવું જ ચાલ્યા કરવાનું.

દીકરા-બાપ વચ્ચે સંબંધોનું સૌંદર્ય ક્યારનું યે લુપ્ત થઈ ગયું છે.

મનસુખનો એક જમાનો હતો. બૈરી સમજુ, ઠરેલ હતી. બધું સંભાળી લેતી, મનસુખે પોતાની બુદ્ધિ, કૌશલ્યથી બીઝનેસ જમાવ્યો, કારીગરોને સગવડો આપી. એમના સંતાનોને ભણવા સ્કોલરશીપ આપી. પણ સ્વભાવે કડક. બધા પ્રત્યે તોછડાઇ, ઉચિત વર્તન નહીં. તેથી વખાણવાને બદલે વખોડાયો. કોઇની યે sympathy મળી નહીં. પણ મગજમાં તોર હતો. પારો ચડેલો હતો- એને ક્યાં કોઇના યે બાપની સાડીબાર હતી. સતત દોડધામ, પૈસો કમાવા માટે, સખત સ્ટ્રેસ, અને પરિણામે એનું સ્વાસ્થ્ય બગડ્યું, શારીરિક અને માનસિક રીતે પડી ભાંગ્યો. કોઇ સાથે સારા સંબંધો રહ્યા નથી. દીકરી રજની એકલે હાથે કેટલે પહોંચી વળે? બાપાનો ધંધો સંભાળે કે બાપાને સંભાળે? નથી ધંધો મૂકી શકાય તેમ. ફરજ છે, સાથે સાથે જવાબદારી છે. પહોંચી વળાય તેમ નથી.



નારી

૮ મી માર્ચ સ્ત્રી શક્તિકરણનો દિવસ. valentine day. પ્રેમીને પુષ્પ - લાલ ગુલાબ આપવાનો દિવસ. સ્ત્રી પોતે સ્વયં શક્તિનો અવતાર છે. એ દુર્ગા છે, અંબા છે, ભવાની છે, એની શક્તિનો કોઇ પાર પામી શક્યું નથી. રાક્ષસોનો નાશ કરવા પુરુષોએ શક્તિની આરાધના કરવી પડી છે. સ્ત્રીના ખભા મજબુત છે, એ જગત આખાનો ભાર ઝીલવા સક્ષમ છે. એ બીજાને આધાર આપી શકે છે. મૂંઝવણ આવે, એનો ઉકેલ દરેક સ્ત્રી પાસે છે. સ્ત્રી ઘરનું ઢાંકણ છે. બાપનું ઢાંકણ બેટડો, ઘરનું ઢાંકણ નાર. બંધ બારણો રડી લેશે પણ બહાર આંસુનું એક ટીપું નહીં દેખાવા દે. સ્ત્રી એટલે પરિવારની ધરી-ધરી સ્થિર છે, એ ધીર છે, ખમતીધર છે. એટલે જ તો સંસારનું ચક્ર એના આધારે સરળતાથી ચાલી શકે છે.

સ્ત્રી એટલે સભ્યતાની, સંસ્કૃતિનું પ્રતીક. ઘરને મંદિર સમું પવિત્ર બનાવે.

એ સુંદર છે, સુંદરતાની મૂરત છે. શીલ-ચારિત્ર્ય એના શણગાર છે. જે સ્વયં સુંદર છે એને બાહ્ય શણગારની જરૂર નથી. સ્ત્રીને પોતાનો રોલ અદા કરતા બરાબર આવડે છે. એ શ્રદ્ધાની મૂરત છે. એની સર્જનશક્તિ પ્રણમ્ય છે. ઇશ્વરે સ્ત્રીને જ ગર્ભાશય કેમ આપ્યું છે? એક દેહમાંથી બીજા દેહનું સર્જન કરવું, માતૃત્વનો એ મહિમા છે.

સ્ત્રી અબળા નથી. એને એની પોતાની ઓળખ છે. પણ પોતાની ઓળખ કરતાં પરિવારની ઓળખ બની એને રહેવું છે. પોતાની જાતને મહત્ત્વ નથી આપવું. પણ પોતાના સંતાનો, પોતાનો પરિવાર ઉજ્જવળ બને એ જ એની મહત્ત્વાકાંક્ષા છે. એ માટે એ પોતાની જાત ઓગાળી નાંખે છે. સાગરને મળવા નદી પોતાના અસ્તિત્વને ઓગાળી દે, સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દે. સાગરની ખારાશ દૂર કરવા એ પ્રયાસ કરે છે. વહેવું, ઓગળવું, વિલાઇ જવું,

વિખેરાઈ જવું, એ જ એના અસ્તિત્વની ઓળખ છે. કેટલા પોતાના છે, કેટલા પારકા છે, એની પાકી સમજ એનામાં છે. કોઈ ગેરલાભ ઉઠાવી જાય એવી એ ભોળી નથી, મૂરખ નથી. સમજણપૂર્વક સમર્પણભાવ એણે કેળવ્યો છે, સંસારને સુંદર બનાવવા. ચાહે કોઈ એની કદર કરે યા ન કરે.

ઝાડના મૂળિયામાં કેટલું બળ હોય છે. કઠણ ધરતીને ફાડીને એ પાણી મળે ત્યાં સુધી જમીન સોંસરવા ઉતરે છે. સ્ત્રીનું એવું જ છે એ કઠણ હૃદયમાં ઉતરી જઈ પોતાની જગ્યા કરી લે છે. પારકાના ઘરને પોતાનું કરી લે છે. ઝાડના મૂળની જેમ ઘર સોંસરવી ઉતરી જઈ ઘરનો કબજો કરી લે છે. હા, એ મનોમન દુઃખી છે. મેં અથાગ મહેનત કરી. કોઈએ મારા વખાણ ન કર્યા, કદર ન કરી, મેં બધાને ખુશ રાખવા જીવનભર પ્રયત્ન કર્યા, મને કોઈએ પૂછ્યું - ક્યારે ય-કે- તું થાકી ગઈ છો, તને શું જોઈએ છે? તું પણ થોડા દિવસ આરામ કરી લે. મારે દુર્ગા બનવું નથી, દેવી બનવું નથી, પણ હું એક સ્ત્રી છું, એક માણસ છું. મારે પણ મારી મરજી હોઈ શકે. ઇચ્છાઓ, અરમાન હોઈ શકે. સંસાર એ સ્વીકારવા તૈયાર નથી. કારણ સંસાર પુરુષપ્રધાન છે. પુરુષ સ્ત્રીને પોતાના હાથનું રમકડું સમજે છે. કઠપુતળીની જેમ સ્ત્રીને નચાવવા ઇચ્છે છે. સ્ત્રીને જાણે થાકવાનો, રડવાનો અધિકાર જ નથી?

‘છો ને ભગવાન કહેવરાવો, મારા રામ તમે સીતાજીની તોલે ન આવો.’

એના મનમાં સૌ પ્રથમ વિચાર એના પરિવારનો છે. પતિ, બાળકો સૌના સુખ ખાતર એ સમર્પણ કરતી રહી છે, સમજપૂર્વક. મારો પરિવાર એ જ મારી ઓળખ. પણ અફસોસ - સ્ત્રીને કોઈ સંપૂર્ણ રીતે ઓળખી શક્યું નથી. ઓરત હો કે સવાલ કરતી હો- ? સ્ત્રીને દેવી કહી વખાણ કરી લીધા. દેવીએ તો બધાને દેવાનું જ હોય. માંગવાનું હોય જ નહીં. સ્ત્રીને નાનપણથી શીખવવામાં આવ્યું છે, બેટા, સહન કરી લેજે. સહન અને સમજની વચ્ચે સમાધાન પ્રકટે છે.

સ્ત્રીને પોતાનું અલગ સરનામું જોઈતું નથી. ઘર પર પોતાના

નામની નામપ્લેટ-તકતી જોઈતી નથી. એને એકબીજા સામે આંગળી ચીંધવી નથી. આંગળી ઉપર આંગળી માંડવી નથી. સ્ત્રીમાં સહજ રીતે બધે ભળી જવાની આવડત છે, એટલે જ તો એ એકલતાથી પીડાતી નથી.

પણ સમાજ એને સમજવા માંગતો નથી. સ્ત્રીએ શું ભણવું, શું પહેરવું, કોને પરણવું એ બધું બીજા નક્કી કરે છે. અને દીકરીને એવી રીતે સમજાવી દેવાયું છે કે બીજાની વચ્ચે તું કેવી લાગશે? અમુક આવડત નહીં હોય તો વર કે ઘરના બધા નારાજ થશે. સ્ત્રીએ જાણે બીજા પાસેથી સતત approval લેવાનું - જગત આખાને ખુશ રાખવાનું, પોતાની ખુશીના ભોગે.

‘અબલા જીવન હાય, તેરી યહી કહાની,
હૈ આંચલમેં દૂધ ઔર આંખોમેં પાની.

સ્ત્રીને બીજા પાસેથી સર્ટીફિકેટ માંગવાની જરૂર નથી. એનામાં સભાનતા છે, સમજ છે એ બીજા બધા કરતાં different - અલગ વ્યક્તિત્વ ધરાવે છે. પણ એક કમી છે, આત્મવિશ્વાસની. હું અન્યની આંખે કેવી લાગીશ. એવું વિચારવાને બદલે એણે આત્મવિશ્વાસ કેળવવો જરૂરી છે. જગતમાં હું સૌથી સુંદર છું. સંસ્કારી છું. પોતાનું પ્રતિબિંબ પોતાના આરસામાં જોઈ પોતાના સાચા સ્વરૂપની ઓળખ થવી જોઈએ.

બીજા કહે ત્યાં શા માટે પરણી જવાનું? જિંદગી પોતાની છે. પોતાની સાચી કિંમત કદર કરી શકે એવી વ્યક્તિના હાથમાં પોતાનો હાથ સોંપવો જોઈએ. જે તમારા સપનાઓની કિંમત કરી શખે. તમારા અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરી શકે એની સાથે જ જીવન જોડવું. સ્ત્રીએ પોતે શું છે એ બીજા પાસેથી શીખવાની સમજવાની જરૂર નથી. એ જાતને પૂછે - જાતને સાવલ કરે જાતે જવાબ શોધે. જાતે જ પોતાની પરખ કરે. ઇશ્વરે એને સર્વાંગ સુંદર દેહ આપ્યો છે. ભગવાને એને નવરાશ ઘડી છે. પણ છતાં યે સ્ત્રીને ઘડીની યે નવરાશ સાંપડતી નથી.

એની જિંદગી છે. એને કેવી રીતે જીવવી એ નક્કી કરવાનો એને પોતાને અધિકાર છે. એણે પોતે જ પોતાની શક્તિની, ક્ષમતાની

ઓળખ કરી લેવાની છે. જમાનો બદલાયો છે. સ્ત્રીનું આકાશ વિસ્તરતું જાય છે. ખાબોચિયું બની બંધિયાર થઇ ગંધાવું નથી. ખળખળ વહેતી નદીના નિર્મળ જળ જેવું પવિત્ર જીવન જીવવું છે. પોતાની મરજીથી, મજબૂરી વિના.

એને પ્રશસ્તિની ભૂખ નથી. એને માટે મૂલ્યવાન છે મૈત્રી-દોસ્તી. RESPECT-SELFRESPECT એનો આભાર માનો એવી અપેક્ષા પણ એને નથી પણ આભારવશતા એને માટે મૂલ્યવાન છે. HER BEING, HER PRESENCE, HER UNDERSTANDING, HER FRIENDLINESS ની નોંધ લેવાય તો બસ, એ ખુશ ખુશ. i IOVE YOU ને બદલે i RESPECT YOU એવું એને કોઈ કહે. એ પતિના ધબકારા સમજી શકે છે. શબ્દોની યે જરૂર નથી. એને મન વાંચી લેતા આવડે છે. પુરુષની આંખમાંથી. બસ પતિનો સાથ મળે, પતિનો ખભો મળે - એને એટલું જ જોઈએ છે. પોતાનું મનગમતું આકાશ અને અવકાશ એ સ્વયં મેળવીને સ્વતંત્રતાનો અનુભવ કરી લેશે એ જ એનું આગવું સ્ત્રીત્વ-નારીત્વ.

સ્ત્રીમાં પોતાની સમજની, શક્તિની પરખ છે, એનામાં કેટલી ક્ષમતા છે, એનો એને અંદાજ છે.

પુરુષ ન હોત તો એના પગમાં બેડી ન હોત. લગ્નની બેડીમાં એ જાતે જકડાવા તૈયાર થાય છે. કારણ એને સંસાર રચવો છે. એ જગજનની છે. પુરુષને અફસોસ નથી. ઘરતી પર પગ ખોડી રાખવામાં એને આનંદ છે. શેષનાગની જેમ એના મસ્તક ઉપર સંસારનો ભાર છે. જરા માથું ધુણાવે સંસાર હલબલી જશે.

સ્ત્રી કદી રોદણાં રડતી નથી. વિધવા સ્ત્રી સંતાનોને ઉછેરે છે, ભણાવે છે, પરિવારને પાળે છે, પોષે છે. એ પોતાનો રોલ બરાબર ભજવે છે, કોઈપણ પ્રકારની અપેક્ષા વિના.

એને બરાબર ખબર છે કે ‘હું શું છું?’ એને કશું બનવું નથી. એ સ્ત્રી છે, એને સ્ત્રી બનીને રહેવું છે.

કમાતી સ્ત્રીઓ બેવડી જવાબદારી ઉપાડે છે. લોકો સમજે છે એ સ્કૂટર પર બેસી, હાથમાં પર્સ ઝૂલાવતી ફરર કરતી ફરે છે.

ઘરમાં રસોડામાં અનાજની સંભાળ, બાળકોની તંદુરસ્તી, બાળકોના ભણતર, ઘરડાઓની સારવાર અને પતિને રીઝવવા સાથે સાથે એણે ઓફિસમાં પોતાની EFFICIENCY બતાવવાની છે. સહકર્મીઓની મજાક સાંભળવાની છે, બોસના મુડ પ્રમાણે હુકમ પ્રમાણે કામ કરવાનું છે. એ થાકેલી હોય, અકળાયેલી હોય, એને શ્વાસ લેવાની યે કુરસદ નથી. લોકો કહેશે એ કમાય છે, પૈસાનો પાવર છે. પણ પોતાની કમાઈ એ પોતા માટે નથી વાપરતી, બીજાની સારવાર કરવામાં, પરિવારના પ્રસંગો સાચવવામાં, માંદગીમાં એની કમાણી વપરાઈ જાય છે. એની સવાર, એની સાંજ કુકરની વિસલમાં ગૂંચવાઈ જાય છે. TIME અને SPACE નું એ સારી રીતે મેનેજમેંટ કરે છે.

એને પણ નફકરું જીવન જીવવું છે. હીંચકા પર બેસી નિરાંતે છાપું વાંચવું ગમે છે. જમીને આરામ કરવો છે. પણ એ પોતાના અંગત સુખ શાંતિ પરિવારના લોકોના સુખ શાંતિ, સગવડ સાચવવામાં વાપરી નાંખે છે.

પશુપંખી પણ મસ્તીથી ટહૂકી શકે છે, મન ફાવે ત્યારે પણ સ્ત્રીને એ સ્વતંત્રતા નથી. સ્ત્રી પોતાની જીવનરંગોળીમાં વિધવિધ રંગો પૂરે છે. પોતાને અણગમતું હોય એને ગમતું કરી પરિવારમાં સંવાદિતા જાળવે છે.



અસલી નકલી

અમારો પરિવાર પુષ્ટિમાર્ગીય વૈજ્ઞાવ પરિવાર. મારા દાદી પાકા મરજાદી હતા. વાતે વાતે હાથ ધુઓ-હાથ ખાસા કરો. બહારથી ઘરમાં આવ્યા, માથે પાણી રેડે- બૂમ પાડે-વાલા મૂઆ-જ્યાં ત્યાં ભટકીને ઘરમાં આવો-કોણ જાણે કોને કોને અડીને આવ્યા હશો. ત્યારે બાથરૂમ ન હતા. ફળિયામાં ડંકી હતી. ત્યાં પાણીની બાલદી ભરી રાખી જ હોય. હાથ પગ ધોઈએ, દાદી માથા ઉપર પાણી છાંટે પછી જ ઘરમાં દાખલ થવાય. હોસ્પિટલમાં કોઈની ખબર કાઢવા ગયા, સ્મશાને ગયા, પહેલેથી જ નાહ્યા પછી પહેરવાનાં કપડાં વળગણીએ લટકાવી દેવાના. અપરશમાં સેવા કરે. અમે છોકરાઓ મશ્કરીમાં અડી જઈએ. દાદી વારંવાર ઠંડા પાણીએ નાહ્યા કરે. ભલેને દમનું દરદ હતું. આઘો રહે, અડતો નહીં. ડીસ્ટન્સ જાળવવું પડતું. છોવાઈ જવાય. જૈન ધર્મમાં પૂજા કરતી વખતે, પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે મુમતી બાંધે. વૈજ્ઞાવો ફુલ ઘરમાં સેવા કરે. મોઢું ઢાંકે.

દાદી ઉંમરમાં સૌથી મોટા-પણ માથા પર કાયમ આધું ઓઢે. લાજનો ધૂમટો તાણીને જ બજારમાંથી નીકળાય. વહુને માથેથી છોડો ખસી જાય. બૂમ પાડે. માથે ખીલી ખોડો. તમારું માથું મોઢું ઘૂંઘટથી ઢાંકો - કોઈની બગડેલી નજર ના શિકાર ન બનો. વહુઆરું જુવાન હોય. લાજ કાઢે તો એમની નજર કોઈ જુવાન પર પડે નહીં. મર્યાદા હતી. ઘૂંઘટ એટલે અંતરપટ, મર્યાદા. સ્ત્રીને ઘરની ચાર દીવાલોમાં પૂરાઈ રહેવાનું. ભવાડા ન થાય તેથી મોઢા પર આવરણ જરૂરી ગણાતું.

બંધ બારણો ઘણું થતું હોય તેથી બારણાં ખુલ્લાં ન મૂકાય. ક્યાંક કશુંક છુપાવવું પડે. બૂરી નજરથી બચવા.

આરબ-મુસલમાન સ્ત્રીઓ સુંદર રૂપાળી હોય. પુરુષની વાસનાથી બચવા રૂપને ઢાંકવું પડે. બુરખો પહેરે માથાથી પગ

સુધી - કાળો. ઇશ્વરે પણ આપણા દેહ પર ચામડીનું આવરણ ચડાવેલું છે. પવિત્રતા જાળવવા સૌંદર્યને ઢાંકવું પડે.

રાજા નગરચર્યા કરવા નીકળતો - મહોરું પહેરતો. ચોર ચોરી કરવા નીકળે-માસ્ક પહેરે-ચહેરો ઓળખાઈ ન જાય માટે માસ્કનો ઉપયોગ યુગોથી થતો આવ્યો છે.

ચહેરે પે ચહેરા-અસત્યને ઢાંકવા જુઠાણાનું આવરણ લગાવવું પડે. કહે છે. સત્યનો ચહેરો છુપાવવા સોનાનું આવરણ.

માણસને જેવા છે એવા દેખાવું પસંદ નથી. નરદમ સત્ય કોઈને ગમતું નથી. નાની શી વાતનું વતેસર કરાય, મરચું મીઠું ભભરાવીને. એ પણ એક પડદો જ છે. માણસનું અંગત day today નું જીવન અને જાહેરજીવનમાં બહુ મોટો ફરક છે. મોટા કહેવાતા માણસોના કરતુક હેવાન જેવા હતા. પારકી વહુ દીકરી ઉપર નજર બગાડતા, ઉપાડી જતા, છાનગપતિયાં કરતાં, ઘરમાં સતી જેવી સ્ત્રી હોય, સંતાનો હોય છતાં વાસનાના શિકાર બનાવતા, લાચાર, ગરીબડી સ્ત્રીઓને. એમની વિરુદ્ધ કોઈ મોં ખોલી શકતું નહીં. શેઠિયાઓ, જમીનદારો, રાજા, નવાબો, કુમળી કળી જેવી દીકરી-વહુઓને હવસનો શિકાર બનાવતા. મોઢા પર શેઠાઈનો નકાબ ચડાવીને ફરતા. ધાર્મિક હોવાનો દેખાડો કરતા. બહારથી દાન કરી મોટાઈ બતાવે - સત્તા અને મોટાઈને આધારે નાના માણસોની સાથે તોછડું વર્તન કરે. સાહેબોને શ્રીમંતાઈને સલામ ભરે. તેથી જ કહેવાનું કે દુનિયા હૈ દોરંગી. કાંચિડાની જેમ રંગ બદલ્યા કરે.

શ્રીમંતોના નબીરાં રાત્રે કલબમાં શરાબ પીએ. ભાતભાતના માસ્ક પહેરે. પાર્ટીવેર, પ્રસંગવેર, લાઇટવેર, પોતાની અસલિયત છુપાવવા માસ્કનો ઉપયોગ કરે. ગમે તેની પારકી સ્ત્રીની સાથે રંગરેલિયા મનાવે, ગર્ભવતી બનાવે, છોડી દે. પેલી બિચારીને કૂવો પૂરવો પડે. આપઘાત કરવો પડે.

એક વ્યક્તિ પ્રસંગે પ્રસંગે અલગ અલગ વ્યવહાર કરે. બેટી બેટી કરી એનો વિનયભંગ કરે. સમરથકો નહીં દોષ ગુંસાઈ. ડબલ ઢોલકી બજાવે. એનો ભરોસો ન કરાય. એના કરતુત ઉઘાડા ન

પડી જાય એ માટે મહોરા ઉપર મહોરા પહેરે રાખે. મોટાઈના મદમાં બીજાને હેરાન કરવામાં એ વિકૃત મનનો માનવી, પાપ પુણ્યની પરવા કરતો નથી. સર્વે ગુણા, કાંચનમ્ આશ્રયન્તે. બીજાનો ન્યાય કરનારા સરપંચનું ખુદનું ચારિત્ર્ય શુદ્ધ ન હતું. માણસ અંચળો ઓઢી ફરે છે. સૌને જેવા છીએ એવા દેખાવું ગમતું નથી. પરપીડનમાં મજા માણવી ગમે છે. આપખુદની એક આખી જમાત માસ્ક પહેરી બેઠી છે. એને ઉઘાડા પાડવાની હિંમત કોણ કરે? વાઘને કોણ કહે કે તારું મોઢું ગંધાય છે. બહારની પર્સનાલીટી એ અસલ ચહેરો નથી. મહોરું છે. માસ્ક-મહોરું ચડાવી દો - ઓરીજનલ મનોભાવ પકડાય નહીં તે માટે. છુપાછુપીની રમત સનાતન કાળથી ચાલી આવી છે. શૂપર્ણખા રૂપસુંદરી બની લક્ષ્મણને લલચાવવા આવી, સીતાને લલચાવવા સુવર્ણમૃગનું રૂપ ધર્યું રાક્ષસે. રાવણે બ્રાહ્મણનું રૂપ ધર્યું. સીતાનું હરણ કરવા. જરૂરિયાત મુજબ, પાત્ર, રૂપરંગ બદલાવતા રહેતા, અસલી ચહેરો ઢાંકવા માસ્ક પહેરતા. ચહેરાની પ્લાસ્ટીક સર્જરી કરાવી લેવાતી અસલી ચહેરો ઢાંકવા.

તેથી જ કવિએ કહ્યું કે ‘જગતના કાયના યંત્રે ખરી વસ્તુ નહીં ભાસે, ન સારા કે નસારાની જરાયે સંગતે રહેજે.

માણસ પોતાની જાતને ખરેખર ઓળખી શકતો નથી. તો નકલી મહોરાવાળા માણસને ઓળખવામાં થાપ ખાઈ જવાય. આજકાલ સાધુસંતનો વેશ પહેરી પોતાની જાતને ઇશ્વર ગણાવનારા, ઢોંગી બાવાની એક જમાત ઊભી થઈ છે. ભક્તોના ટોળા એકત્ર કરી પોતાની વાસના સંતોષી લેવી છે. એવા ભગત લોકો ભોળા નથી. મૂર્ખા છે. અસલી ચહેરા ઓળખી શકતા નથી. પ્રસાદી મેળવવાની લાયમાં ખુદ ભોગ બની જાય છે. વાસનાના શિકાર બની જાય છે.

સંબંધોમાં વફાદારી રહી નથી. પરિણામે તમામ આવરણો દૂર કરી કોઈને અસલી દેખાવું ગમતું નથી. અનાવૃત કોઈને થવું નથી. આદિવાસી પ્રજા ભૂતપ્રેતમાં માને. તકલીફો દૂર કરવા મહોરા પહેરી નૃત્ય કરતા. પ્રજાજીવનમાં જાગૃતિ લાવવા

કઠપૂતળીના ખેલ રચાવા લાગ્યા. રંગમંચ પર રાવણનું પાત્ર ભજવનાર સત્યચરિત્ર હોઈ શકે અને હરિશ્ચંદ્રનું પાત્ર ભજવનાર દુરાચારી હોઈ શકે, અંગત જીવનમાં. સીનેમામાં વીલનનું પાત્ર ભજવનાર ખરેખર વીલન ન હોઈ શકે.

જગત આખાને હસાવનાર ચાર્લી ચેપ્લીનનું અંગત જીવન દુઃખી હતું. એના જીવનમાં ટ્રેજેડી હતી. મહોરું પહેરી એ કોમેડી કરતો. સરકસનો જોકર મહોરું પહેરી સૌને હસાવે. પછી ભલે ને બે ટંકનો રોટલો ખાવા માટે ધાન ન હોય. દુનિયા એક સર્કસ હૈ પ્યારે.

હીરો સે જોકર, જોકર સે હીરો બનના પડતા હૈ.

આ દોરંગી દુનિયાનું અસલી સ્વરૂપ ક્યારેય કોઈ જાણી શક્યું છે ખરું? પિત્તળ ઉપર સોનાનો ઢોળ ચડાવી સોનાના ભાવે ખપાવનાર સોદાગરો આ દુનિયામાં કમ નથી. ભેદ ભરમ કિસને જાના?



વિસામો

અંગં ગલિતં, પલિતં મુંડઃ
દર્શનવિહિન જાતં તુંડમ્
વૃદ્ધો યાતિ ગૃહિત્વા દંડમ્
તદપિ ન મુંચત્યાશાપિંડમ્

ભર્તૃહરિશતકમાં વૃદ્ધત્વના લક્ષણો વર્ણવ્યા છે. ઘડપણ એટલે ચામડી પર કરચલી પડવી, વાળ સફેદ થવા, કાને બહેરાશ આવવી, બી.પી.ની તકલીફ, ડાયાબીટીસ, અલ્ઝાઇમર, અસ્થિભંગ. અસ્થિભંગ થવાની શક્યતા વિશેષ, હાડકાં નરમ, પોલાં થઈ જાય, જલદી સંધાય નહીં. લાકડીનો સહારો લેવો પડે. કેડેથી નમી જવાય. વૃદ્ધત્વ એટલે જાણે શાપરૂપ. સૌ કોઈને નિર્દોષ બચપણ ગમે, યુવાનીની ઉન્માદાવસ્થા ગમે. ઘડપણની પરવશતા કોને ગમે. છતાં યે સમય સમયનું કામ તો કરશે જ. કુદરતનો ક્રમ છે. વૃક્ષ પર કળી ફૂટે, પાંગરે, પુષ્પ બને, ફળ પાકે અને ખરી પડે. વસંત પછી પાનખર આવે આવે ને આવે.

વૃદ્ધાવસ્થાને સૂર્યાસ્તના સમય સાથે સરખાવવામાં આવે. જીવન આથમવાનું છે. પણ જેમ સૂર્યોદયનું સ્વાગત કર્યું, એની સુરખી માણી, એમ વૃદ્ધાવસ્થાના સૂર્યાસ્તને પણ એનું આગવું સૌંદર્ય હોય, તેને માણતા શીખીએ. અસ્થિભંગ થાય પણ આશાભંગ, અરમાનભંગ ન થવાય. શૈશવના, યુવાવસ્થાના સ્મરણો અમુલી સંપત્તિ છે. કહે છે વાળ એમને એમ ધોળા નથી થયા. જીવનના અનેક તડકા છાયા અનુભવ્યા છે, ખમ્યા છે. એ અનુભવોનો કિંમતી ખજાનો આપણી સ્મરણમંજૂષામાં અમોલી મૂડીની જેમ સાચવી રાખેલો છે.

ખુદાકા વૃદ્ધોકો યે ખૂબસુરત ઇનામ હૈ.

અનુભવોની દુકાનમાંથી જીવનનું ભાથું મેળવવાનું છે. વૃદ્ધત્વ એટલે ગોઠણનો દુઃખાવો, ની રીપ્લેસમેંટ જ નથી

પીડાદાયક નથી-એને પણ પોતાનો મધુર લય છે. હજુ યે સૌને મદદરૂપ થઈ શકાય. અનુભવનો, જ્ઞાનનો, સમજણનો ખજાનો લૂંટાવી શકાય.

ઘડપણ આવ્યું. ઇલા સ્મરે છે અહીં એક વેળા
આ ઓટલે આપણ બે રમેલા
દાદાજી વાતો કરતાં નિરાંતે
ભેળા બેસીને, અહીં રોજ રાતે.

દાદાજીએ બહુ બહુ વાર્તાઓ કહી, વાર્તાઓ પૂરી થઈ. હવે કોઈને પંચતંત્રની વાતો, પરીઓની વાર્તામાં રસ નથી. શેતરંજી સમેટવાનો સમય આવી ગયો છે. છતાં યે દાદાજી આપણા હૃદયમાં ધબકે, શ્વાસમાં છલકે. દાદાજી એટલે અનુભવોનો ખજાનો, વહાલનો સાગર, વિપુલ વડના ઝુંડ સરખા, વિશાળી છાયાએ સકલ અમ્ સંતાપ હરતા-દાદાજી એટલે શિખામણનો વિશ્વકોષ, દાદાજીનું વ્યક્તિત્વ નિભ્રાંત, ભલે એમના વિચારો જૂનવાણી હશે. જૂની આંખે નવા તમાશા એ જોઈ રહેશે.

દાદાજીના બોલ આપણા મનમાં વસે છે, આપણા રૂઢિરમાં વહે છે. જિંદગીના કેટકેટલા ચડાવઉતાર એમણે જોયા છે. એમની પાસે અનેક વિસ્મય, રહસ્યોનો ખજાનો છે. કહે છે ઘરડા વિના ગાડાં ન વળે. મુશ્કેલીના સમયે ઉકેલ તેઓ જ દાખવી શકે. એમણે પોતાના ભાગનું જીવન જીવી લીધું છે. આપણા ઉત્કર્ષની ખેવના ખેવી જીવનભર, પોતાના અરમાનોને ધરબી દઈને. હવે નિરાંતનો શ્વાસ લેવાનો સમય સાંપડ્યો છે. આપણા માથા પર એમનો હાથ ફેરે, જીવનના સઘળા દુઃખદર્દ નાસી જાય. સઘિયારો મળે. કદાચ નવા જમાનાને, નવા વિચારોને તેઓ co-op ન કરી શકે, ન પચાવી શકે પણ એમને નકામા ગણી ન શકાય.

દાદાજી લાઇટનું બીલ ભરી આવે, શાકભાજી લઈ આવે, બાળકોને શાળાએ મૂકવા લઈ જાય, લઈ આવે, દૂધનો ગ્લાસ પીવડાવે, દાદી ગોળપાપડી ખવરાવે. દાદી રોટલા ઘડી આપે, શાકભાજી સમારે, કપડાંની ઘડી કરે, નવરા બેસવાનું એમના

લોહીમાં નથી. એ લોકો ઘરડા થયા એટલે એમને જાત્રાએ જ મોકલવા, એમનું ટાઇમટેબલ આપણે ગોઠવી આપવું જરૂરી નથી. આપણી સાથે સીમલા-મસુરી, યુરોપ-અમેરિકા ફરવા આવવું એમને ગમશે. આપણા ઉછેર, આપણા સુખ સગવડ ખાતર એમણે જે જે જતું કર્યું છે, તે હવે માણી શકે એ જોવાની ફરજ આપણી છે. આપણા કુટુંબ માટે એમણે કેટકેટલો ભોગ આપ્યો? હવે એમના જીવનનો ખાલીપો આનંદથી ભરી દેવાની ફરજ આપણી છે. એકલતા એ અગ્નિકસોટી છે. સમાજના પ્રવાહ સાથે એકલતાને આંસુથી સંતાડી ભરી દેવાની આવડત સ્ત્રીમાં છે. પણ પુરુષ? ઘરડા લોકોની અપેક્ષા હોય, કોઈ એમને સાંભળે-કોઈ સંભાળે. હવે પરફ્યુમને બદલે એમની જરૂરિયાત Iodexની છે. એમના પગ દબાવી આપીએ, થોડું આપણું મનમાન્યું કરીએ પણ થોડું ઘણું એમના માટે જતું કરીને પણ એમના જીવનમાં આનંદ ભરીએ એ આપણી, સંતાન તરીકેની ફરજ છે, એમની ટેકણલાકડી બનીએ, થોડો વિસામો આપીએ.



મંગળ

થાળી પીટાઈ, પેંડા વહેંચાયા, લખુને ત્યાં દીકરો અવતર્યો. સાત ખોટનો દીકરો. લાડ કોડથી ઉછેર કરે મા મંગી ને બાપ લખુ. ઘરની ખેતીવાડી હતી. વરબૈરી રાતદિવસ મહેનત મજૂરી કરી ઘરનું ગાડું ગબડાવતા - એમાં લખુને ખેતરમાં સાપે ડંખ માયો ને એ મરી ગયો. માં મંગી માથું કૂટે. આ દીકરો જ અભાગિયો, એના બાપને ભરખી ગયો. સગી મા, જીવથી યે વહાલો દીકરો હતો. પણ પતિ પ્રત્યે અનહદ પ્રેમ, લોકોએ મનમાં ઠસાવી દીધું કે તારો દીકરો કાળુ જ શનિની પનોતી લઈને અવતર્યો છે. સવારના પહોરમાં એનું ડાચું ભાળીએ તો દિવસ બગડી જાય. પતિ વિરહમાં મંગી પણ પતિ પાછળ એક મહિનામાં જ દેવ થઈ ગઈ. પછી તો થપ્પો જ પડી ગયો કે ખરેખર કાળુ પનોતી જ છે. બધાને ખાઈ જાય, નુકસાન કરાવે એવો. નાનકડો કાળુ હજુ તો વરસ દિવસનો થાય એ પહેલાં અનાથ-નોંધારો બની ગયો. ગામ આખું એના પડછાયાથી ભાગે. પણ મંગીની બેન મંછી - કાળુની માસીએ ભાણેજ કાળુને છાતીએ ચાંપ્યો. એને સંતાન થયું નહીં તેથી સાસરિયાએ વાંઝણી-કાળમુખી કહી ઘરમાંથી કાઢી મૂકી હતી. એ ઠામઠેકાણા વિનાની રખડતી હતી. હવે માસી ભાણેજની સંભાળ લેવા કાળુના ઘરે આવી ગઈ. કોઈને મોઢું ન દેખાડવું પડે એ રીતે કાળુ વહેલી સવારે બળદ જોડી ખેતરે જતો રહે, અંધારાના ઓળા ઉતરે-રાત પડે ઘરે આવે. રસ્તામાં કોઈ મળી જાય, કાળુ પનોતી કહી ગાળ દે. જો કે હવે કાળુને ખરાબ લાગતું નથી. દેવ પડી ગઈ એ શબ્દ સાંભળવાની. એના પોતાના મનમાં જ ઠસી ગયું કે હું છું જ 'પનોતી'. જ્યાં જ્યાં મારાં પગલાં પડે અનર્થ સર્જાય. ધીરે ધીરે એણે બધા સાથે સંપર્કમાં આવવાનું છોડી દીધું. કોઈને લગન હોય કાળુ જાય નહીં, રખે ને કોઈને અપશુકન થાય. મંછીને કાળુ મા કહેતો થઈ ગયો છે, માબાપ કેવા હતા એની ખબર નથી.

મંછીએ હેતપ્રીતથી રોટલો ઘડીને એને ખવરાવ્યો છે.

હવે કાળુ જુવાન થયો. એની ઉંમરના છોકરાઓ ઘર માંડી બચરવાળ થઈ ગયા છે. પણ કાળુ પનોતીને કોણ દીકરી આપે? મંછી બધે ફાંફાં મારે. મારા કાળુને પરણાવું. લૂલી, લંગડી, બોબડી મળે તો યે ચાલશે. દીકરો વાંઢો મરે ને લીલ પરણાવવી પડે. હું મરું તો મારા પછી દીકરા કાળુનું કોણ? મારા જીવતા એનું ઘર મંડાઈ જાય. વહુ દીકરાને પોંખણું કરું - રૂમઝૂમતી વહુ ઘરમાં આવે બસ એક જ ઝંખના. મંછીને ઘડપણ આવવા માંડ્યું છે, એ હવે ઘર બહાર નીકળતી નથી. કાળુ આખો દિવસ ખેતરમાં કામ કરે. સાંજે અંબામાના મંદિરે આરતી ટાણે ઝલ્લર વગાડે. અંબામાના મંદિરને વાળે ઝૂડે. માને શણગાર સજાવે. અંબામાના ચહેરામાં પોતાની માનો ચહેરો શોધવા પ્રયાસ કરે. હવે એ કોઈ રાવ-ફરિયાદ કરતો નથી, કોઈ માંગણી કરવી નથી.

કાળજાળ ઉનાળો હતો. આખો દિવસ ખેતરમાં બળ્યો ઝળ્યો હતો. આરતી વેળા થાય એ પહેલાં નદીમાં ધુબાકા મારી લઈ ટાઢક મેળવવા એ નદીમાં ખાબક્યો. ત્યાં કોઈની ચૂંદડી હાથમાં આવી. કોઈના હાથ તરફડી રહ્યા હતા જીવ બચાવવા. કાળુ તરવેયો હતો. એણે એ ડૂબતી બાઈને બચાવી. બે હાથે ઉપાડીને પાણીની બહાર લાવ્યો. નવી નવી પરણેતર હોય એવી લાગી એ અજાણી બાઈ. હજુ તો હાથમાં તાજી મૂકેલી મહેંદી ફોરે છે ને નવવધૂના શણગાર છે. ઘણી સાથે નદી પાર કરી બીજે ગામ જઈ રહ્યા હતા વરઘોડિયા. પાણીમાં પૂર આવ્યું અને મરદને તાણી ગયું. બાઈ તરફડિયા મારતી હતી ને કાળુના હાથે બચી ગઈ. બાઈનું નામ હતું રાધી. એ નવીસવી જ પરણી હતી કિસનને. એ રડતી જાય, છાતી કૂટતી જાય. હું જ અભાગણી છું. પનોતી છું. મારા વરને હું જ ભરખી ગઈ. મને મરી જવા દેવી હતી. શા માટે જીવાડી? હવે મને પિયરિયા કે સાસરિયા કોઈ નહીં સંઘરે.

કાળુ રાધીને સમજાવીને ઘેર લઈ આવ્યો. મંછી માએ બંનેના ઓવારણા લીધા. મા અંબાએ મારી લાજ રાખી. એણે જ મારા દીકરા માટે આવી રૂડી રૂપાળી વહુ મોકલી. નથી દીકરો

અપશુકનિયાળ કે નથી વહુ અપશુકનિયાળ, માએ ઘરમાં જ અગ્નિ પ્રકટાવી, વહુ દીકરાને ચાર ફેરા ફેરવી લીધા.

ગામ આખામાં વાત પ્રસરી ગઈ. કાળિયો-પનોતી બીજી પનોતી પરણીને લાવ્યો. હવે બે બે પનોતી. ગામનું ભલું નહીં થાય. પણ મંછીમાના આશીર્વાદ છે. વહુ દીકરાનું મોટું જોઈ ખુશ ખુશ થઈ જાય છે. હવે કાળુને ગામના લોકના કહેવાથી કોઈ નાખુશી થતી નથી. છડે ચોક રાધીને લઈને ગામ વચાળે હટાણું કરવા યે નીકળે છે. મંછી ડોશી કાળુ-રાધીના દીકરીના ઘોડિયાની દોરી તાણે છે. હાલરડા ગાય છે. હવે બે જણાએ પરણીને પનોતીને ભગાડી દીધી છે. શનિની પનોતી ઉતરી ગઈ છે. હવે તો મંગળ મંગળ વર્તાય છે. પાઘડીએ અને ઘાટડીએ મંગળ હોવો જોઈએ. જેથી જોડી સલામત રહે, સુખી રહે.



સ્વાશ્રયા

ગુજરાત એક્સપ્રેસમાં ચિક્કાર ગીરદી હતી. નાના નાના સ્ટેશનોએ ગાડી ઊભી રહે. એક ગામડિયા જેવું દંપતિ, કિશોરભાઈ અને કાંતાબેન - બેસવા માટે સીટ તો મળી ન હતી પણ છાપું પાથરી બંને ફ્લોર પર બેસી ગયા હતા. દીકરો વહુ મુંબઈ સેન્ટ્રલ સ્ટેશન પર મૂકવા આવ્યા હતા. કહે આટલો વહેલો પ્લેટફોર્મ પાસ મળે નહીં. તમે ડબ્બામાં જગ્યા મળે ત્યાં બેસી જજો. તમને ચિઠ્ઠી આપી છે. તેમાં નાના -નટુનું એડ્રેસ લખ્યું છે. ફોન નં. લખ્યો છે. વાપી પછી ઉદવાડા સ્ટેશન આવશે. ત્યાં ઉતરી જજો. નટુની ત્યાં હમણાં જ બદલી થઈ છે. એ તમને સ્ટેશન પર લેવા આવશે. ઉદવાડા પર બધી મેઇલ ટ્રેનો ઊભી રહે નહીં. વાપી આવે એટલે ઊભા થઈ દરવાજા પાસે ઊભા રહી જજો. ભાથામાં મેથીના થેપલા ને અથાણું બાંધ્યા છે. રસ્તામાં ખાઈ લેજો. અને રૂપિયા સોની નોટ રાખો - કામ આવશે.

માબાપના ત્રણ દીકરાઓએ વારા કાઢ્યા હતા. મોટાને ત્યાંથી નાનાને ત્યાં અને પછી વચલાને ત્યાં.

કિશોર અને કાંતા બંને દીકરાઓના ઓશિયાળા થઈ ગયા હતા. ફોસલાવીને ત્રણે દીકરાઓએ મિલકત પડાવી લીધી હવે વહુઓના હાથના ટાઢા-સૂકા રોટલા ખાવાના હતા અને ઉપરથી ટપલા, અમારે યે ઘરપરિવાર છે. બચરવાળ છીએ. ક્યાં સુધી તમારા ડોલયા ભર્યા કરીએ. ત્રણે ઘરેથી બધા એકબીજાને ખો આપી માબાપને ધકેલી દેતા. અને માબાપ ચકરડી ફર્યા કરતા.

ઉદવાડા આવ્યું, કિશોરભાઈ ને કાંતાબેન સ્ટેશન પર ઉતરી ગયા. સામાનમાં તો એક લોખંડની ટ્રંક હતી અને કપડાંનું એક નાનું બચકું. ટ્રેઇન ઉપડી ગઈ. સ્ટેશન પરથી બધા પેસેન્જર ચાલી ગયા હતા. બહાર આંટો મારી જોયો. નાનો લેવા આવ્યો નથી. હશે કદાચ થોડું મોડું થયું હશે. ફરી ફરી બાંકડા પર બેઠા. તડકો

માથે આવ્યો પણ કોઈ કરતાં કોઈ લેવા આવ્યું જ નથી. હવે કિશોરભાઈ મૂંઝાયા, ગભરાયા. ચાની કીટલી લઈ એક છોકરો ફરતો હતો તેને પેલી ચિઠ્ઠી કાઢી છોકરાને એડ્રેસ પૂછ્યું. છોકરો ચિઠ્ઠી લઈ સ્ટેશન માસ્તરને પૂછવા ગયો.

સ્ટેશન માસ્તર ભલો માણસ હતો. એમને લાગ્યું કે આ જોડું બેસહારા લાગે છે. એ બાંકડા પાસે આવ્યા, કહ્યું, આમાં તમારા દીકરાનું કોઈ એડ્રેસ નથી.

અહીંથી છ કિ.મી. પરિયા ગામ છે. ત્યાં આધાર ટ્રસ્ટનું વૃદ્ધાશ્રમ છે. કોઈએ તમને એનું એડ્રેસ લખી આપ્યું છે. ત્યાં જાઓ. અહીંથી રીક્ષાવાળો તમને ત્યાં લઈ જશે. રૂ.૬૦ લેશે. માથે હાથ દઈ રડી પડ્યા.

હવે ક્યાં જવું? કિશોરભાઈ અને કાંતા મૂંઝાયા. સ્ટેશન માસ્તરને યાદ આવ્યું, કહે સ્ટેશનની બરાબર સામે છોટુકાકા દેસાઈનો બંગલો છે. તેઓ આધાર ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટી છે. તમે એમને મળો, એ તમને રસ્તો બતાવશે.

કિશોરભાઈ-કાંતા છોટુકાકાને બંગલે ગયા. મીઠો આવકાર આપ્યો. ચા પાઈ. કાકા કહે દર મહિને કપલના રૂ.૬૦૦૦/- ભરવા પડે. ચિઠ્ઠી આપું. જગ્યા હશે તો દાખલ કરશે. કિશોરભાઈ રડી પડ્યા. પગ પકડી કહે, સગા દીકરાએ છેતરીને અમને અહીં ધકેલી દીધા છે. ત્રણ દીકરામાંથી અમને કોઈ રાખવા તૈયાર નથી. ક્યાં જવું? કેવી રીતે જીવવું? નથી દીકરાએ ફોન નંબર આપ્યો. અમે અસલ કાઠિયાવાડના રહેવાસી છીએ. આ બાજુના તદ્દન અજાણ્યા. કોઈ સગાવહાલા નથી.

છોટુકાકા જમાનાને જોઈ ચૂકેલા છે. વૃદ્ધાશ્રમના ટ્રસ્ટી છે. ખેતીવાડી છે. બે દીકરાઓ પરદેશ છે અને બે દીકરા સાથે છે. ખેતીવાડી સંભાળે છે. ધરાયેલો જીવ છે. સાંજ પડે સ્ટેશન પર આવી બે ચાર દેસાઈ કાકાઓ બેસે છે. દેસાઈ પરિવાર વૃદ્ધોને દત્તક લે છે, એમની એકલતા દૂર કરવા.

છોટુકાકા એ બંનેને લઈને પરિયા આવ્યા. વૃદ્ધાશ્રમમાં દાખલ કર્યા. એક મહિનાની ફી પોતે ભરી આપી. આવતા મહિનાથી શું?

અઠે દ્વારકા જોયું જશે.

આશ્રમના રસોડાના મેનેજરને કરોના થયો. એમને કોરેન્ટાઇન થવું પડશે. કિશોરભાઈ અને કાંતા કહે, અમે રસોડું સંભાળી લઈશું. ભણેલા નથી, બીજું કંઈ કામ નહીં આવડે. પણ કાકી રસોઈ કરશે અને હું પીરસવાનું કામ કરીશ.

એક મહિનો રસોડું એવું સરસ રીતે સંભાળ્યું કે લોકો એમની રસોઈથી ખુશ. સરભરા વ્યવસ્થાથી ખુશ. હવે કિશોરભાઈને કાંતા અહીંના પરમેનન્ટ મેંબર થઈ ચૂક્યા છે. પૈસા ભરી શકતા નથી. અને પગાર લેવો નથી. બસ રહેવા ખાવાની જોગવાઈ થઈ ગઈ, એથી રૂડું શું? હાથપગ ચલાવવા પડશે પણ સ્વમાનભેર જીવી તો શકાશે ને! ભલું થશે ટ્રસ્ટીઓનું જેમણે આવા વૃદ્ધાશ્રમ બાંધ્યા, પારકા ઓશિયાળા થઈ જીવવું એ કરતાં સ્વાશ્રયી થઈ જીવવું શું ખોટું?



શિર્ષક

નદી એ આપણો સંસાર છે, એની બંને બાજુએ પથરાયેલી હરિયાળી એ આપણા સંતાનો છે. હરિયાળીની આલ્લાદકતા ઉપર મોહિત થયા બાદ પણ એને ખાતર આપવાનું ન ચૂકતા આપણે વાલી છીએ. નાવમાં પડેલું ઇંધણ ખાલી થવા આવ્યું છે. એ આપણી જીવનરેખા છે. જીવનના પહેલા ૩૦ વર્ષ આપણને જવાબદાર વ્યક્તિ કેમ બનાવે છે અને જીવનના બાકીના વર્ષ આપણે સંસારની પાઠશાળામાં શીખેલા જવાબદારીના પાઠનું પ્રેક્ટીકલ અધ્યયન કરીએ છીએ. ફરજ અને જવાબદારી શબ્દો વચ્ચે પણ ભેદ છે.

ફરજ બજાવવી પડે અને જવાબદારી નિભાવવી પડે. એકમાં બજાવવાનો બોજો છે. બીજામાં નિભાવવાનો આનંદ. મનુષ્યના જીવનનો સૌથી સુવર્ણ પડાવ એટલે બે વ્યક્તિઓના શરીરમાં થતો મા અને બાપનો જન્મ. સંતાન જન્મે. એના સર્વાઈવલની ચિંતા રહે. બાળકને કંઈ થાય, માબાપનો જીવ ઊંચો થઈ જાય. પળે પળ અવિરત ચિંતા કરે માબાપ. નવજાત બાળકના બાળોતિયા બદલવાની જવાબદારી માબાપ નિભાવે. સમય વીતતો જાય. જવાબદારીઓના પ્રકાર બદલાય. જવાબદારીઓનું આ પિંજર સોનાનું છે. તેથી પ્રત્યેક માબાપ રાજી ખુશીથી એમાં બંધાતા હોય છે.

બાળક નાનું હોય પગ લથડે, માબાપ બચાવી લે. ટેકો આપે. જીવાન થાય પગ લડખડાય. ત્યારે પણ પાછળથી પકડી લેતો પડછાયો, બનવું પડે માબાપે. ઘડપણમાં સંતાનો હાથલાકડી બનશે કે નહીં રામ જાણે.

પાંચ વર્ષનો છોકરો કહે - મમ્મી આઈ લવ યુ.

મા પ્રત્યુત્તર આપે. આઈ લવ યુ બેટા. દીકરો ૧૬નો થાય - કહે આઈ લવ યુ - મા કહેશે કેટલા પૈસા જોઈએ છે બોલ. દીકરો

રપનો થાય - કહે આઈ લવ યુ - મા કહેશે કોણ છે એ કેવી છે ?
એરેન્જ કરીશું. દીકરો ૪૦નો થાય - કહે આઈ લવ યુ - મા કહેશે
લગ્ન કરવાની ના પાડી હતી ને એની સાથે. દીકરો ૬૦નો થાય-
કહે આઈ લવ યુ - મા કહેશે હું કોઈપણ પેપર પર સહી કરવાની
નથી. જા જતો રહે. આપણા દેશની સંસ્કૃતિ છે. માબાપ છેલ્લા
શ્વાસ સુધી રીટાયર થઈ શકતા નથી. જવાબદારીમાંથી મુક્ત થવાનો
વિચાર પણ કરતા નથી.

મરણ પથારીએ અનહદ વેદના વચ્ચે પણ જો દીકરાને નાનકડી
ઠેસ વાગે તો માબાપના મોઢામાંથી સરી પડશે શબ્દ - ખમ્મા. એ
જીવતા જાગતા ઇશ્વર સમા છે માબાપ.



પ્રેમ

પ્રેમની પરિભાષા-વ્યાખ્યા કોણ બાંધી શકે ? પ્રેમ એટલે પ્રેમ,
પ્રેમ ને પ્રેમ. પ્રેમ એ શબ્દ બોલવા માટે નથી. અનુભૂતિનો વિષય
છે પ્રેમ. એ વ્યક્ત નથી કરી શકાતો શબ્દ દ્વારા. એ મૌન રહી આંખો
દ્વારા વ્યક્ત થાય છે અને મનની વાણી પ્રકટ કરી દે છે.

એક જણ મળે ને મેળા જેવું લાગે. મેળામાં પાવો વાગે ને
મનનો માણીગર મળી જાય. પહેલી નજરનો પ્રેમ થઈ જાય.
એના વિના, પ્રિયપાત્ર વિના જગત સૂનું સૂનું લાગે. એનો
અવાજ સાંભળવા કાન તાડપો. એના વિના ખાલીપો
અનુભવાય. પ્રિય વ્યક્તિના નામના સ્પેલિંગને શોધવા આખી
alphabet બોલી જવાય. ન બોલાયેલા શબ્દોને સમજી જવાય
એનું નામ પ્રેમ. પ્રેમીના નામ પર સમરકંદ બુખારા ઓળઘોળ
થઈ જાય. કહે ને કેમ તારા માટે આકાશના તારા તોડી લાવું.
અરે, બગીચામાંથી બે ફૂલ તોડી લાવે તો યે બસ. પ્રેમીની
એક ઝલક જોવા ઝંખના જાગે. પ્રેમ ખાતર જીવન ન્યોછાવર
કરી જીવનને દાવ પર લગાડી દેવાય. શીરી-ફરહાદ, લયલા-
મજનું, કુમુદ-સરસ્વતીચંદ્ર પ્રેમ. જીવનના જમા-ઉધાર બધા
સંબંધો પ્રેમીના નામ પર કરી દેવાય.

પ્રેમીની ગેરહાજરીમાં વિરહ વ્યથા અનુભવાય. બંધા બારણો.
વિરહ વ્યથાનું ઉત્કૃષ્ટ ઉદાહરણ યક્ષ છે. જે વાદળ સાથે પ્રેમીકાને
સંદેશ મોકલે છે. શકુંતલા-દુષ્યંતનો પ્રેમ. પ્રેમ થાય એટલે ચહેરા
પર વસંતનું નુર ચમકે, પ્રેમીની ઝલક મેળવવા આંખો તલસે,
તરસે, પ્રેમ દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ પાંગરતો જાય. પછી પોતાનું
સઘળું અસ્તિત્વ લૂંટાવી દઈને, ઓગાળી દઈને પ્રેમીને પામવાની
ઝંખના તીવ્ર બને. પ્રેમ એટલે શ્રદ્ધા અને ભક્તિનું પવિત્ર સ્વરૂપ.
નસેનસમાં વહેતું રૂધિર.

પ્રેમમાં કાયમ હકાર ન હોય. નિષ્ફળતાની શક્યતા વિશેષ

હોય. ક્યારેક જમાનો વિપરિત બને. સમાજ, સમય પ્રતિકૂળ બને. દરેક પ્રેમનો અંત લગ્ન જ હોઈ શકે એવું નથી. લગ્ન એ મંજિલ નથી. જીવનધ્યેય નથી. પ્રેમની અનુભૂતિ જ જીવંત રાખી શકે. પ્રતીક્ષા એ પ્રેમની પરાકાષ્ઠા છે. પ્રેમ એ અઢી અક્ષરનું ચોમાસું છે. આપણે ફક્ત પ્રેમની વાતો નથી કરવી. અઢળક પ્રેમ ઢોળવો છે પ્રિય પાત્ર પર. પ્રેમ ઇશ્વરીય હોય, દૈહિક નહીં. રાધાકૃષ્ણ, મીરાં-કૃષ્ણના અમર પ્રેમની કથા યુગો યુગો સુધી ગવાતી રહેશે. કોઈની મૂંઝવણની પળોમાં મદદ કરો, હાથ પકડો એ પ્રેમ.

કોઈના આંસુ લૂંછી એના મુખ પર સ્મિત લાવી શકો એ પ્રેમ. પ્રેમ એટલે ખળખળ વહેતી નદી. બંધિયાર ખાબોચિયાં જેવો પ્રેમ કદી ન પાંગરે. પ્રેમ એટલે રણમાં સમાઈ જતી નદી, સાગરમાં અસ્તિત્વને ઓગાળી દેતી નદી - વસંત-પાનખર બધાનો સ્વીકાર.

ઘણી વખત પ્રેમીને પામી નથી શકાતું. જીવન ભેંકાર લાગે. જેની સ્ટાઇલ પર ફીદા હતા જેને પ્રેમ કર્યો, પરણ્યા. તેના આધારે જીવન જીવી લેવાની તમન્ના હોય, જેની ગેરહાજરી અળખામણી લાગે. પોતાના અસ્તિત્વને વિસરી જવાય. પ્રેમ જ્યારે પાસે નથી હોતો, ત્યારે એની સાચી કિંમત સમજાય. I Love you ને બદલે I care you લાગણી હોય એ જ સાચો પ્રેમ. પ્રેમથી પરિવાર પોષ્યો, બે ત્રણ પેઢી ખાઈ શકે એટલી સંપત્તિ એકત્ર કરી, પણ પ્રેમમાં પરિપક્વતા ન હોય, ટકાઉપણું ન હોય, પ્રેમને જાળવી ન શકો, તો દુઃખ જ દુઃખ. ઝઘડા ને છૂટાછેડા. પ્રેમમાં like અને dislikeના સરવાળા બાદબાકી ન હોઈ શકે. પ્રેમમાં એકબીજાને જીતાડવા, હારી પણ જવું પડે સ્વેચ્છાએ. પોતાની ભૂલનો નિખાલસ એકરાર.

પરસ્પરનો સાથ હોય, પુરાવા ન હોય, કોઈ પણ પ્રકારની અપેક્ષા રાખ્યા વિના બસ પ્રેમ કરો. પ્રેમમાં માણસની અપેક્ષાઓ વિશેષ હોય. આખા જગત સાથે લડી, એ માણસને પ્રેમ કર્યો, પરણી અને એ મને ન સમજે? જેને આધારે મારું રોમરોમ પુલકીત થાય. જેને મારા દૈન્યના ધબકારા સોંપી દીધા એ માણસ

મને ન સમજે? પ્રેમમાં આધાર શોધવાનો છે, સંપૂર્ણપણે એના બની જવાનું છે. ભરી મહેફિલમાં પ્રેમીની હાજરીની સુગંધ વર્તાવી જોઈએ.

પ્રેમ-લગ્ન-સફળ બનાવવા આખા જીવનનો પ્રેમની પ્રયોગશાળા બનાવવી પડે. પ્રેમ એ કરાર નથી. દસ્તાવેજ નથી. જેને રજીસ્ટર કરાવી કે માલિકીભાવ અનુભવાય.

પ્રેમ ન બાડી નિપજે, પ્રેમ ન હાટ બિકાય.

પ્રેમનું બીજું નામ કુરબાની - અરી. મੈં તો પ્રેમ દિવાની, મેરા દર્દ ન જાને કોઈ - જો મੈં એસા જાનતી, પ્રીત કિયે દુઃખ હોઈ, નગર ઢંઢોરા પીટતી, પ્રીત ન કરીયો કોઈ. પ્રેમની કટારી લાગી હોય તે જ પ્રેમની પીડા જાણી શકે. પ્રેમનું બીજું સ્વરૂપ પ્રતીક્ષા-વિરહ. પ્રેમ ફક્ત દૈહિક નહીં, આધ્યાત્મિક બને ત્યારે એનું સ્વરૂપ દિવ્ય બને.



વધામણા વૃદ્ધત્વના

સવાર, બપોર, સાંજ, બચપણ, યૌવન, વૃદ્ધાવસ્થા - પરિવર્તન એ કુદરતનો નિયમ છે. કાયમ માટે કોઈની એક સરખી પરિસ્થિતિ રહેતી નથી, રહેવાની નથી. સવારનો સૂર્ય કોમળ તપે, બપોરે ધોમ ધખે અને સાંજે શીતળ બને, અસ્તાચળ જતાં પહેલાં. બચપણમાં વિસ્મય હોય, નવું નવું જાણવાની તાલાવેલી હોય, યૌવનકાળે તરવરાટ હોય, દુનિયાને મુઠ્ઠીમાં કરી લેવાની ધગશ હોય. વૃદ્ધ થયા, અનુભવથી સમૃદ્ધ થયા. વયની વૃદ્ધિની સાથે સાથે જાતજાતના અનુભવોથી વિચારો પાકટ બને. વાણી વિચારમાં સ્થિરતા, ધીરતા આવે. આડેધડ ન બોલાય. કોઈપણ પ્રકારના મેકઅપ વિના યથાતથ વિચારોની અભિવ્યક્તિ, સ્પષ્ટતાપૂર્વક કરાય, નિર્ભિકપણે. વિચારોની મોસમ બારમાસી બને, સકારાત્મક બને. વિદ્યાવ્યાસંગી હોઈએ તો ધાર્મિક-શિષ્ટ વાંચન તરફ વલણ બને. જ્ઞાનખજાનામાં વૃદ્ધિ કરવી છે. નમ્રતા ધારણ કરવી છે, જમાનાને ઓળખવો છે. ઉંમરના તકાદાને કારણે કમરથી ભલે વાંકા વળી જવાય, પણ સ્વમાનના ભોગે ઝૂકવું નથી. કોઈ ગમે તેટલું બોલે, સાંભળવું હોય તેટલું જ સાંભળવું, કામ ભલે સરવા રાખવા. ખુદ ટટ્ટાર ચાલવું ને ખુદીને પણ ટટ્ટાર રાખવી. બદલાતી મોસમ સાથે બદલાયા ન કરવું. તટસ્થતા જાળવી રાખવી.

ઉંમર થઈ છે. શરીરનો તકાદો છે. બ્લડપ્રેશર નિયમિત માપતા રહેવું. સુગર ચેક કરવી. પગના સાંધાના દુઃખાવાની દરકાર કર્યા વિના થોડું થોડું ચાલતા રહેવું. બેઠાડું થઈ જવું નહીં. નકામા થઈ જવું નથી. તન ભલે ઘરડું થયું મનને તરોતાજા રાખવું. વૃદ્ધત્વને આવકારવું પણ નબળાઈને નજીકમાં ઢૂંકવા ન જ દેવી.

શબ્દની આરપાર જીવવું છે, બહુ ધારદાર જીવવું છે. ખૂબ અંદર બહાર જીવ્યા છીએ. હવે ઘૂંટે ઘૂંટે ચિત્કાર જીવવું છે. બહુત નાચ્યો ગોપાળ, રંગરાગ માણી લીધા છે. દેશવિદેશ ઘૂમી લીધું. રાજકારણ

ખેલી લીધા. હવે સ્થિરતા ધારણ કરી પગ વાળી બેસી જવું છે. સુખને માટે કશાક પર આશ્રિત થવું નથી. પરાધીન સપનેહુ સુખ નાહી, નોકર ચાકર કે સંતાનોની પરવશતા સ્વીકારવી નથી. કમાઈ લીધું. પૈસો એકત્ર કર્યો, સંતાનો માટે, પોતે ભોગવ્યું નહીં. હવે પોતાના જ સંતાનો પરાયા બની પીડાદાયક બન્યા છે. સંતાનો હોવાનું સુખ હવે દુઃખરૂપ બની ગયું છે.

આનંદ મેળવવા હવે બહાર વિષયોમાં ભટકવાનું બંધ કરવું છે. આપણા ગમા-અણગમાને ભીતરમાં ભંડારી દેવા. હવે સંતોષ માનીને રહેવું છે, ભૌતિક વસ્તુઓમાં સુખ નથી એ સમજાઈ ગયું છે. આત્મન્યેવાત્મના તુષ્ટ: આત્મા સ્વયં તૃપ્તિસ્વરૂપ છે. અંતરાનંદે, નિજાનંદે જીવવું છે.

અધ્યાત્મની યાત્રા એ તો અનંતની યાત્રા છે. મોહ કે આસક્તિ રહિત થઈ, અપેક્ષાઓ ત્યાગી દઈ, નિર્મોહી થઈ જીવવું છે.

સુખી નથી કોઈ સંસારી, એવી છે આ દુનિયાદારી. સુખદુઃખ બંને બંધનકારક છે. હવે અજંપો, અશાંતિ ઊભા કરવા નથી. જેવા છે તેવા, આપણા જ પરિવારજનો સાથે આનંદથી જીવવું છે. બહુ ઉધામા કર્યા, સમય સાથે બાથ ભીડી. ત્યારે મધ્યાહનનો સૂરજ તપતો હતો. હવે સૂર્યાસ્ત ભણી પ્રયાણ કરવાનું છે. સૂર્યોદયની લાલીમા જુદી હતી. હવે સૂર્યાસ્તની લાલીમા અલગ છે. ત્યારે વિકસવાનું હતું, આજે વિરમવાનું છે.

ત્યારે અવનવી ભાવનાઓ, આકાંક્ષાઓ હતી. નવી ઊર્જા હતી. ઉમંગ હયો, અંતરમાં જાણે સો સો સૂરજનું અજવાળું હતું. આજે સૂર્ય ઢળી રહ્યો છે. આકાશમાં ગુમનામ થઈ જવાનું છે. ત્યારે શ્રદ્ધા અને ભક્તિભાવ થકી ઇશ્વરનું સ્મરણ કરીએ. આંતરજગત જો સમૃદ્ધ હશે તો સઘળું એકાકાર લાગશે. અદ્વૈતની ભાવના જાગશે. પ્રભુ તું ને હું અલગ નથી. તારા મિલનનો તલસાટ જાગ્યો છે. મંગળ મોત માંગવું છે.

ગૃહિણી

શીખામાં ડીબેટનો કાર્યક્રમ હતો, ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલ, વિષય આપવામાં આવ્યો હતો. ‘કેરિયર’ તમે ભવિષ્યમાં શું થવા માંગો છો ? શું કરવા માંગો છો ? કેવી કેરિયર-કારકિર્દી બનાવવા ઇચ્છો છો ? જીવનનું ભાવિ ઘડતર કરવું છે. તમારે ? કોઈ કહે, હું શિક્ષક બની ઉત્તમ વિદ્યાર્થીઓ-ભાવિ નાગરિકોનું ઘડતર કરવા ઇચ્છું છું. કોઈને બીઝનેસ કરવો છે. કોઈને વકીલ એડવોકેટ બની વકાલત કરવી છે, કોઈને ડોક્ટર બની માનવ સેવા કરવી છે, કોઈને રાજકારણમાં રસ છે તો કોઈને એરહોસ્ટેસ બનવું છે. કોઈને સ્વતંત્ર બીઝનેસ કરવો છે.

બધા બોલી રહ્યા પછી વારો આવ્યો સુનીતિનો. એની પાસે અદ્ભુત વક્તૃત્વ કલા છે. સુસ્પષ્ટ વિચારો છે, એની અભિવ્યક્તિ-રજુઆત કરવાની આગવી પદ્ધતિ છે. એણે સૌથી પહેલું વાક્ય કહ્યું કે મારા મનમાં અનેક મનોરથો છે. પણ સૌથી પ્રથમ મારી ઇચ્છા છે હું મનપસંદ પતિ સાથે પ્રભુતામાં પગલાં પાડું, એક કુશળ ગૃહિણી બનું. I want to be a housewife first. મારી સર્વ આવડત, શક્તિ કામે લગાડીને મારા ઘરને એક આદર્શ પરિવાર બનાવીશ. ઘર એ ભાવિ નાગરિકોને ઘડનારી શાળા છે. જ્યાં બાળકોમાં સંસ્કારોનું સીંચન કરવામાં આવે છે. ઘરની વ્યક્તિઓ સુખી, તો પરિવાર, સમાજ, રાષ્ટ્ર બધા સુખી. ઘરની ઉન્નતિ એ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ. ગૃહિણી ગૃહમ્ ઉચ્યતે.

કોઈએ એને તાળીઓથી વધાવી, કોઈએ મોં મચકોડ્યું. અસલ મણીબેન બની રહેવાની લાગે છે. બધી છોકરીઓ પરણે, ઘર ચલાવે, શું બીજી કોઈ ખ્વાહિશ નહીં, ટોપ કારકિર્દી બનાવવાના ચાન્સ મળે તો શા માટે ઘરની ચાર દિવાલોમાં ગૂંચળાઈ મરવાનું ?

અને સાચે જ સુનીતિએ માબાપાએ પસંદ કરેલા સુજય પર પસંદગીનો કળશ ઢોળ્યો, ત્રણચાર ફેમિલી મિટીંગ કર્યા પછી

સાદાઈથી લગ્ન કર્યા, પ્રભુતામાં પગલાં પાડ્યા. સાસરિયામાં સૌની લાડકી, પ્રિય, માનીતી વહુરાણી બની રહી.

ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિની આદત, જરૂરિયાતો સમજી લીધી, સૌ પ્રસન્ન રહે, ખુશ રહે એવા પ્રયત્નો કર્યા. સ્ત્રીનું બીજું નામ અન્નપૂર્ણા-સાસુજીની સાથે રહીને સૌને ભાવતી ડીશ બનાવતા શીખી ગઈ. ક્યારેક કોઈ રિવાજ પસંદ ન પણ હોય, મનનું ધાર્યું ચૂપચાપ કરી લે, વાદવિવાદ વગર ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિના દિલ જીતી લીધા, એના આદરમાન વધ્યા, તો સૌ એના નવા વિચારોને અપનાવી લેવા આવ્યા.

એણે પોતાની સુરુચિ પ્રમાણે ઘરમાં રંગરોગાન કરાવ્યું, પડદા બદલ્યા, ફર્નીચર રીનોવેટ કરાવ્યું. દસ જગ્યાએ ફરી ફરીને સસ્તું અને સારું શોધી લાવે. વર કમાય છે, એટલે પૈસા ઉડાડવાના નથી. યોગ્ય રીતે કરકસર કરી બચત કરવાની, પરિવારના આર્થિક રીતે નબળા માણસને મદદ કરવાની.

એ સાસુજીને સવારે સેવાપૂજામાં મદદરૂપ થાય. સાસુ-સસરાને નિયમિત દવા આપે. કોઈ માંદુસાજું થાય ડોક્ટર પાસે લઈ જાય. બાળકોના નાસ્તાના ડબ્બા ભરે, પતિનું ટિફિન બનાવે. ઘરમાં પૌષ્ટિક નાસ્તા બનાવે. બજારનું તૈયાર ખાવાનું લાવવાનું નહીં. બા-બાપુજી માટે રોટલા-ભાખરી, ખીચડી બનાવે અને ચંગસ્ટર્સ માટે ચાઈનીઝ, ઇટાલીયન કે થાઈ ફૂડ બનાવે.

સગાવહાલામાં સરસ રીતે સાડી પહેરી, સજીવજીને જાય. અને સાંજે પતિ સાથે ક્લબમાં ડ્રેસ પહેરીને જાય. ડાન્સ કરે. પાના રમે, હાઉસી રમે.

એ ક્યારેય પગ વાળીને બેસતી નથી. અવનવા પ્રયોગો કરે. પતિ ઓફિસેથી ઘેર આવે, જમીને લેપટોપ લઈને બેસે, આખા દિવસની એની પ્રવૃત્તિઓની જાણકારી મેળવે, યોગ્ય સૂચન કરે. બેંકનું કામકાજ એણે સંભાળી લીધું. શેરબજારમાં રોકાણ કરવાનું. શેર ડીમેટ કરાવવા, વગેરે કાર્યભાર સંભાળી લઈ પતિને નિશ્ચિંત કરી દીધો છે. ઘરનું બજેટ બરાબર બનાવે. અણધાર્યો ખર્ચો આવી પડે તો એનું આયોજન કરી રાખે.

પોતાના શોખ મુજબ શોપીંગ કરે. વેસ્ટમાંથી બેસ્ટ બનાવે. સેલ આવ્યું કે શોપીંગ કરવા દોડતી નથી. બહેનપણીઓ, સગાવહાલાની દેખાદેખી નથી કરતી.

ટી.વી. પરની સીરીયલ ક્યારેક જ જુએ. તાજા સમાચાર જાણી લે. પતિ, સસરા સાથે રાજકારણની ચર્ચામાં ભાગ લે. પોતે સુઘડ રહે છે. સાદા કપડાં પહેરે પણ એવી સ્ટાઇલથી પહેરે કે સુંદર લાગે. ઘર સુઘડ અને સ્વચ્છ હોય તો ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિ પ્રસન્ન રહી શકે.

ઘર એને માટે ફુલટાઇમ જોબ છે. એ ભલે મૂળભૂત રીતે હાઉસવાઇફ બની રહી છે. કમાવા જતી નથી પણ કરકસરયુક્ત ઘર ચલાવે, રસોયો-મહારાજ-ઘરઘાટીનો પગાર બચાવે, બહારનું ફુડ ખરીદવાને બદલે ઘરે વૈવિધ્યપૂર્ણ વાનગી બનાવી સૌને તૃપ્ત કરે તો કેટલા બધા પૈસા બચી જાય? એ આડકતરી રીતે કમામી કરી જ કહેવાય ને! જીવનરૂપી સીરીયલમાં એનો મુખ્ય રોલ ગૃહિણી તરીકેનો છે, જે તે સફળતાપૂર્વક બજાવી રહી છે. એ ઘરની માલિકણ છે, ઓફિસર છે. એ સુપર ગૃહિણી છે. ઘરમાં રહીને એ પતિની, પરિવારની શાન, શૌકતમાં વૃદ્ધિ કરી શકે છે.

એ બિચારી નથી, બાપડી નથી. પતિ કે સાસુ-સસરાની ઓશિયાળી નથી. એ સ્વતંત્ર રીતે નિર્ણયો લે છે. પિયર જવા માટે પરવાનગી-રજા માંગવી પડતી નથી. હા એ સાસુજીને કહીને-બહાર જાય છે. સમયસર પાછી ફરી જાય છે. એ કાર્યેષુ મંત્રી છે, શયનેષુ રંભા છે, ગૃહેષુ દાસી છે. એણે પોતાનું અસ્તિત્વ, ઓળખ જાળવી રાખી છે.

બાળકોના ઉછેર, એજ્યુકેશન પર બરાબર દેખરેખ રાખે છે. એના મિત્રો કોણ કોણ છે. ધ્યાન આપે છે, સંપૂર્ણ જવાબદારીથી, રાજખુશીથી એ પોતાની ફરજ નિભાવે છે. વ્યસ્ત રહે છે, સતત. છતાંયે હવાની મુક્ત, સ્વતંત્ર લહેરખીની જેમ ચોમેર ફરી વળે છે.

સુનીતિને પોતાના હક માટે ઝંડો ઉઠાવવો નથી. એ પોતાની ફરજ બરાબર બજાવે છે. તો બધા હક તેને આપોઆપ મળી ગયા છે. સૌની સંપત્તિ, રાજખુશીથી એ પોતાના ઘરનો વહીવટ કુશળતાપૂર્વક ચલાવે છે. પતિના સુખદુઃખની ભાગીદાર બની છે,

સાચા અર્થમાં અર્ધાગિની પૂરવાર થઈ છે. એ એના પતિની પ્રેમિકા છે, સાસુ-સસરાની લાડકી વહુ છે. બાળકોની પ્રેમાળ માતા છે. ઘરમાં સુખ છે, સગવડો છે, શાંતિ છે, સમજણ છે, સંતોષ છે, બીજું શું જોઈએ?

કુટુંબીજનોની સમસ્યાઓનો ઉકેલ સરળતાપૂર્વક લાવી આપવા જેટલી સક્ષમ છે. સુનિતિ. ગૃહસ્થી નિભાવે છે સમજપૂર્વક. એના સપનાઓ વિશાળ છે. ફક્ત પોતાના જ સપનાઓ નહીં, પતિના, સંતાનોના સપનાઓને સાકાર કરવા એ મથે છે. એની પાસે સુપર માઇન્ડ છે, શક્તિનું એ સ્વયં પાવરહાઉસ છે. ઘરમાં રહીને પણ એ બાહ્ય જગતના અવનવા પ્રવાહોથી પરિચિત રહી પોતાની સમજણ દાખવતી રહે છે. ખુશ ખુશાલ પરિવારનું રહસ્ય એ જાણે છે.

સુનીતિના ખભા પર ગૃહસ્થીનો ભાર છે. છતાં એ થાકતી નથી. રાવ ફરિયાદ કરતી નથી. સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે. નવરાત્રિમાં રાસગરબાનું આયોજન કરે છે. કોરિયોગ્રાફી કરી કાર્યક્રમ સફળ બનાવે છે. એ બોલે છે ઓછું અને કામ કરે છે વધુ પણ જે કંઈ કરે છે તે દિલપૂર્વક-ડેડીકેશનથી કરે છે, તેથી તેને સફળતા મળે છે, વાહવાહ મળે છે, પ્રશંસા મળે છે. એની પાસે ઘરનું પ્લાનીંગ છે, જીવનનું પ્લાનીંગ છે. કામ કરવાની યાદી બનાવે છે એને પ્રેમ અને પૈસાના દાવપેચની રમત સમજાય છે. એ સાવધ છે. ઘરની, પતિની, વ્યવહારની દોર પોતાના હાથની પકડમાં રાખતા એને આવડે છે.

સુનીતિના લગ્નજીવનના પચાસમાં વર્ષની ઉજવણી પ્રસંગે, એનો પરિવાર, એના સંતાનો આનંદપૂર્વક કરી રહ્યા છે. સુનીતિએ પરિવાર પર પ્રેમ વરસાવ્યો છે. તો આજે એનો પરિવાર સુનીતિ-સુજય ઉપર અઢળક પ્રેમ વરસાવે છે. સૌને કદર છે. માબાપના કૌશલ્યની, ત્યાગની.



પ્રાર્થના

રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે કહ્યું કે કોઈનો સાથ મળે કે ન મળે તારો જીવનપંથ તારે જ કાપવાનો છે. એકલો જાને રે.

નાની નાની પગલી પાડી ચાલતા. દોડતા શીખાય. પછી હરણાફાળ ભરાય. સૌ પ્રથમ એકડો ઘૂંટવો પડે, પછી જ ગણિતના કૂટપ્રશ્નો ઉકેલતા આવડે. ઇશ્વરે અભય વચન આપ્યું છે. તું ડર નહીં. આગળ વધ. હું તારી પાછળ ઊભો જ છું. તને મદદ કરવા. જરૂર છે, આસ્થાની, શ્રદ્ધાની, વિશ્વાસની.

કવિ કહે છે, એક જ દે ચિનગારી, મહાનલ એક જ દે ચિનગારી. ઘાસની આખી ગંજીને સળગાવવા એક જ દિવાસળીની જરૂર પડે. એક દિવાસળીથી ગેસ પેટે, લાઇટ થાય. એક તિખારો બસ થાય.

ચક્રમક લોહું ઘસતા ઘસતા ખરચી જિંદગી સારી.

જામગરીમાં તણખો ન પડિયો ન ફળી મહેનત મારી.

ઇશ્વરકૃપા થઇ. ચાંદો સળગ્યો, સૂરજ સળગ્યો, સળગી આત્મ અટારી. તેથી જ કવિ માંગે છે, એક જ દે ચિનગારી. મહાનલ એક જ દે ચિનગારી.

આજ લગી રહ્યો ગર્વમાં હું ને માંગી મદદ ના લગાર.

હવે વિશ્વાસ છે, કૃપા કર. એક જ ડગલું બસ થાય. ફક્ત એટલો જ આધાર આપ.

પછી વિશ્વાસ વ્યક્ત કરે છે કે નિશ્ચે મને તે જલદી પહોંચાડશે ઘરે.

હજુ બીજા એક કવિ બાદરાયણ કહે છે.

આપને તારા અંતરનો એક તાર,

બીજું હું કાંઈ ન માંગું - એક તારો મારો ગૂંજશે મીઠું જો તારી કૃપા હશે.

સૂરને સાધું

એક એક સૂર ગૂંજશે ત્યાં તો વરસશે લાખ લાખ સૂરની હેલી.

એક ને ચહું ને મારી સુરતા અનંતમાં ધૂમશે રંગ રંગરેલી.

જીવનની વીણા બજાવવી હોય તો આપણા તાર સાથે ઇશ્વરીય તારનું અનુસંધાન જરૂરી છે. જો ઇશ્વર સાથે જોડાણ થઇ જાય બેડો પાર. એક ધારો મીઠું મીઠું ગૂંજવા મંડશે.

જરૂર છે એક પળની, એક પળ માટે સાક્ષાત્કાર થાય. એક પળના ઝબકારામાં મોતી વિંધી લેવું પડે.

વાયરીંગ કર્યું હોય, લાઇટનો બલ્બ હોલરમાં ભરાવ્યો હોય, પણ વાયરનું કનેક્શન જ ન થાય, તો ઇલેક્ટ્રીસીટી ક્યાંથી મળે? અજવાળું ક્યાંથી થાય?

આપણે પુરુષાર્થ કરવાનો છે, પણ અહંને પ્રબળ બનવા દેવાનો નથી. માણસ જાણે મેં કર્યું, કરતલ દૂજો હોઇ.

હે ઇશ્વર તારી કૃપા થકી જ એ સર્વ કંઈ કાર્ય કરવા શક્તિમાન બન્યા છીએ. તારી કૃપા હરહંમેશ અમારા પર વરસતી રહે, એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.



એક

થોમેર ધુમ્મસ છવાયેલું હોય. આગળ કશું સૂઝતું ન હોય, દૂર નજર ન જાય, ત્યારે એક એક ડગલું આગળ ચાલતા જઈએ. ધુમ્મસમાંથી રસ્તો દેખાતો જાય. મૂળ વાત પહેલું ડગલું આગળ ભરવાની હિંમત દાખવવાની છે.

પહેલું ડગલું ભર્યું, માબાપની આંગળી પકડીને, પડતાં આખડતાં ચાલતાં શીખ્યા, આખી દુનિયા ધૂમી વળ્યાં. ભગવાન આપણા માતા પિતા. માંગ્યા વિના તો મા પણ ન પીરસે. મા પાસે જઈ લાડ કરીએ. ભૂખ લાગી છે. મા તરત જ મોઢામાં કોળિયા ભરાવે. જો કે માને ખબર પડી જ જાય કે તેનું બાળક ભૂખ્યું થયું હશે. વગર કંઈ રસોઈ તૈયાર જ રાખે, ભાણું પીરસે. ભગવાન અંતરયામી છે. એને ખબર છે કઈ વ્યક્તિને શું જોઈએ છે, કેટલું જોઈએ છે. કીડીને કણ હાથીને મણ. દાંત દેનારો ચવાણું દઈ જ દે. કુદરત અઢળક આપવા બેઠી છે. હવા, પાણી મફત છે. એક કણ વાવો, હઝારો કણ-મણ આપી દેશે. પછી માંગવાની શી જરૂર?

જો કે આપણે માણસ જાત સ્વાર્થી છીએ. ભગવાને આપણને બનાવ્યા, આપણે ક્યાં કમ છીએ. આપણે ભગવાનને બનાવીએ તેવા છીએ. ભગવાન લાખોનું ટેન્ડર પાસ કરાવી દે તો પાંચ નાણિયેર ચડાવીએ. પાંચ દીવા કરીએ.

ભગવાને હાથ-પગ, હૈયું, મસ્તક આપ્યા છે. પુરુષાર્થ કરીએ. ફળ આપવાનું કામ એનું છે.

હા, વહેલી સવારે ઊઠીને પ્રથમ પ્રભુ સ્મરણ કરીએ. સમગ્ર જગત માટે સુખાકારીની પ્રાર્થના કરીએ.

ઈશ્વર પાસે બળ માંગીએ, શક્તિ માંગીએ પુરુષાર્થ કરવા માટે.

જીવન જ્યોત જગાવો પ્રભુ હે જીવન જ્યોત જગાવો.

ટચૂકડી આ આંગળીઓમાં ઝાઝું જોર જમાવો

આ નાનકડા પગને વેગે ભમતા જગત બનાવો.

અમ ઉરની સાંકલડી શેરીના પંથ વિશાળ બનાવો.

હૈયાના ઝરણા નાનાને સાગર જેવું બનાવો.

હમો ઇતની શક્તિ દેના દાતા. અમે કમજોર ન બનીએ આપત્તિ, અડચણો સામે પહાડ શા અડગ ઊભા રહી સામનો કરી શકીએ.



અમીરી-ગરીબી

અમે નાના હતા. દાદી ચૂલા પર માટીની તાવડીમાં રોટલા ઘડીને શેકતી. અમારા માટે નાની ચાનકી બનાવતી પણ પહેલી પાંચ ચાનકી બની જાય, ગાય, કૂતરાં, પશુ પંખી, બ્રાહ્મણ, ભિક્ષુક માટે એ અલગ કાઢી લેવાય પછી જ અમને ચાનકી મળે. જમવા બેસીએ, થાળી પીરસાય, અન્નનો પ્રથમ કોળિયો થાળી બહાર મૂકી, ઉપર પાણી ફેરવી જમવાનું શરૂ કરાય. અગ્નિદેવતાનો ભાગ પહેલાં અપાતો. પંચગવ્ય કરાતું.

ગીતામાં કહ્યું છે કે દાન કર્યા વિના ખાય તે પાપ. યજ્ઞ-યજન-હોમવું, જમાડવું પછી જમણા ભૂખ્યાને અન્નદાન આપવા અન્નક્ષેત્ર બંધાતા. પાણીની પરબ મંડાતી, ઢોર માટે હવાડા બંધાવાતા. ભૂખ્યાને ભોજન, તરસ્યાને પાણી. આપણી સંસ્કૃતિ દાન આપવાની છે. ભોજનનો થાળ પ્રભુને ધરાવી પછી પ્રસાદીરૂપે અન્ન આરોગવામાં આવતું. મહેમાનગતિ કરવી આપણા સંસ્કાર. જૈનો પૌષ્ઠશાળામાં મફત જમાડે. અમુક લોકો મફતીયું ખાવામાં શરમ ન અનુભવે. આપણે યથાશક્તિ દાનપેટીમાં રકમ નાંખવી, જેથી જરૂરતમંદને રોટલો પહોંચે. સાધુસંતાને, અતિથિને જમાડવા, બ્રાહ્મણને સીધું આપવું એ ઘરના રિવાજ હતા. પક્ષીને ચણ નાંખવાનું - ચબુતરો બનાવવાનો. પોતાની થાળીમાં આખો રોટલો હોય. બધું ખાઈ જઈએ એ પ્રકૃતિ. બીજાને આપીએ એ સંસ્કૃતિ અને બીજાનું છીનવીને ખાઈ જઈએ એ વિકૃતિ. ગરીબ લોકો પણ બટકામાંથી બટકું આપે. જમવા કરતાં જમાડવું એ સંસ્કાર. કાઠિયાવાડમાં અતિથિને દેવો ભવઃ કહેવાતા. શેઠ સગાળશાએ દીકરા ચેલૈયાને વહોરાવ્યો, રાજા રંતિદેવ, હરિશ્ચંદ્ર, વગેરે દાનેશ્વરી હતા. કર્ણને દાનેશ્વરી કહેવાયો. કવચ કુંડળ ઉતારીને આપી દીધા. આપણે આંગણે આવેલું કોઈ લીધા વિના, જમ્યા વિના ન જાય. ભગવાન તું એક વાર ભૂલો પડ, અમારે

આંગણે આવ, તને સ્વર્ગ ભૂલાવું શામળો. તારે આંગણિયે કોઈ આવે એને આવકારો મીઠો આપજે, પાણી પાજે, જમાડજે.

પાની બાઢે નાવમેં, ઘરમેં બાઢે દામ

દોનોં હાથ ઉલીચીએ, યહી સજ્જન કા કામ.

ઘરની ખેતી હતી. ખળામાંથી અનાજ ઘરની કોઠીમાં પછી જ ભરાય. પહેલાં ખેડું, બ્રાહ્મણ, મોચી, કુંભારને ત્યાં ગાડાં મોકલાવાય. દાનનો મહિમા અપરંપાર. મુસ્લીમો, વહોરા કોમમાં આવકની ૧૦ ટકા રકમ દાનમાં અલગ તારવવાનો રિવાજ છે.

સંકાંતને દિવસે, ગ્રહણ વખતે દાન અપાય. દે દાન છૂટે ગ્રહણ.

તલના લાડુમાં રૂપિયો છુપાવીને ભરાવાય, પછી ગુપ્ત દાન અપાતું.

નચિકેતાના પિતાએ માંદલી ગાયોનું દાન કરવા માંડ્યું, નચિકેતાને દુઃખ થયું, પૂછ્યું, મને કોને આપશો દાનમાં? પિતાએ ગુસ્સામાં કહ્યું, યમને. અને નચિકેતા જાતે યમને ત્યાં પહોંચી ગયો.

દરેક ધર્મમાં અપરિગ્રહને મહત્ત્વ અપાય છે. ન જોઈતી વસ્તુનો સંગ્રહ ન કરવો. આપણા વોર્ડરોબમાં કપડાં સમાતા નથી છતાં આપણે કપડાં ખરીદ્યા કરીએ. તિજોરી છલોછલ છે છતાં દાન કરતાં જીવ ચાલતો નથી. પેલા સાધુ વાણિયાની જેમ ખોટું બોલીએ છીએ કે નાવમાં વેલા પાંદડા છે. ભલે નીચે ધન દાટીને સંતાડેલું હોય. શ્રીમંત લોકોને ધરવ નથી. હડિયાપટ્ટી કરે છે. આજ લોભિયા બેઠા છે ધન ભેગું કરવા. જીવ ચાલતો નથી. હાથમાંથી છૂટતું નથી. બધાને ખબર છે કે ખાલી હાથે આવ્યા હતા, ખાલી હાથે જવાના છીએ. કફનને ગજવું નહીં હોય. મરીશું, શરીર પરનું છેલ્લું વસ્ત્ર પણ ખેંચી લેવાશે. છતાં યે મોહ છૂટતો નથી. બે પાંચ પેઢી ચાલે એટલું ભેગું કરી જવું છે.

ગીતામાં કહ્યું છે કે ત્યાગીને ભોગવી જાણો.

ત્યેન ત્યકતેન ભુંજ થા:

પણ ત્યાગ કરવો સહેલો નથી. સંસાર છોડી સાધુ બનેલા, કહેવાતા સંતો મહંતો મોટા મોટા મઢ બનાવે, એશો આરામ

કરે, ચેલા મૂંડે. ભવ્ય મોટરોમાં ફરે - આશારામ બાપુ, વગેરે વૈભવી સંતો હતા. પોતાની જાતને ભગવાન કહેડાવતા.

આપણો ધર્મપ્રેમી હોવાનો દેખાડો કરીએ. મંદિરોમાં ભોગ ધરાવીએ, મોટી રકમનો ચડાવો બોલીએ. પણ જીવપ્રેમી નથી. ગરીબો, દર્દીઓ પ્રત્યે હમદર્દી નથી. મંદિરોમાં કેટલું સોનું ખડકાયેલું છે? જો એ છૂટું થાય તો દેશની ગરીબી નાબુદ થઈ જાય.

આપણું ધન જનહિત અર્થે વપરાય, માનવસમાજના કલ્યાણ અર્થે વપરાય ત્યારે એ મહાલક્ષ્મી બને. શ્રીમંત લોકો સન્માન મળે એ માટે, દેખાડો કરવા, દાનધરમ કરે. સ્વભાવમાં સંકુચિતતા છે. અનાથ બાળકો, ગરીબના સંતાનના આરોગ્ય-શિક્ષણ માટે કશું કરવું નથી. ક્યારેક ફક્ત પોતાની જ કોમમાં દાન કરાય. બહોળા જનસમુદાય માટે કશું કરવું નથી. ગરીબ માણસ કોને કહેવો? જેની પાસે પૈસા ઓછા છે તેને? ન. એની પાસે પૈસા ઓછા છે, સાધનો ઓછા છે, પણ ભાઈ ભાંડુ માટે, જરૂરતમંદ પડોશીઓને એ જરૂર મદદ કરશે.

ગૌતમ બુદ્ધ નગર આખામાં ફર્યા, શ્રીમંતોએ દાન આપ્યા, પણ એક ગરીબ મજૂરે પોતાનું પહેરણ ઉતારી દાનમાં આપ્યું, એનું દાન સ્વીકાર્યું. એ સર્વસ્વનું દાન હતું. દાનભાવના મહાન છે.

કરોનાકાળ છે, ફિલ્મી એક્ટર એક કરોડનું દાન આપે. એક એપીસોડમાં એક એક કરોડ કમાઈ લેતા હોય છે. એના કરતાં એમનું દાન મહાન છે, જે બિમારોને ઘેર રસોઈનું ટીફીન પહોંચાડે છે.

ગાંધીજીએ ટ્રસ્ટીશીપનો સિદ્ધાંત આપ્યો, આપણે ધનના માલિક નથી, ટ્રસ્ટી છીએ. એક ટકા લોકો શ્રીમંત છે, પણ એમની પાસે નવ્વાણું ટકા ધન સંચય છે. અને બાકીના ૯૯ ટકા લોકો વચ્ચે ફક્ત ૧૦ ટકાની રકમ બચે છે. ધનની ગરીબી કરતાં મનની ગરીબી વધારે ખરાબ.

આપણે વાહવાહ કરીએ, બીલ ગેટ્સ, વોરન બફેટ, અઝીમ

પ્રેમજીએ બહુ મોટા મોટા દાન કર્યા પણ દાન સર્વસ્વનું નથી. એ દાન કર્યા પછી યે એમની પાસે અબજો અબજોની સંપત્તિ બચી છે.

પૈસાથી ઊંઘ નથી ખરીદી શકાતી, પલંગ ખરીદી શકાય. પૈસાથી દવા ખરીદી શકાય, આરોગ્ય ખરીદી શકાતું નથી. તો પછી પૈસો શી ચીજ છે!

પેલા મીડાસ રાજાને વરદાન મળ્યું - જેને સ્પર્શ કરો તે સોનું થઈ જાય.

અન્નને અડે તે સોનું થઈ ગયું. સોનાથી પેટ ભરાશે? ખાઈ શકાશે? દીકરાને અડે - દીકરો સોનાનો થઈ જાય. એને વહાલ થોડું થાય?

દેશી નાટક સમાજનું ગીત હતું -

ધનવાન જીવન માણે છે, નિર્ધન એ બોજો તાણે છે.

કોઈ અનુભવીને પૂછી જો કે કોણ જીવી જણે છે.

મનની અમીરી એ જ સાચી અમીરી.



સંયોજન

સર્જનહારે સૃષ્ટિની રચના કરી. લીલ-શેવાળ, જીવજંતુ, પશુ પંખી અને માનવ. વિશાળ જગે પટલે એકલો નથી માનવી. પહાડ-ઝરણા-નદી-વૃક્ષો-વનો-સાગર, સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાગણ. પ્રકૃતિની લીલા અગમ્ય છે. સૂર્યોદય - સૂર્ય ઊગે, પ્રકાશ પાથરે, આથમી જાય, પુષ્પ ખીલે, કરમાઈ જાય, માણસ જન્મે, મરી જાય. સર્જન, વિનાશ-નવસર્જનની લીલા અવિરતપણે ચાલતી જ રહે છે. કુદરતના નિયમો અફર છે.

પહાડ પર વાદળો અથડાય, વરસાદ પડે, નદી વહે, પહાડના ચૂરેચૂરા કરી રેતી બનાવે - નદીનો સ્વભાવ છે વહેતા રહેવાનો. અવરોધોને ઓળંગીને પોતાનો રસ્તો કાઢી લે. ઝરણું પડતું આખતું નદી બને, નદી વહેતી વહેતી સાગરને મળે - પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે. રૂપાંતર અને નવસર્જન એ કુદરતનો ક્રમ છે. નદી જીવન જીવવાનો બોધ આપે છે. પવન ઊડી શકે - રેતી પથરાય ને રણ બને. આમ આખા યે અસ્તિત્વની સાયકલ ચાલુ જ રહે છે. સાગર-વાદળ, વરસાદ, ફરી ફરી એ જ કથા.

આપણે પણ નદીની જેમ અનાસક્ત ભાવે વહેતા રહીએ, પ્રકૃતિને શરણે જઈએ, અન્યના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર-આદર કરીએ. આપણી ઓળખ-અસ્તિત્વને વિસરી જઈએ. કુદરત સાથે તદાકાર થઈને.

સંસારમાં ઇશ્વરે બે તત્ત્વનું સર્જન કર્યું. નર અને માદા. પુરુષ એ વાવાઝોડું છે. પાવરફુલ છે તેથી ધમાલ મચાવી લે. થોડું નુકસાન કરાવી દે. પછી શાંત પડી જાય.

જ્યારે સ્ત્રી એ જળતત્ત્વ છે. સતત વહ્યા કરે. અન્યનું પોષણ કરે. માતૃતત્ત્વ છે. શાંત છે. ઇમોશનલ છે. સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેની પ્રકૃતિમાં ભેદ છે. રસાયણ-સંયોજક છે. એકબીજા સાથે કનેક્ટેડ છે. જીગસો જેવું. સંસાર ચલાવવા તેથી જ તો સમર્થ છે. પ્રોટોન-

ઇલેક્ટ્રોન-ન્યુટ્રોન-પરમાણુ સર્જક છે. એ પોઝીટીવ-નેગેટીવ વીજભાર છે. બંનેનું સંયોજન થાય તો જ નવસર્જન થાય. દુનિયા ચાલતી રહે. જીવનમાં ખરાબ છે. સારું પણ છે, ગરમી છે, ઠંડી છે તડકો છે, છાંયો છે.

પુરુષનું વ્યક્તિત્વ પ્રબળ છે, સબળ છે, સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ કોમળ છે, ઋજુ છે. સ્ત્રી આકર્ષક છે, સુંદર છે, નમણી દેહયષ્ટિ છે. એ અલગારી છે. એ ઢીંગલી જેવી છે. એને લાડ જોઈએ, પ્યાર જોઈએ. વહાલ, પનાહ જોઈએ. એ સઘળું પામવું છે અને પતિ પાસેથી, પુરુષ પાસેથી. એ પોતાનો સંસાર પોષવા ઘસાઈ છૂટશે, એક વિશ્વાસ છે કે એને કોઈ સાચવનારો, સમજનારો માણસ છે એના જીવનમાં. સ્ત્રી અને પુરુષ-એકબીજાના પૂરક. ભલેને વિરોધી તત્ત્વ છે. પુરુષ બળ્યો ઝળ્યો, થાક્યો હાર્યો, ઘેર આવે, ત્યાં સ્ત્રી એની રાહ જોતી બેઠી છે. એનો થાક ઉતરી જશે. સ્ત્રી માત્ર પ્રેયસી નથી, દોસ્ત છે, હમસફર છે. સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે જ સમાનતા છે, સંબંધ જોડાય પણ BIOLOGICAL, શારીરિક ક્ષમતા અલગ અલગ છે, બંનેની.

PSYCOLOGY, PHYSIOLOGY અલગ છે. પ્રકૃતિ અલગ છે. એ કુદરતી તફાવત છે. બન્ને સાથે મળી સુંદર, સ્વસ્થ જગતનું નિર્માણ કરે એ નિયતિ છે. અને તેથી જ જીવન જીવવા જેવું લાગે છે.

બંને સમાંતર પાટા જેવા છે. પણ તેના પર જીવનગાડી સરળતાપૂર્વક ચલાવી શકાય, દોડાવી શકાય.



ફળશ્રુતિ

અમે બચપણની ચાર બહેનપણીઓ એક જ એરિયા-જુહુમાં પરણીને સ્થાયી થઈ ગઈ. સૌ સૌના સંસારમાં ગોઠવાઈ ગયેલા. નાનપણથી જ બધા વચ્ચે ગજબનો મનમેળ હતો. અમે બધા કીટી પાર્ટીના બહાને દર મહિને કોઈ એકના ઘરે મળીએ. દર મહિને ખાવું, પીવું, હળવું, મળવું મજા કરવી. પાંચ પાંચ હજાર રૂપિયા કાઢીએ. પીકનીક પર જઈએ.

કરોનાના કપરા કાળમાં કોઈ કોઈને ઘેર જઈ મળી શકીએ એવી પરિસ્થિતિ ન રહી. બધા ઘરમાં બંધ. પીકનીક પાર્ટી બંધ. નાટક સીનેમા બંધ. સેલની ખરીદી બંધ. પૈસા બચવા લાગ્યા. નવરાશ પુષ્કળ. ઘરમાં એકલતા સાલે. અમારી એક બહેનપણી સુજાતાના પતિ શેખર ફાર્માસ્યુટીકલ કંપનીના ડીસ્ટ્રીબ્યુટર, સેવાભાવી. બિમારને એમ્બ્યુલન્સ દ્વારા હોસ્પિટલ પહોંચાડે. દવાદારૂ મફત આપે. અમને પણ લાગ્યું કે આ ભલમનસાઈ-માણસાઈનું કામ ઉપાડી લેવા જેવું છે. બધા પૈસે ટકે સુખી છીએ. મહારાજ-ઘરઘાટી છે. પૈસા અને સમયનો સદુપયોગ કરીએ. ઇશ્વરકૃપાથી સાધન સંપન્ન છીએ.

એકના ગેરેજમાં રસોડું ખોલ્યું. મહારાજ રોક્યો. ટીફીન બનાવી જરૂરતમંદોને પહોંચાડવા લાગ્યા. શિવરાત્રી આવી. ફરાળી લંચ બોક્સ બનાવી વેચીએ, ચૂરમાના લાડુ, મોહનથાળ બનાવીએ. નવેમ્બર ડિસેમ્બરમાં ઊંધિયું બનાવ્યું. જુહુના પોશ એરિયામાં ઘરાકોની કમી ન રહી. જે કંઈ કમાઈએ, એ ગરીબોને મદદ કરવામાં વાપરી નાંખવાનું. બધાના પતિદેવો, સંતાનોનો સાથ મળ્યો. ચાર પાંચ વ્યક્તિથી શરૂ કરેલી પ્રવૃત્તિની જાણે એક ટીમ બની ગઈ. પરોપકારનો આનંદ અવર્ણનીય બની ગયો. નવી નવી પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવા લાગ્યા. આત્મસંતોષ થવા લાગ્યો. શારીરિક, માનસિક, આર્થિક જે કંઈ થઈ શકે તે રીતે

મદદ કરવી એ ઉત્તમ ધ્યેય ગરીબોના ઘરમાં અનાજ-રાશન ભરાવી આપીએ.

અત્યાર સુધી મોજમજા કરી, કોલેજકાળના સુવર્ણ દિવસોની વાતો તાજી થઈ. ભૂલાઈ ગયેલી આવડતો ફરી યાદ આવી.

ઘરમાં પૂરાઈ રહેવાનું છે, કરોનાનો ડર છે. માસ્ક પહેરવાના, ડીસ્ટન્સીંગનું ધ્યાન રાખવાનું આખો દિવસ નવરા ધૂપ, ટી.વી. સીરીયલો જોયા કરવી, પાના રમવા, એના કરતાં નવી ડીજીટલ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરતાં શીખવા લાગ્યા. પરિવારના ગ્રુપ બનાવી વીડીયો કોન્ફરન્સીંગથી એકબીજાની સાથેનો સંપર્ક વધાર્યો. નિકટતા વધી. મોબાઇલ પર, વોટ્સ એપ પર મેસેજ ફોરવર્ડ કરતાં શીખ્યા, જેથી જ્ઞાન સાથે ગમ્મત મળે.

કોઈને સારું ગાતા આવડે, કોઈ ભજન કરે, કોઈ સારું વાંચે, લખે, બધું ડીજીટલી શેર રતાં શીખ્યા. નવરાશના સમયમાં માનવતાના કાર્યો કરવાની કોઈ ઓર મજા આવી.

પ્રત્યેક ઘટનાને સારી નરસી બે બાજુ હોય. સારી બાજુ અપનાવી, કોઈને મદદરૂપ થઈએ, એમાં આપણો પણ વિકાસ થાય. માનવતાના ગુણો વિકસે - એ જ તો છે આ કરોનાની ફળશ્રુતિ.



આર્ત પોકાર

આજે કોઈ મહેમાન જરૂર આવશે. કાગડો સવારથી કા કા કરે છે. ધરતી દરવાજા સામે તાકીને જોઈ રહેતી. આમ તો ધરતીના જીવનમાં બીજું કોઈ છે જ કોણ. ફક્ત એક મોટી બહેન છે અવની. મા બાપ નાનપણથી જ સ્વર્ગે સીધાવી ગયા હતા. ધરતી હતી ૮ વર્ષની અને મોટી અવની હતી તેનાથી ૫ વર્ષ મોટી એટલે કે ૧૩ વર્ષની. કુમળી વયે એ ધરતીની મા બની ગઈ. ધરતીના વાળ ધોવા, તેલ સીંચવું, બે ચોટલા વાળવા, લંચ બોક્સ તૈયાર કરી નિશાળે મોકલવી, ઘરે આવી જાય એટલે લેસન કરાવવું, બધી સાર સંભાળ અવનીએ જ લેવી પડતી. આમ તો એ મોટી હતી, પણ છોટીની મા બની એને ઉછેરી. મોટી અવનીને મન નાની ધરતી એટલે આંખનું રતન. બંને બહેનો એકબીજાની પ્રતિચ્છાયા બની રહી. અવની ટ્યુશનો કરતી, ગ્રેજ્યુએટ થઈ નોકરી લીધી. અવની ગ્રેજ્યુએટ થઈ પછી એણે તુષાર સાથે લગ્ન કર્યા. અવનીએ માની જેમ તો તુષાર બનેલીએ એને બાપની જેમ પ્યાર આપ્યો. ધરતી જાણે એ બંનેની લાકડી દીકરી.

ધરતીના લગ્ન આકાશ સાથે ધામધૂમથી કર્યા, માબાપ તરીકેની ફરજ બજાવી. ધરતીને એક દીકરો- એનું નામ શેખર. એ ભણી ગણી પરદેશ સ્થાયી થઈ ગયો. ધરતી મુંબઈમાં હવે એકલી પડી ગઈ. મોટીબેન અવનીનો દીકરો બેંગલોર ધંધાર્થે સેટ થયો, એટલે અવની બેંગલોર રહે. બે બહેનોને એકબીજાનું મોઢું જોયા વગર ચાલતું નહીં. તે બંને બહેનો હવે દૂર દૂર થઈ ગઈ. અવનીએ બહુ આગ્રહ કરી ધરતીને બેંગલોર આવવા આમંત્રણ આપ્યું પણ કોઈને કોઈ કારણસર ધરતી બેંગલોર જઈ શકી નહીં. ધરતી મોટી વગર બહુ હિજરાયા કરે. કોઈપણ કારણ વગર કોને ખબર કેમ, બે બહેનો વચ્ચે અંતરાય વધતો ગયો. કોઈ લડાઈ ઝઘડો થયો નથી. દરરોજ ફોન પર વાત કરતી બે બહેનો વચ્ચે ક્યારેક મહિને વાત થતી.

હવે તો બે વર્ષ થયા બંને વચ્ચે ટેલીફોન વ્યવહાર પણ બંધ પડી ગયો. ધરતીને એકલતા સાલવા લાગી. હવે એનું આ દુનિયામાં છે કોણ. પતિની હાજરી નથી. દીકરો પરદેશ છે. એક માત્ર મોટી બહેન અવની છે એ પણ રીસાઈને બેઠી છે. એને નથી પડી તો હું શા માટે ફોન કરું. અંતર રચાતું રહ્યું. મા જેવી મોટીબેન મારાથી રીસાઈ જાય? મુંબઈના આવડા મોટા ફ્લેટમાં એકલા એકલા રહેવાનું? ફક્ત એક કામવાળી બાઈ દિવસમાં બે વખત આવી કામ કરી જાય છે. પછી શું? ટી.વી. જોયા કરો. છત સામે જોયા કરો. ધરતીનું માનસિક સ્વાસ્થ્ય કથળવા માંડ્યું. વાત કરવી તો કોની સાથે? ફ્લેટમાં ખાલીપો, જીવતરમાં ખાલીપો. હવે ધરતી અને એનો ખાલીપો. એનું એકાંત. બે જ બાકી રહી ગયા. મગજ બહેર મારી જાય એવી એકલતા ફાડી ખાય છે.

દરવાજે ડોરબેલ વાગે - ધરતીને ભ્રમણા થાય, મોટી બેન અવની જ આવી હશે. મારા વગર એને ચાલે જ નહીં ને! મારી ખબર કાઢવા એ આવ્યા વગર રહે જ નહીં. હવે ધરતીને પેરેલીસીસનો એટેક આવ્યો. એ હોસ્પિટલમાં રહી એક મહિનો તો યે મોટી ખબર કાઢવા આવી નહીં. એની માંદગીના સમાચાર દીકરાએ આપ્યા હતા તો યે કેમ ન આવી મોટી? ધરતી હવે લાકડીના ટેકે ટેકે ઘરમાં થોડું હરે ફરે છે. દરવાજાની સામે જ સેટી રાખી છે. દિવસભર ત્યાં જ સૂઈ રહે. જેથી કોઈ આવે જાય, દરવાજો ખોલવા ઊઠી શકાય.

મોટીના વિચારો એનો પીછો છોડતો નથી. શું મોટીબેન અવની પણ માંદી પડી ગઈ હશે. એને પણ લાડકીનો ટેકો લેવો પડતો હશે. નક્કી. નહીં તો મારી માંદગીના સમાચાર જાણી એ દોડતી તો શું ઊડતી આવી જાય. અમંગળ વિચારો આવે ને આંખમાંથી આંસુનો રેલો વહી જાય. સાંભળ્યું છે કે એના વહુ દીકરા જુદા રહેવા ગયા છે. જો ત્યાં મોટી એકલી છે, હું અહીં એકલી છું તો એ મારી પાસે રહેવા કેમ આવતી રહેતી નથી.

નાનપણની વાતો યાદ આવે છે, નવરા બેઠા. અવની અને ધરતી, બે બહેનો જ બહેનપણી. બીજી કોઈ બહેનપણી જ નહીં

બંનેને. મોટીબેન અવની જ એની બહેનપણી, એની સલાહકાર, માર્ગદર્શક કે જે ગણો તે સર્વસ્વ. બંને જણીઓ એકબીજાની મનની વાતો કહ્યા વિના સમજી જાય. મોટીબેન પરણીને સાસરે ગઈ ત્યારે એણે ધરતીને કોલ આપ્યો હતો કે હું તને ક્યારેય એકલી પડવા નહીં દઉં. તારે પડખે સદા યે આવીને ઊભી રહીશ. અને જ્યારે જ્યારે ધરતીને મુસીબત પડી, દીકરાને ભણાવવા આર્થિક મદદની જરૂર પડી અવનીએ બધી જ વ્યવસ્થા કરી દીધી. મોટીબેન અવનીની હૂંફ-મદદ વિના એનો દીકરો અમેરિકા ભણાવવા જઈ શક્યો ન હોત.

ધરતીનો દીકરો શેખર જન્મ્યો ત્યારે એની સુવાવડ વખતે અવનીએ જ ઊભે પગે મદદ કરી હતી. વચ્ચેના વર્ષો બંને બહેનોએ દીકરાને મોટા કરવાના કામકાજમાં હળવા મળવાનું ઓછું કરી નાંખ્યું. જે હવે તો જાણે છૂટી જ પડી ગઈ બંને બહેનો.

કોઈ કોઈ વખત ધરતીએ બેનને ફોન જોડ્યો, ફોન ડીસકનેક્ટ થઈ જતો હશે. વાતચીત થઈ શકી નહીં. અંતર વધતું ચાલ્યું. પછી ઇગ્નો નડ્યો કે સંકોચ. કોમ્યુનિકેશન બંધ. વાતમાં કોઈ દમ ન હતો. કારણ બંને વચ્ચે મનદુઃખ થાય એવું કશું બન્યું જ ન હતું.

ધરતીને મન મોટીબેન અવની એટલે મા બરાબર. ઇશ્વર બરાબર. ઘરમાં ભગવાનની એકે છબી નથી. ટેબલ પર મોટીબેન અવનીનો ફોટો જોઈ જોઈ રડી લે છે, ધરતીને હવે માંદગીએ ઘેરી લીધી છે. નિરાશા વ્યાપી ગઈ છે. છાતી જાણે ધમણની જેમ ચાલી રહી છે. મોટીબેન આવે તો બસ એના ખોળામાં માથું મૂકી નિરાંતે સૂઈ જાઉં. આંખ મીંચી દઉં, જીવનભરનો થાક ઉતરી જાય. ફરી ફરી ભ્રમણા થાય છે. ડોરબેલ વાગી, ડોરબેલ વાગી પણ મન નિરાશાની ગર્તામાં ડૂબી જાય છે, કોઈ આવવાનું નથી. શા માટે દરવાજા તરફ જોયા કરવું? હકીકત સ્વીકારવી જ રહી. ધરતીના આંખોના ખૂણામાંથી આંસુની ધાર વહેવા લાગી. મોટીબેનના સંસ્મરણો તાજા થવા લાગ્યા. એના અગણિત ઉપકારો છે મારા પર અને હું મૂંઝવણ અહંકારનો પહાડ ઉપાડીને ફરું છું. એકવાર ખરા દિલથી હાથ લંબાવી જોઉં. મોટીને હાંક મારું અને એ નહીં કેમ આવે? આવશે જ આવશે. એ મોટી છે, મારી મા છે. મને કોલ

આપ્યો છે. જરૂર આવશે.

આજે એના મનના દરવાજા ખુલી ગયા છે. ઘરનો દરવાજો ખુલ્લો રાખી સામે આંખ માંડી બેઠી છે, મોટીબેન આજે જરૂર આવવી જ જોઈએ. ધરતીએ આંખો ચોળી. દૃષ્ટિભ્રમ થયો છે કે શું? સાચે જ મોટી બેન અવની આવી કે મારી ભ્રમણા છે. દરવાજા ખુલ્લા હતા છતાં જોરજોરથી બેલ વાગતી રહી. કાનમાં મધુર ગુંજારવ થઈ ગયો. હટ, આજે સાચે એની મોટી બેન આવી. એનો આર્ત પોકાર ભગવાને મોટી બેન સુધી પહોંચાડ્યો. મોટી બેન અવનીએ આવીને એનું માથું સૂંધ્યું. છાતીસરસી ચાંપી. પોતે મોટીબેને ખોળામાં એનું માથું લીધું અને ધીરે ધીરે એની મૃદુ આંગળીઓ ધરતીના વાળમાં ફરવા લાગી. અને ધરતીને નિરાંતની ઊંઘ આવી ગઈ.



સંસાર

નાટક કે સીનેમા ફક્ત મનોરંજન માટે નથી. આપણા જીવનનું પ્રતિબિંબ છે. આપણા ફસ્ટ્રેશન, કંટાળા, ડિપ્રેશનને દૂર કરવા માટેનું ઘડી બે ઘડીનું RELAXATION છે. સીનેમામાં બતાવાતો પ્રેમ, પ્રેમલગ્ન, વડીલોની જોહુકમીથી કરાવાતા લગ્ન, લગ્નજીવનનું ભંગાણ, વિચ્છેદ, એ બધાને કેન્દ્રમાં રાખી વાર્તા ગૂંથાતી હોય છે. દામ્પત્ય જીવનનું અહીં વરવું પ્રદર્શન થતું હોય છે. હસબન્ડ એટલે જેનું હસવું બંધ થઈ ગયું અને દંપતિ એટલે દમન પામેલો પતિ. હું ગાડાનો બેલ-ક્યાંક સાસુનું સામ્રાજ્ય-વહુને દુઃખ આપે, ક્યાંક પતિની જોહુકમી, અને ક્યાં-ફોલો મી. સો દહાડા સાસુના નો એક દહાડો વહુનો. સ્ત્રી-સ્ત્રી વચ્ચેનું ઘર્ષણ, પતિ પત્ની વચ્ચે આવતી 'વો' -

પતિને, સાસુને આંખને ઇશારે, કઠપૂતળીની જેમ નચાવે એવી સ્ત્રી. ક્યાંક પતિ એટલે ઘણી-નાથ. ઢોરને નાકમાં નથ પહેરાવી પરાણે ખેંચવું - કાબુમાં રાખવું - પત્ની એટલે પગની જૂતી. વાતવાતમાં ગાળાગાળી, અપમાન, મારઝૂડ, ક્યાંક પડયું પાનું નિભાવી લેતી અબળા નારી, ન જાઓ સૈયા છૂડા કે બૈયા-કસમ તુમ્હારી મૈં રો પડૂંગી, તમાચો મારી ગાલ લાલ રાખનારી મધ્યમ વર્ગીય સન્નારી. આમાં નારી સન્માનની ભાવના ક્યાં, જીવનશૈલી ક્યાં ?

સ્ત્રી-સ્ત્રીની દુશ્મન બને-દુર્દશા કરે. એકબીજાની ઇર્ષ્યા કરે. દુઃખ દે. 'વહુએ વગોવ્યા મોટા ખોરડા' - સ્ત્રીને બાળી નાંખે. આવું કેમ ? એક બાજુથી દુઃખી થતી સ્ત્રી - બીજી બાજુ પત્નીનું માને તો બૈરીઘેલો, માનું માને તો માવડિયો ગણાતો પુરુષ - સંસારમાં સેન્ડવીચ થઈ રહે. ઘરનો બોજ ઉપાડે. કમાય છતાં એની કિંમત કોડીની. 'દાદા હો દીકરી જેવા લોકગીતો - બૈરીને બાળી ઝાળીને ઘરે આવેલો દીકરો કહે, 'ભવનો ઓશિયાળો માડી હું થયો રે લોલ. શું આવો હોઈ શકે સંસાર ? શું એક દિ સાસ ભી કભી બહુ થી એ

ભૂલીને સાસુ પ્રસન્નતાપૂર્વક વહુને પ્રેમથી સ્વીકારી ન શકે ? લગ્ન એક સંસ્કાર છે. પવિત્ર બંધન છે. શા માટે એકનું પલ્લું ભારી. એકનું હલકું. શા માટે મજબૂરી ? આર્થિક પરવશતા કે સામાજિક લાચારી ? જનમ જનમના સાથી બન્યા પછી એકબીજાના હેવાયાં બન્યા પછી છૂટા પડવું કેટલું દુઃખદાયક બને.

લગ્ન વખતે સપ્તપદીના ઉચ્ચારાયેલા શ્લોકની ભાવના ક્યાં ખોવાઈ જાય ? વર એ વિષ્ણુ સ્વરૂપ અને કન્યા એ લક્ષ્મી સ્વરૂપા. વર શિવ પાર્વતીનું સૌભાગ્ય - લગ્ન એટલે બંધન નથી. છેડાછેડી સરકણી ગાંઠ છે રેશમી-લગ્ન એટલે સાયુજ્ય - જોડાવું. આ કંઈ ઢીંગલા-ઢીંગલીના ખેલ નથી. કે હારવા માંડ્યા એટલે નથી રમવું જા કહી મેદાન છોડી ભાગી જવાય. કે નવી ઢીંગલી ગમી એટલે જૂની એક વખતની ગમતી ઢીંગલીને તોડીફોડી ફેંકી દેવાય.

પરણવું એટલે પરસ્પર વિશ્વાસ - જવાબદારી. પ્રામાણિકતાનો મહિમા વધારવો. દામ્પત્યનું પરમ લક્ષ્ય છે સખ્ય ભાવ. સાત પગલાં સાથે ચાલવાનો અર્થ છે - સમગ્ર જીવનભરનો સાથ.

પરસ્પર પ્રેમભાવ તરોતાજા રહે તો જ દામ્પત્યજીવન પ્રસન્ન રહી શકે ? એમાં પરસ્પર સમજણપૂર્વક, પ્રામાણિકતાથી બંનેનો સહકાર જરૂરી. માલિકીભાવ ધરાવતો પુરુષ સમાજ અહંકારી બને ત્યારે એ અહંકાર જ દામ્પત્યજીવનનો દુશ્મન બની લગ્નજીવનને ખંડેર બનાવી દે. લગ્નજીવન એટલે પરસ્પરનો બોજ વેંઢારવાનો નથી. ડૂંકી જવાય, ડૂબી જવાય. એકબીજાની ગરજ છે એટલે ઢસરડાયા કરવું એવો પણ અર્થ નથી. પરસ્પર ચાહો છો-તમારી પ્રિય વ્યક્તિને કાંટો ભોંકાય અને શૂલપીડા તમને થાય. એનું નામ સ્નેહ. લગ્નજીવન સદાય મીઠાઈ જેવું ગળપણ પીરસે કે સદાય કડવો લીમડો ઘોળે - એવું નહીં પણ ચીવડા જેવું ખટમધૂરું, નોંકઝોંક ચાલે પણ સમાધાન અને સન્માનની ભાવનાથી. એકબીજાની ગરજનો લાભ લઈ દુઃખી કરવાની ભાવનાથી નહીં જ નહીં. પરસ્પર સમર્પિત થઈને, તો જ લગ્નજીવન તંદુરસ્ત રહી શકે.



હીના

સુરતમાં સોનાચાંદીની દુકાન હતી ભગવાનદાસની. ભગવાનદાસ ખરેખર ભગવાનનું માણસ, સો ટચના સોના જેવો. સુરતના મોટા મોટા શેઠિયા પરિવાર એના ઘરાક. એના દાગીનાનો ટચ ૧૮ કેરેટનો હોય તો ભંગાવો તો એટલું જ ટચ નીકળે. વધારાનું ભેળસેળ નહીં. નવી નવી ડિઝાઇનો બનાવતો રહે. એ જમાનામાં લોકો ડિઝાઇન કરતાં વધારે મહત્ત્વનું ગણતા સોનાની શુદ્ધિ. સંતોષી જીવ. પત્ની પાર્વતી, મોટો દીકરો આશુતોષ પછી દીકરી સુવર્ણા અને નાનો દીકરો કરણ. પરિવાર મોટો થયો. ભગવાનદાસે કરજ લઈને ઘર ઉપર એક માળ ચણાવ્યો. મેડી પર રહેવા ગયા પહેલાં જ હાર્ટએટેકથી ભગવાનદાસ મૃત્યુ પામ્યા. મોટો આશુતોષ પંદર વર્ષનો - એના માથે જવાબદારી આવી પડી. મા અને નાના ભાઈ બહેનની. મેટ્રીકનો અભ્યાસ પૂરો કરી બાપાના ધંધે લાગી ગયો. ઘરાકી એક વખત તૂટી જાય તો જામેલો ધંધો વિખરાઈ જાય. સુરતમાં ગુજરાતી મીડીયમમાં ભણ્યો. ઇંગ્લીશ આવડે નહીં. નાનપણમાં જવાબદારીનો બોજ આવી પડ્યો. એનો આત્મવિશ્વાસ ડગી ગયો.

આશુતોષનો મિત્ર વિશ્વાસ. એ સુરતથી આગળ ભણવા મુંબઈ ગયો. ગ્રેજ્યુએટ થયો. ત્યાં જ ઝવેરી બઝારમાં - હીરાના પડીકાની દલાલી શરૂ કરી. અને હીરાનો વેપાર કરવા લાગ્યો. સુરત ગયો ત્યારે આશુતોષને કહે, તું અહીં હીરા કટીંગ-પોલીશીંગની ઘંટી નાંખ. મારું કામ શરૂ કર. સારો નફો મળશે. આશુતોષે હીરા ઘસુઓને કામે રોક્યા. વિશ્વાસનું કામ શરૂ કર્યું. પોતે ભણી શક્યો નહીં. પણ ભાઈ બહેનનો ભણાવવા એણે મુંબઈમાં વસવાટ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. વિશ્વાસનો સાથ હતો. એની પત્ની જીયા ખૂબ પ્રોત્સાહન આપતી. એ બંનેના સાથથી આશુતોષ મુંબઈમાં સેટ થયો. લોહીમાં જ કારીગરી હતી. ફોરેનના દાગીનાના કેટલોગ

મંગાવે. ખુદ થોડી ડિઝાઇનો બનાવે. ભગવાનદાસ એન્ડ સન્સ નામ પ્રખ્યાત થઈ ગયું ઝવેરી બઝારમાં. નીતિપૂર્વકનો ઇમાનદારીથી ધંધો કરે. બ્રાન્ડ નેમ થઈ ગયું. કમાયો-ભાઈબહેનને ઇંગ્લીશ મીડીયમમાં ભણાવ્યા. વાલકેશ્વરમાં ફ્લેટ લીધો.

નાના ભાઈબહેનને બાપાની ખોટ ન સાલે એવી રીતે એમનો ઉછેર કરવો હતો. પણ કરણ ભણવાને બદલે રખડુ થઈ ગયો. ભાઈની મહેનત, પૈસે જલસો કરવાનો. સીગારેટ, દારૂ અને ગર્લફ્રેન્ડ્સ. Englishમાં ફાડ ફાડ કરે. મોટાભાઈ આશુતોષને inferiority અપાવે. તમારામાં ધંધો વિકસાવવાની આવડત નથી. fashion show કરો. દાગીના પહેરાવી કેટવોક કરાવો, મોડેલ પાસે. જાહેરખબર કરો. ધંધાની Advance modern technic અપનાવો. એક્સપોર્ટનો ધંધો વિકસાવો.

બહેન સુવર્ણા ક્યાં ઓછી ઉતરે એવી હતી. બંને ભાઈબહેન મોંઘી કારમાં, ફેશનેબલ કરડાં પહેરી કોલેજમાં આવે. કરણ રોજ નવી નવી છોકરીઓને ક્લબમાં બોલાવે. રમાડે. સુવર્ણાએ પકડ્યો આનંદને એને તો મજા જ કરવી હોય. આનંદ સાધારણ માબાપનો છોકરો. બાપા કોઈના દફતરમાં ક્લાર્ક તરીકે કામ કરે. એમની નોકરી છૂટી ગઈ. આનંદને ઘરે ડ્રોપ કરવા ગઈ સુવર્ણા. એની ગરીબી, લાચારી જોઈ લીધી. આનંદની બહેન હીનાને ભગવાનદાસ એન્ડ સન્સમાં સેર્વિસ ગર્લ તરીકે નોકરી અપાવી, આનંદ ઉપર ઉપકાર કર્યો. આનંદને સુવર્ણાનો સાથ શા માટે ન ગમે! નવી નવી ક્લબોમાં, રેસ્ટોરન્ટમાં, લોંગ ડ્રાઇવ પર સુવર્ણાનો સુંવાળો સાથ મળવા લાગ્યો. લાલચમાં લપેટાવા લાગ્યો. સુવર્ણા આનંદને લગ્ન કરવા દબાણ કરવા લાગી પણ લગ્નપ્રસંગ ઉકેલવા જેવી પરિસ્થિતિ ક્યાં હતી આનંદના ઘરની. સુવર્ણાએ તોડફોડ કરી. મા-ભાઈ પર દબાણ લાવી. બ્લેકમેઇલીંગ શરૂ કર્યું. આનંદ વગર હું નહીં જીવી શકું. આનંદ સાથે મારા લગ્ન કરાવી દો. ભાઈ આશુતોષ અને મા પાર્વતી આનંદને ઘેર ગયા. સુવર્ણાનો સંબંધ આનંદ સાથે જોડવા.

ત્યારે આશુતોષને ખબર પડી કે આનંદ હીનાનો ભાઈ છે અને

આનંદના ઘરમાં એક જ વ્યક્તિ ઘરનો ભાર ઉપાડી રહી છે. હીનાના પગાર પર આનંદના ઘરનો ખર્ચ નભે છે. હીનાને ભગવાનદાસ એન્ડ સન્સમાં જ ખબર પડી કે આશુતોષ ભગવાનદાસ એન્ડ સન્સનો માલિક છે. હીનાને યાદ આવી ગઈ આખી એક ગંભીર ઘટના. ગયા ફેશન શો વખતે હીરાના છ સેટ ભગવાનદાસ એન્ડ સન્સમાંથી મોડલને પહેરાવવા આપવાના હતા. પાંચ સેટ તૈયાર હતા એની ડીલીવરી કરણ જાતે લઈ ગયો હતો. એક સેટનું પોલીસીંગ બરાબર ન હતું. હીનાને કહેવામાં આવ્યું કે શો ના સ્થળ પર જઈ છઠ્ઠો સેટ ડીલીવરી કરી આવે. વરસતા વરસાદમાં સાંજ પડે હીના જાતે હીરાનો સેટ લઈ સ્ટેજ પર ગઈ. કરણના હાથમાં સેટ આપ્યો. ડીલીવરી ગેટ પર રીસીવ સહી લેવાની હતી. કરણ ગુસ્સે થઈ ગયો. ગમાર જોતી નથી અત્યારે પ્રોગ્રામ ચાલુ છે. મને કુરસદ નથી. પ્રોગ્રામ પૂરો થાય પછી સહી કરી આપીશ. હીના રાહ જોઈ ઊભી રહી. સ્ટેજની પાછળ. કરણ પાછલે દરવાજેથી સહી કર્યા વિના ક્યારે જતો રહ્યો એ ખબર પડી નહીં. હીના વરસતા વરસાદમાં દરવાજે ઊભી હતી. આશુતોષને આવા ભપકા ગમતા નહીં. કેટરરને કહી એ વધારાનું ભોજન કલેક્ટ કરી ગરીબોની વસ્તીમાં ખવડાવવા જતો. આશુતોષે હીનાને ગાડીમાં બેસાડી - ગરીબોને જમાડ્યા પછી હીનાને એને ઘેર ડ્રોપ કરી હતી.

ત્યારબાદ આશુતોષ સાથે બે ત્રણ વખત મળવાનું થયું. મરીન લાઇન્સ, ચોપાટી પર રેકડીવાળા વડાપાઉં-ચાના સ્ટોલ માંડી ધંધો કરે. હીના સાંજે ઓફિસેથી નીકળી દરિયા કિનારે ફેશ થવા ઊભી રહે. એ વખતે ત્યાં આશુતોષ ગરીબ છોકરાઓને ભેગા કરી પાઉંવડા ખવરાવે, ચા પીવડાવે. આશુતોષમાં શેઠિયા તરીકેનો અહં ન હતો. એ પોતે સાદો હતો. કરકસર કરતો પણ ગરીબોને મદદ કરતો. અહીં હીનાનો આશુતોષ સાથે મિલાપ થયો હતો. પોતાના બોસ તરીકે આશુતોષ માટે માન ઉપજ્યું.

દુકાનમાં સ્ટોક મેળવતા હીરાના એક સેટની ઘટ જણાઈ. કરણે હીના ઉપર આરોપ મૂક્યો નેકલેસ ચોરીનો. એ નેકલેસ કરણે પોતાની ગર્લફ્રેન્ડને એની બર્થ ડે ગીફ્ટ તરીકે આપી દીધો હતો.

હીનાને નોટીસ આપી રૂ. પાંચ લાખ સેટના ભરે નહીં તો જેલ-પોલીસ. હીના ગભરાઈ ગઈ હતી. એણે આશુતોષને ખરી હકીકત કહી. કરણને હાથોહાથ સેટ આપ્યાની વાત કરી. કરણની મુરદ મેલી તેથી એણે સહી આપી જ નહીં. આશુતોષ-હીનાએ આ આખી વાત મિત્ર વિશ્વાસને કરી, વિશ્વાસે સીસીટીવી કેમેરા-પ્રોગ્રામનો વીડીયો જોઈ શોધી કાઢ્યું કે કરણની ગર્લફ્રેન્ડે મોડલ તરીકે કેટવોકમાં ભાગ લીધો હતો. તેના શરીર ઉપર એ હીરાનો સેટ હતો. આશુતોષને કહ્યું કે હીના તો સાચા હીરા જેવા મૂલ્યવાન ચારિત્ર્યની છે. તને સંભાળી શકશે. તારી માને-ઘરને સાચવશે. તેની સાથે લગ્ન કરી લે.

મા પાર્વતીને આશુતોષ-હીનાની બાબતની વાત વિશ્વાસે કરી. પાર્વતીએ પોતાના દીકરા આશુતોષ માટે હીરાનો હાથ માંગ્યો અને દીકરી સુવર્ણા માટે હીનાના ભાઈ આનંદ માટે માંગું નાંખ્યું. કરણને આશુતોષ કે સુવર્ણા આવા નીચા કુળના ગરીબ ઘરના સાથે પરણે એ મંજૂર ન હતું. એ લગ્નના કોઈપણ પ્રસંગમાં હાજર ન રહ્યો.

આશુતોષના લગ્ન પછી હીનાએ ઘરનો વહીવટ સંભાળ્યો. ભગવાનદાસ એન્ડ સન્સ દુકાને જાય ત્યાં હિસાબ કિતાબ જુએ. સાસુજી પાર્વતીની માનીતી થઈ પડી. કરણના કબાડીવેડા સુધાર્યા નહીં. પકડાય, આશુતોષ ભાઈ તરીકે એને છોડાવે. પૈસા ભરે. હીનાએ આશુતોષને Englishમાં બોલતા શીખવ્યું. પ્રેક્ટીસ કરાવી. બીજી કોન્ફરન્સ વખતે આત્મવિશ્વાસથી આશુતોષે સૌનું સ્વાગત કર્યું. બધા ખુશ થયા.

આ બાજુ સુવર્ણાને રહેવા માટે એક બંગલો આશુતોષે ભેટ આપ્યો. કારણ સુવર્ણા એસી વગર, ગાડી વગર નાના ઘરમાં રહેવા ટેવાયેલી ન હતી.

સુવર્ણા સ્વભાવે સ્વાર્થી, તોછડી હતી. આનંદને રોજ રોજ પાર્ટીમાં લઈ જાય. પોતાની ગાડી છે કહી ગાડી લઈ ચાલી જાય. એક વખત આનંદના બાપા ગાડી લઈ પત્નીને દવાખાને લઈ ગયા. સુવર્ણા આગ આગ થઈ ગઈ. ડ્રાઇવરને નોકરીમાંથી કાઢી મૂક્યો.

આનંદ સુવર્ણ સાથે રખડતો થઈ ગયો. નોકરી પર ધ્યાન રાખી શક્યો નહીં. તેની નોકરી છૂટી ગઈ. બંગલો, સાળાએ અપાવ્યો. ગાડી અપાવી. પણ પેટ્રોલનો ખર્ચ, એસીનો, લાઈટનો ખર્ચ, નોકરોનો ખર્ચ, નોકરિયાત આનંદ ક્યાંથી નિભાવી શકે. રોજ રોજ ઝઘડા થાય. સુવર્ણા પિયર રહેવા ચાલી ગઈ. ડાયવોર્સ લેવાની જીદ કરી. નોટીસ મોકલી. આશુતોષને બહેન ઉપર પ્યાર તેથી બેનનું ઉપરાણું લીધું, નેચરલી હીનાએ ભાઈનું ઉપરાણું લીધું. આશુતોષ-હીનાના સંબંધમાં ખટાશ ઉમેરાઈ.

આશુતોષને ધંધાર્થે સુરત જવાનું થયું. અઠવાડિયું રોકાઈ જવું પડ્યું. કરણનો ફોન સ્વીચઓફ આવે. સુવર્ણા કોઈને યે કહ્યા વિના દુબઈ ચાલી ગઈ તી. એને કોઈ પૂછી શકે નહીં એવો એનો મિજાજ. પાર્વતી માને હાર્ટએટેક આવ્યો. નોકરે હીનાને ફોન કર્યો. દુકાનેથી હીના તાત્કાલિક ઘરે ગઈ. એમ્બ્યુલન્સ બોલાવી. પાર્વતીમાને હોસ્પિટલમાં એડમીટ કર્યા. સમયસર સારવાર મળી. મા બચી ગયા. આશુતોષને જણાવ્યું. આશુતોષે હીનાને હૈયે ચાંપી. મા બચી ગઈ એનો હરખ થયો.

ભગવાનદાસ એન્ડ સન્સનો ધંધો જોરદાર ચાલતો હતો. કરણે પ્રપોઝલ મૂકી - આપણે દાદરમાં કાપડનો સ્ટોર ખોલીએ. ત્યાં સારી ઘરાકી મળશે. આશુતોષે સંમતિ આપી. કરણ કહે, તમે મોટા ભાઈ ભાભી - તમારા બંનેની ૫૦ ટકા ૫૦ ટકા ભાગીદારીના નામે સ્ટોર રજીસ્ટર્ડ કરાવીએ. ખરી રીતે એ સ્ટોરમાં કરણને બે નંબરી ધંધા કરવા હતા. પોલીસમાં પૈસા ખવડાવી દર વખતે છૂટી જવાય. એવો બંદોબસ્ત કરી લીધો હતો. પણ એક વખત એનો ફોડેલો પોલીસ ઓફિસર રજા પર હતો. અને બીજા પોલીસ ઓફિસરે રેડ પાડી. માલ કબજે કરી લીધો. કરણને જાણ થઈ. એ તો પરદેશ ફરાર થઈ ગયો. આશુતોષ અને હીનાને જેલ જવું પડે. હીનાને આશુતોષ પર પ્યાર હતો. એ એનો પતિ હતો. સરળ સીધો માણસ હતો. એને જેલમાં જવું પડે તો માર્કેટમાં ભગવાનદાસ એન્ડ સન્સની આબરૂના ધજાગરા થઈ જાય. હીનાએ સઘળો આરોપ પોતાના માથે લીધો. હીનાને જેલની સજા થઈ.

આશુતોષે-વિશ્વાસને વાત કરી. વગરવાંકે હીના દંડાઈ રહી છે. સારામાં સારા વકીલ રોક્યા. હીનાને સમજાવી, તું શા માટે ગુનો કબુલ કરે છે. તને નિર્દોષ છોડાવી દઈએ. પણ હીનાને આશુતોષની આબરૂ જાય એવું કશું મંજૂર ન હતું. પોલીસે ઊંડી તપાસ કરી. પગેરું કરણ તરફ જતું હતું. હીનાને કોર્ટે બેગુનાહ ગણી માફ કરી. હવે આશુતોષ-પાર્વતીમાને સાચા હીરાની પરખ થઈ. હવે હીના આશુતોષ સાથે દુકાને જાય છે. સાંજે ચોપાટી-નરીમાન પોઇન્ટ ઉપર ગરીબોને જમાડે છે. પોતે પણ પાણીપૂરી-પાઉંવડા ખાઈ, તાજી હવા માણી ઘરે આવે છે.

હીનાને જેમ જેમ પીસવામાં આવી. હીનાએ લાલ રંગ દાખવ્યો, પતિ પ્રેમના પ્રતીક તરીકે.



જવાબદારી

નિંદર વેરણ બની છે. પથારીમાં આળોટે છે અપરા. વિચારોનો દરિયો ઉમટ્યો છે. ભૂતકાળના/અતીતના સ્મરણો, વર્તમાન પરિસ્થિતિ અને ભાવિની ભંકાર ભવિતવ્યના મનને ઘેરી વળ્યા છે. શું છે આ જિંદગી? એસી ચાલુ છે છતાં એ પરસેવે રેબઝેબ થઈ ગઈ છે. ભયંકર સપનાઓ આવે છે. પોતે હોસ્પિટલમાં ICU માં છે. નાકમાં નળી, કેથેટર, ઓક્સીજન, હાર્ટનું મોનીટર. આસપાસ કોઈ નથી. ક્યારેક ક્યારેક નર્સ આવી ચેક કરી જાય છે. અને દિવસમાં એકાદ બે ડોક્ટરો નર્સને હાલત પૂછવા હાજરી પૂરાવી જાય છે. વાતાવરણ ગંભીર છે. શ્વાસ ગૂંગળાય છે પણ છૂટતો નથી. ચીસ પાડી ઊઠે છે. નથી જીવવું મારે આવી રીતે? ડોક્ટર મને એક ઇંજેક્શન આપી દો. મારો છૂટકારો કરો. અંત આણી દો મારા અસ્તિત્વનો.

અપરાએ દીકરી તરીકે માતાપિતાની બહેન તરીકે ભાઈની, પત્ની તરીકે પતિની, વહુ તરીકે સાસુ સસરાની સેવા કરવામાં જિંદગી ખર્ચી નાંખી છે. જીવનભર બિમારોની સારવાર કરી, રાતોની રાતો ઉજાગરા કર્યા. પોતે નર્સ બની ગઈ છે, અડધી ડોક્ટર બની ગઈ છે. ઇશ્વરે એને મજબૂત ખભા આપ્યા છે. માથે લદાતી જતી જવાબદારીઓ નિભાવવા માટે.

ઘરડા, પથારીવશ સાસુ સસરાની ખોં ખોં, પથારીમાં સંડાસ, પિશાબ કરાવવા, સાસુને ટી.બી. થયો, એમની ઊભે પગે ચાકરી કરી, દીકરા દીકરીને ભણાવ્યા, પરણાવ્યા. જાણે એનો જન્મ જ બધાની જવાબદારી ઉઠાવવા, સેવાચાકરી કરવા થયો છે. કેટકેટલી પરીક્ષા-કસોટી કરી છે જિંદગીએ. એ ક્યારેય હારી નથી, થાકી નથી, કંટાળી નથી. દિલ દઈને સૌની ચાકરી કરી છે.

ઘરની વ્યક્તિઓની તો ઠીક પણ અડોશપડોશીઓની પણ સારસંભાળ લીધી છે એણે. પાડોશમાં એકલા પડી ગયેલા

કરસનકાકા ને ગંગા ડોશી બધાને ત્યાં થાળી ઢાંકી આવતી, માંદા પડ્યા ત્યારે હોસ્પિટલમાં દાખલ કર્યા, એમ્બ્યુલન્સ બોલાવીને અને તેઓ મર્યા ત્યારે રડી પણ ખરી.

ગંગા ડોશીની વહુ ભારે જબરી હતી. ગંગા ડોશીએ બહુ ઢસરડા કર્યા હતા જીવનભર. કૃશ થતી જતી કાયા, બોખું મોઢું, વાંકી વળી ગયેલી કમર. દયનીય હાલત. વહુ સેવા કરવાને બદલે હડધૂત કરે. ડોશી મરતી નથી ને કેડો મૂકતી નથી. મરવા પડી છે પણ જીભનો સવાદ છૂટતો નથી. લો - આજે ડોશીને ભજિયા ખાવાનું મન થયું. કાલે પૂડા ખાવાનું થશે. ડોશી કચકચણી છે. દવાના ખરચા ક્યાંથી કાઢું. મારા છોકરાના મોંમાંથી અનાજ કાઢીને! ગંગા ડોશીને ઘડી ઘડી કંઈ જોઈએ. થાળી વગાડે. ટેવ પડી ગઈ. વહુ કેટલું દોડે?

આશા વિચારે ચડી છે. મેં તો બધાને સાચવ્યા. મારા છોકરાં પરદેશ છે. હું ઘરડી થઈશ, માંદી પડીશ તો કેવી રીતે દોડીને આવી શકશે? સૌને પોતપોતાનો સંસાર છે. ઘડપણની વરવી અવસ્થા જોઈ જોઈ એ ત્રાસી ગઈ છે. આજકાલ આવરદા લાંબી થઈ છે. ઘડપણ આવે, દાંત પડી જાય, વાળ ધોળા થાય, શરીર પર કરચલીઓ પડી જાય. રોગથી શરીર ઘેરાય. દવાદારૂ, હોસ્પિટલાઈઝેશન ખર્ચા ભારી છે. કોણ કરશે રાતના ઉજાગરા?

મગજમાં સતત વિચારવલોણું ચાલે છે. ગડમથલ ચાલે છે. નથી જોઈતું આવું લાચારીપૂર્વકનું ઘડપણ. વળી વિચાર આવે, જન્મમરણ તો હરિને હાથ- આપણા હાથમાં કંઈ નથી. હા, એ આ બધું કરી શકી. પતિ ઉમંગનો સાથ હતો. સારી કમાણી હતી. નાનપણથી એક ઇચ્છા સેવી હતી, ઘરનું ઘર બંગલો હોય. પચાસમે વર્ષે એ હોંશ પૂરી થઈ. છોકરા પરણી ઠરીઠામ થઈ ગયા, વડીલો ઉપર પહોંચી ગયા. હવે બે જણા હીંચકે રૂલીશું. ઢળતા સૂરજની સાક્ષીએ - મનગમતા ગીતો ગણગણાશું. હાથમાં હાથ ઝાલી દેશપરદેશ ધૂમીશું. દીકરા-દીકરી પચાસમું વર્ષ ઉજવવા આવ્યા હતા. ખૂબ મોજ મજા કરી, પાર્ટી કરી, અને પતિ ઉમંગ જીવનની સાંજ પડે એ પહેલાં ઢળી પડ્યા, સંતાનોની હાજરીમાં, રિબાયા

વગરનું મૃત્યુ. લોકો કહેતા નસીબદારને જ આવું મોત મળે. અપરાનું મન કેવી રીતે માનવા તૈયાર થાય. હવે જ તો જિંદગીનું સુખ માણવાનો અવસર આવ્યો હતો. બધાની ચાકરી કરી તો એ માંદા માંદા ખાટલે - ઘરમાં પડ્યા હોત તો હું એમની ચાકરી કરવાવાળી હતી જ ને !

અપરાએ ઘડપણની પરવશતા, અંત સમયનો તડફડાટ, કરુણ હાલત સૌની ચાકરી કરતી વખતે અનુભવ્યા છે. એક પછી એક કેટલા મરણને શરણ થયા? આ બધું નજીકથી જોઇ અપરાને થતું, નથી જોઇતું મારે આવું ઘડપણ. ભગવાન મને આવા દિવસો દેખાડતો નહીં. દીકરી આશ્વાસન આપે, મમ્મી ચિંતા શા માટે કરે છે? અમે છીએ ને? પણ અપરાને બધી ખબર છે. કોઇને નવરાશ નહીં હોય. સૌ પોતપોતાની માયામાં વિંટળાયેલા છે. આ બધી લાગણીઓ પોકળ છે.

અપરાને ચિંતા થાય છે, બિલ્લીપગે, છાનું માનું ઘડપણ આવી રહ્યું છે. વાળ ધોળા થયા છે, ક્યારેક ક્યારેક હાથ ધ્રુજ જાય છે. બધા સુખસગવડ છે, પૈસા છે, છતાંયે ભવિષ્યનો ડર સતાવે છે.

કરસનકાકાના છેલ્લા દિવસો દર્દનાક હતા. દીકરો વહુ પૈસે ટકે સુખી હતા. ખુદ કરસનકાકા પાસે સારી એવી મૂડી હતી. વહુ ફરિયાદ કરતી. ડોસાના લક્ષણ જતા નથી. ટી.બી. છે, તો યે બીડી પીવાનું છોડતા નથી. મીઠાઇ તો જોઇએ જ જમવામાં. ના પાડીએ છીએ તો યે અમારા નાનકાને ખોળામાં બેસાડી બચી ભરે છે. અમારા એકના એક દીકરાને ચેપ લાગી જશે તો? જે માબાપે ઉછેર્યા એના ઘડપણની લાકડી બનવા કોઇ તૈયાર નથી.

અપરાના મનમાં ઊંડે ઊંડે બીજ રોપાઇ ગયું છે. મારે મારા સંતાનોની સેવા લેવી નથી. કોઇને યે સહેજે તકલીફ આપવી નથી. પતિ ઉમંગની જેમ વહેલું મોત આવી જાય એવી પ્રાર્થના ભગવાનને કરું છું.

કોઇ કહે, તું બધાની સેવા કરે છે, ભગવાન તને સો વર્ષનું આયુષ્ય આપે. અરે લાંબું જીવવું એ દુઆ નથી, શાપ છે. જિંદગીના પૂંછડિયા વર્ષોમાં બિમાર પડીએ, હાંફી જવાય. સેવા કરનારા

કંટાળી જાય. એવું જીવવું જ નથી.

શરીર મનથી, એ થાકી ગઇ છે, કંટાળી ગઇ છે. કદરૂપું ઘડપણ બારણો ટકોરા મારે એ પહેલાં મરી જવું છે. કોઇ ઉપર બોજ બની જીવવું નથી. મેં બહુ સુંદર રીતે જીવી લીધું છે. કોઇ રોગનો ભોગ બની નથી. ત્યારે જ તો સૌની ચાકરી કરી શકી છું. શાંતિપૂર્વક Exit આપી દે ભગવાન, આ દુનિયામાંથી. મનોમંથન ચાલે છે, સામેથી બીજ અપરા પ્રશ્ન પૂછે છે. પૂરું જીવતાં પહેલાં મરવાનું કેમ વિચારે છે? અજાણ ભવિષ્યની ભીતિથી વર્તમાન જીવનનો આનંદ માણવાનું કેમ ભૂલી જાય છે. કુદરતે જે કંઈ આયુષ્ય આપ્યું છે તે વિચારીને જ આપ્યું હશે. જન્મમરણ વિધિ હાથ. ઇચ્છામૃત્યુ બધાને મળતું નથી. દુનિયા આટલી સુંદર છે, એને અલવિદા કરવાની ઉતાવળ શા માટે કરવી?

બસ હવે જંજાળ છોડી દેવી છે. શાંતિથી પ્રભુસ્મરણ કરવું છે. થાય એટલી સૌની સેવા કરવી છે.

ત્યાં અચાનક એક દિવસ દીકરા અરુણનો ફોન આવ્યો. વહુ કરુણા બિમાર છે, છેલ્લી ઘડીઓ ગણાઇ રહી છે. નાનો એવો ફુલ સમો ચાર વર્ષનો દીકરો મેહુલનો હાથ વહુએ અપરાના હાથમાં સોંપી વિદાય લીધી, વિધિની કેવી કરુણતા? દીકરા વહુની ચાકરી લેવાને બદલે દીકરાના દીકરાનો ઉછેરનો ભાર માથે આવ્યો. દીકરા અરુણનો ઘરસંસાર ઉજડી ગયો. અપરાને માથે એક વિશેષ જવાબદારી આવી.

હવે જીવવું પડશે - અપરાએ નક્કી કર્યું. મારા આ નાના શા ફૂલને ઉછેરવાની જવાબદારી ઉઠાવવી પડશે. દીકરાને ભાંગી પડતો બચાવવો પડશે. મેહુલને ખ્યારથી ઉછેરીશ, સ્નેહથી એના જીવનબાગને પ્રફુલ્લિત કરી દઇશ. હવેના શેષ વર્ષોમાં જીવન ઉમેરવું પડશે, ઘડપણને ભગાડીને.



કલ્યાણ

વ્યવહારિક ભાષામાં બોલીએ છીએ - શું લઇને આવ્યા હતા? ખાલી હાથે આવ્યા હતા, ખાલી હાથે જવાનું છે. હા, ખાલી હાથે આવ્યા, પણ પૂર્વ જન્મના સંસ્કારનું ભાયું સાથે બાંધીને આવ્યા હતા. આપણા પૂર્વજન્મના સંસ્કાર મુજબ મનુષ્ય દેહ મળ્યો, માબાપ, પરિવાર મળ્યા, વાતાવરણ મળ્યું. અને ખાલી હાથે જવાના નથી જ. જેમ 'વાયુર્ગંધા નિવાસયેત' વાયુ ગંધને લઇ જાય તેમ પાપ-પુણ્ય આ ભવના સંસ્કારો સાથે લઇ જવાના છે. હા, ભૌતિક સુખ સંપત્તિ સાથે લઇ શકવાના નથી. સિકંદર સમ્રાટ હતો. જીતેલી જમીન, સંપત્તિમાંથી એક તસુ, એક રતીભાર કશું સાથે લઇ જઇ શક્યો નથી. તેથી જ તો તેણે કહ્યું હતું કે મારા જનાજની બહાર મારા ખુલ્લા હાથ રાખજો.

આપણે વેપારી માણસ છીએ. વર્ષ પૂરું થાય. આખા વર્ષના હિસાબનો તાળો મેળવીએ. કેટલું ચૂકવવાનું બાકી છે, કેટલી ઉઘરાણી બાકી છે. કેટલો સ્ટોક બચ્યો છે. કેટલું બેંક બેલેન્સ છે. કેટલો નફો થયો, હિસાબ માંડીએ. જો હિસાબ-ચોપડામાં સરવૈયું કાઢીએ તો પછી જીવનનું સરવૈયું તો કાઢવું જરૂરી છે જ. ૩૧મી માર્ચે closing balance હશે તો જ ૧ લી એપ્રિલે opening balance રહેશે.

જીવનની વહીને વાંચવા બેસીએ. કોના પ્રત્યે નારાજગી થઇ છે. કોની ઇર્ષ્યા થઇ છે. કોને કેટલા પજવ્યા છે. કોને કેટલા ધિક્કાર્યા છે. કોની સાથે અબોલા છે. ચોપડામાં કેટલીક રકમ માંડવાળ કરવી પડે છે, જેને bad asset કહીએ તો પછી આપણા મનમાં આવી bad bad ભાવનાઓ ભરેલી પડી છે, એને ડીલીટ ન કરી શકીએ, કોમ્પ્યુટરમાંથી જેમ વધારાની નકામાની વસ્તુઓ ડીલીટ કરી નાંખીએ છીએ તેમ. જેના પ્રત્યે દુર્ભાવ થયો હતો. તેને સદ્ભાવનાના મેસેજ forward કરીએ. એનો હૃદયપલટો જરૂર

થશે અને બગડેલા સંબંધો ફરીથી મીઠાં બની જશે. કોઇના પ્રત્યે શુભ vibrations મોકલીએ, તેને એ જરૂર ફળશે. અને positivityનો પડઘો positive જ મળશે.

સંકલ્પ કરીએ, પ્રભુ સૌનું કરો કલ્યાણ. જેવો સંકલ્પ તેવી સૃષ્ટિ બનશે. મંદિરે દર્શન કરવા ન જઇ શકીએ તો કંઈ નહીં. આપણું આત્માનું સેન્ટર મંદિર સમું પવિત્ર હશે તો બધા દુર્ભાવો દૂર થઇ જશે. શુભભાવો પ્રકટ થશે. આનંદમંગળ વર્તાઈ જશે.

ઇશ્વરે આપણને જીવન આપ્યું છે. એ ઇશ્વરીય પ્રસાદ છે. પ્રસાદમાં ઇશ્વરીય કૃપા, પ્રસન્નતા, વરદાન ભળેલા હોય છે. તો એનો લાભ સૌ કોઇને આપીએ. સ્વાર્થી મટી પરમાર્થી બનીએ. જેવું અન્ન તેવું મન. જેવું મન તેવું તન. પ્રલોભનોથી બચવા માટે શુભ સંકલ્પ કરીએ. ભગવાન સૌનું ભલું કરો.

આ દેહ ઇશ્વરીય વરદાન છે, તો ભગવાનની દિવ્ય શક્તિ કૃપા હંમેશા મારી સાથે છે. ઇશ્વરીય કૃપા એટલે સાત્વિકતા, પવિત્રતા, દિવ્યતા.

જીવનને કઈ દિશામાં વહેણ આપવું છે એ આપણી મરજી પર આધાર રાખે છે. સૌ કોઈ પ્રત્યે શુભભાવ વ્યક્ત કરીએ. બે શબ્દ પ્યારથી બોલીશું તો સૌના પ્રિય થઇ શકીશું. સાકર શેલડીનો સ્વાદ તજીને કડવો લીમડો ઘોળવો નથી. જીવનના વસ્ત્ર પર ડાઘ પડવા દેવો નથી. શુભ ભવતિ કલ્યાણ - સર્વ જીવોનું કલ્યાણ થાય એવી ભાવના સેવીએ.



સંપત્તિ

અઢળક સંપત્તિનો સ્વામી છે આશુતોષ. જુહુનાં દરિયાકિનારે વિશાળ બંગલો. બબ્બે ગાડી, ડ્રાઇવર, મહારાજ, નોકરોની ફોજ. બે દીકરા છે, પરણેલા છે, બૈરીઓ સાથે લીલાલહેર કરે છે. જુદા રહીને. બાપાના પૈસે લીલાલહેર છે. એક દિવસ ઘર હર્યુભર્યું હતું, કલ્લોલતું હતું. જે સંપત્તિથી સુખસગવડો ખરીદ્યા હતા, તે સંપત્તિ જ દુઃખનું કારણ બની ગઈ. બંને દીકરાઓને બાપને પૈસે તાગડધિન્ના કરવા છે. વાપીમાં કેમીકલ ફેક્ટરી છે. આશુતોષે મુંબઈથી વાપીના દોડા ૨૦ વર્ષ સુધી કર્યા. ફેક્ટરી માટે ISO ૧૦૦૮નું સર્ટીફિકેટ મેળવેલું છે. માર્કેટમાં brand name છે. આશુતોષે ક્યારેય quality બાબત બાંધછોડ કરી નથી. વર્કરોને દીકરાની જેમ સાચવ્યા. એમના સંતાનોના શિક્ષણનો પ્રબંધ કરી આપ્યો. માંદાસાજે ડોક્ટરોના બીલ ભરી આપ્યા. સૌની સુખાકારી ઇચ્છી છે. જાતમહેનત કરી, અનેક કષ્ટો વેઠી આજે આટલી ઊંચાઈ-મોટાઈ પ્રાપ્ત કરી છે.

આશુતોષ છે જ ભોળિયા મહાદેવ જેવો. પરિવાર, સગાવહાલામાં બધાને મદદ કરવા તત્પર. મદદ કરે પણ પાછું વાળશે એવી અપેક્ષા જ નહીં રાખવાની. એક જ ધ્યેય. સૌ સુખી રહે. પત્ની ઉમા કકળાટ કરે, મૂખાં છો મૂખાં, બધા તમારા ભોળપણનો લાભ ઉઠાવે છે. સૌ સ્વાર્થના સગા છે. જરા હાથ ટૂંકો રાખો. નહીં તો આપણે જ મદદ માંગવાનો વારો આવશે. ઘરમાં કકળાટ ન થાય માટે એ છાનો છપનો કોઈને ઘેર જઈને ગૂપચૂપ મદદ કરી આવે. કોઈ રડતું કકળતું, ગરજમંદ આવે, એનાથી ના પાડી જ શકાય નહીં.

અને આશુતોષનો આ સ્વભાવ જ એના જીવનમાં કલેશ કંકાસ વધારી રહ્યો. પત્ની, સંતાનો કહે, પડોશીને આટો અમે નથી ઘરમાં. અમારી માંગણી પૂરી કરવી નથી. બહાર વાહ વાહ કરાવવી

છે. આશુતોષ કેમ કરી આ લોકોને સમજાવે કે આપણી પાસે હતું શું? ઇશ્વરની કૃપાથી કમાયા, કેટલાયની દુઆ મળી, ફળી, આપણી કમાણીમાં એ સૌનું નસીબ જોડાયેલું છે એવું આશુતોષ માને છે.

આજકાલ ધંધામાં બહુ હરીફાઈ વધી ગઈ છે. દીકરાઓને વાપીના ધુમાડા ખાવા નથી, દોડા કરવા નથી. ફેક્ટરી પર ઘરનું માણસ દેખરેખ ન રાખે તો ધૂળધાણી થઈ જાય. આશુતોષથી હવે દોડાદોડ થતા નથી. દીકરાઓને હાડમારી વેઠવી નથી. પણ તાગડધિન્ના કરવા છે. વહુઓનો કકળાટ, ઘરમાં બેહદ અશાંતિ. સુખ અને સંપત્તિ પણ જીવનના આવડવા જોઈએ. બહુ દુઃખ વેઠી સંપત્તિ એકત્ર કરી, એ જ સંપત્તિ આજે દુઃખના કારણરૂપ બની ગઈ છે. ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે, માબાપ-સંતાનો વચ્ચે કડવાશ ઊભી થઈ ગઈ. દીકરાઓ અલગ રહેવા ગયા, રોજ રોજ સંપત્તિના બટવારા કરી આપો એવી માંગણીઓ કરતા રહે છે. બજારમાં આબરૂ સાચવવા દીકરાઓના દેવા ચૂકવવા પડે છે. સુખના પ્રસંગે ઝઘડો જ ઊભો કરી લે.

એટલું બધું સુખ હતું કે સગાસંબંધીઓમાં વહેંચતા યે વધે પણ મનની ગરીબી, સ્વભાવની ગરીબી સુખને આભડી ગઈ. આશુતોષના ભાઈએ લોન લીધી હતી, ધંધો કરવા, લોન પાછી ન વાળી, તે સંબંધ બગાડીને બેઠો, હવે એની દીકરીના લગ્ન લેવાયા છે. સારે ઘરે, કુટુંબની દીકરી છે, લગ્નમાં મદદ કરવી જોઈએ. આશુતોષે ખર્ચો ઉઠાવ્યો, એમાં જ તો દીકરાઓ જુદા થઈ ગયા. કાકાના વ્યવહારમાંથી પણ પપ્પા બોધપાઠ લેતા નથી. આમને આમ બધું લૂંટાવી દેવા બેઠા છે.

આશુતોષ વિચારે છે, આના કરતાં ગરીબી હતી, અભાવો હતા, ત્યારે સંપ હતો, સુખ હતું. આજે છતી સંપત્તિએ દુઃખી છીએ. સંપત્તિ કોઈના ખપમાં આવે ત્યારે જ એની સાર્થકતા વધે, પૈસો તો વાપરીએ તેમ વધે. મિલકતનું સરવૈયું-પૈસા-રૂપિયામાં કાઢવા કરતાં પાપ પુણ્યનું સરવૈયું કાઢીએ. કોઈને મદદરૂપ થઈ કોઈની આંતરડી ઠારીએ એ જ સાચી સંપત્તિ.

સમજાઈ ગયું છે સંબંધોનું સત્ય આશુતાષને. એકલતા સાલે છે. પત્ની કાયમ કકળાટ કરે છે, ડાયનીંગ ટેબલ પર એકલા જમવા બેસવું ગમતું નથી. બે માણસ માટે શું રસોઈ કરાવવી? દીકરાઓ સાથે હતા, તેમની મનગમતી વાનગીઓ બનાવાતી, કોની સાથે આખો દિવસ વાત કરવી? તમે તો આખો દિવસ ઓફિસે જાવ. મારે શું કરવું? ટી.વી. જોઈ જોઈ આંખો દુઃખે છે. બે ઘડી કોઈની બોલચાલ નથી.

સંસાર એટલે શું? પરિવારના અને સમાજના સંબંધોમાંથી અધ્યાત્મ તરફનું વલણ વધતું જાય છે. સંસારમાં સાક્ષીભાવે જીવતાં જીવતાં શાશ્વત સુખ માણવું એટલે આધ્યાત્મિક સાધના. સુખ પામવાની જીજ્ઞાસા પ્રત્યેક જીવમાં હોય પણ સુખની તલાશ ક્યાં કરવાની? ખાદ્ય પદાર્થોમાં, દાગીના, વસ્ત્રો, મિલકત, ગાડી બંગલામાં? આ બધું મેળવી લીધું છે, ભોગવી રહ્યા છીએ. છતાં યે મન કેમ ઉદાસ ઉદાસ રહે છે. બહારગામ ફરવા જઈએ, નિર્સર્ગનો આનંદ માણીએ પણ કેટલા દિવસ? અંતે તો ઘરમાં પાછા ફરવાનું, એકલતા અનુભવવાની. મબલખ ધન કમાઈ લઈએ, પછી ચરમકક્ષાનું સુખ મળી જશે. સંપત્તિ હશે એટલે સત્તા મળશે, માનપાન મળશે. નાટક સીનેમા દ્વારા આનંદ માણી લઈશું. પણ આ બધી ઝંખના ઝાંઝવાના જળ જેવી સાબિત થઈ છે. બાહ્યપ્રાપ્તિઓમાં સુખ રહેલું હોત તો પૈસાવાળાને એસી બંડરૂમ, પલંગમાં પણ કેમ ઊંઘ નથી આવતી? અને પેલો મજૂર ભરઉનાળે ફૂટપાથ પર સૂંડલામાં માથું મૂકી કેવો નિરાંતે ઊંઘે છે. ને સપનાનું સુખ માણે છે.

આશુતોષ અંતરમુખી બનવા પ્રયાસ કરે છે. મન એવં મનુષ્યાણાં કારણં બંધમોક્ષયો. આશુતોષને હવે એક બીજી ચિંતા સતાવી રહી છે. કાલે મને કંઈ થઈ જશે તો પત્નીનું શું? બધા મળીને એને પીંખી નાંખશે. એ ચિંતામાં ને ચિંતામાં એમની ઊંઘ ઊડી જાય છે. પસીનો વળી જાય છે. બી.પી. વધી જાય છે.

સત્સંગમાં જાય છે. બહુ મોટી મોટી વાતો સમજાતી નથી. સમજાય છે તો અમલમાં મૂકી શકાતી નથી. બંને દીકરા સગી

માના છે પણ બંને વચ્ચે હેતુપ્રીત કરતાં સ્વાર્થભાવના વધારે છે. કોઈને કોઈ પર વિશ્વાસ નથી. આટઆટલું ભણાવ્યા, પરણાવ્યા, અલગ ઘર લઈ આપ્યા. અલગ ધંધો મંડાવ્યો પણ બંનેને અસંતોષ છે કે પપ્પાએ મારી ફેવર નથી કરી. બીજાને વધુ આપી દીધું છે.

ક્યારેક તો મનમાં ખૂબ ઉદ્વેગ વધી જાય. રાજા ભરથરીની જેમ વિષાદ વ્યાપી જાય. બધું છોડી ક્યાંક ભાગી જાઉં, પણ એમ જવાબદારી છોડી ભાગી થોડું જવાય? શા માટે જિંદગીભર હાથ વોય કરી કરી આ સંપત્તિ એકત્ર કરી? આવા દિવસ જોવા માટે? સગાવહાલા સ્વારથના હોય પણ પેટના દીકરા? દીકરા છે કે દીપડા?

ઝઘડાનું, ક્લેશનું નિરાકરણ લાવવું કઈ રીતે? આખી રાત વિચાર કર્યો. સવારે ઊઠી વીલ બનાવ્યું. બંને દીકરાઓને ઇનફ આપી દીધું છે. મેં મારી જવાબદારી પૂરી કરી છે. હવે મારે કોઈને કશું આપવાનું રહેતું નથી. મારા નિધન પછી બધી સંપત્તિ મારી પત્નીની-ઉમાની. અને એના મૃત્યુ પછી બધું જ વૃદ્ધાશ્રમને દાનમાં આપી દેવું. ન બજે બાંસ ન બજે બાંસુરી.



આવિષ્કાર

સામાયાર હતા. એક દીકરીએ બાપા પાસેથી પોતાના લગ્નપ્રસંગે દહેજમાં પુસ્તકો માંગ્યા. એક જમાનામાં એવું કહેવાતું કે જેના ઘરમાં પુસ્તકો ન હોય એ ઘરમાં દીકરી ન દેવી. દરેક શાળામાં, કોલેજમાં, ગામમાં પુસ્તકાલય હોય હોય ને હોય. વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાન, બુદ્ધિમાં વધારો થાય પુસ્તકોના વાંચન દ્વારા. મને તો નાનપણથી જ પુસ્તકો વાંચવાનું વ્યસન લાગી ગયું હતું. હાથમાં પુસ્તક આવ્યું કે રાતનો ઉજાગરો નક્કી. પુસ્તક પૂરું કર્યા વિના ચેન ન પડે. પછી ભલેને કુકર સીસોટી વગાડી વગાડીને થાકી, અને ફાટી જાય. અમારા સમયમાં ર.વ.દેસાઈ, પન્નાલાલ પટેલ, ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી, કાકા કાલેલકર અને મેઘાણી ને કનૈયાલાલ મુનશી. છકો મકો, બકોર પટેલ, ચાંદામામાથી શરૂ કરેલો વાંચન શોખ વધતો ગયો. રામાયણ, મહાભારત વાંચ્યા, કાલિદાસને ભવભૂતિ અને શેક્સપિયર અને મિલ્ટન વ. અમારા પિતાજીનો વાંચનનો શોખ વારસામાં મળ્યો. પુસ્તક વાંચી લીધા પછી એના વિશે ચર્ચા પણ કરીએ. જન્મદિવસે ગીફ્ટમાં પુસ્તકો મળતા. સગાવહાલા આવે હાથમાં રૂપિયા મૂકી જાય, એમાંથી પુસ્તકો ખરીદીને વાંચતા. મેગેઝીનો અને ચોપાનિયા અલગ. પુસ્તકવાંચનની મજા જ અનેરી હતી. અમને વૈવિધ્યસભર, ભરપુર પુસ્તકો વાંચવા મળ્યા એ અમારું સદ્ભાગ્ય, લેખનશૈલી વિકસી, હૃદય સંવેદનશીલ બને. ગુજરાતી સાહિત્ય સમૃદ્ધ છે. આદત પડી ગઈ, શોખ કેળવાયો વાંચનનો. ગૃહસ્થજીવનમાં - વ્યસ્ત હોવા છતાં આજે પણ રાત્રે પાંચ દસ પાના વાંચ્યા વિના ઊંઘ આવતી. ભલે ટી.વી. પર સીરીયલો જોવી ગમતી હોય તો પણ. વાંચન વાચા આપે, વૈભવ આપે. વાંચન અનિવાર્ય છે. નવી દુનિયા જોવાની પરખવાની તાકાત આપે છે વાંચન. સંબંધોને સમજવાનું શાણપણ આવે. સમયનો સદુપયોગ થાય.

પુસ્તક એટલે મારે મન અમૂલ્ય સંપત્તિ. જીવની જેમ જતન કરી જાળવ્યા છે પુસ્તકોને. પૂંઠા ચડાવીને, આખું એક અલગ કબાટ. પુસ્તકો થકી આપણી સંસ્કૃતિ, ઇતિહાસને જીવંત રાખી શકાય. તત્કાલીન સામાજિક રૂઢિઓ, રિવાજો, ઇતિહાસનું પ્રતિબિંબ પડતું હોય છે પુસ્તકોમાં. સ્કૂલમાં, કોલેજમાં નિબંધ લેખન, વાર્તા લેખનમાં ઇનામ મળતા. લેખન શોખ કેળવાયો. દરરોજ કંઈકને કંઈક લખું. ઘણું બધું સાહિત્ય એકત્ર થયું. પતિદેવે પ્રોત્સાહન આપ્યું. પુસ્તકો છપાયા, વિમોચનો થાય, વખણાયા. મારી લાયબ્રેરીમાં પુસ્તકો જોઈ હરખાયા કરું.

દીકરાના લગ્ન લેવાયા. ઘરમાં રીનોવેશન કરાવાયું. એક વધારાનો બેડરૂમ જરૂરી હતો. દેશપરદેશ ધૂમી એન્ટીક પીસ, સુવેનીયર્સ ખરીદેલા એના માટે શો કેસ બનાવવાનું નક્કી થયું. એ માટે મારી લાયબ્રેરીના પુસ્તકોનો ભોગ લેવાયો. છોકરાઓ કહે, મમ્મી, તો આ બધા પુસ્તકો સાત-આઠ વખત વાંચી લીધા છે. આજના અંગ્રેજી મીડીયમમાં ભણેલા સંતાનોને ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રત્યે પ્રેમ ક્યાંથી હોય? મારા વસાવેલા શબ્દકોષ અને એનસાક્લોપીડીયાના પુસ્તકો બધું તણાઈ ગયું. પસ્તીમાં. બે દિવસ ખાવાનું ન ભાવ્યું, બહુ રડી પણ બાળકોની જરૂરિયાત સમજવી પડે, એમને જોઈતી સગવડ આપવી પડે. એમને મન પુસ્તકોની શી કિંમત. ગુજરાતી ભાષા જ ન આવડે, વાંચનશોખ કેળવાયો નથી. કોનો વાંક?

દીકરો કહે, મા-તારા બધા લેખો અમે ડીજિટલરૂપે પ્રકટ કરીશું. વેબસાઇટ પર મૂકીશું. ફેશબુક પર મૂકીશું. જમાનો ટેકનોલોજીનો છે. આખું સાહિત્ય કોમ્પ્યુટર અને મોબાઇલમાં સમાઈ ગયું છે. એક નાની શી પેનડ્રાઇવ મને ગીફ્ટમાં આપી મારા ૭૫માં વર્ષના જન્મદિને. જમાના સાથે તાલ મીલાવતા શીખવી દીધું સંતાનોએ. હવે પાકે ઘડે કાંઠા ચડાવવા પડશે. કોમ્પ્યુટરના સ્ક્રીન પર વાંચતા શીખવું પડશે. નવા આવિષ્કારને આવકારવા પડશે.



સંસ્કારબીજ

નાનપણની વાત છે. પીકચર જોવા ટિકિટની લાઇનમાં ઊભા હતા. અમારી પરિસ્થિતિ તદ્દન સાધારણ. વર્ષમાં એક જ વખત મારા પપ્પા એમના જન્મદિવસે અમને બધાને પીકચર જોવા લઇ જતા. પીકચર જોયા બાદ ચોપાટી પર ભેળપૂરી ખાઇ ઘરે જતા. એક જણને બે ટિકિટ આપવામાં આવતી હોવાથી પપ્પા અને હું બે જણા લાઇનમાં ઊભા હતા. અમારી આગળ એક સજ્જન ઊભા હતા લાઇનમાં, એ અને એમની દીકરી. એ ભાઇ ખિસ્સામાં વારંવાર હાથ નાંખી નોટ ગણી લેતા. ખુશ હતા, જીવનમાં પ્રથમ વખત પીકચર જોવા આવ્યા હતા. ક્યારેય પૈસાનો મેળ થઇ શક્યો નથી. એમનો વારો આવ્યો. ટિકિટબારી પરથી જવાબ મળ્યો, રૂપિયા પાંચવાળી ટિકિટ પૂરી થઇ ગઇ છે. રૂ. ૧૦ વાળી મળશે. જોઇતી હોય તો રૂ. ૪૦ આપો. એમની પાસે ફક્ત વીસ જ હતા. રૂ. પાંચવાળી ટિકિટ ખરીદી પીકચર જોવા આવવાનો વેત માંડ માંડ કર્યો હતો. મારા પિતાએ નીચા વળી કહ્યું, ભાઇ તમારા ખીસામાંથી રૂ. ૨૦ની નોટો પડી ગઇ લાગે છે. દસ દસની બે નોટો એ પિતાના હાથમાં પકડાવી. મારો હાથ પકડી લાઇનમાંથી બહાર નીકળી ગયા. મને ખબર હતી કે અમારા બજેટમાં પીકચર અને ચોપાટી બે ખર્ચા નીકળી શકે તેમ ન હતા. અમારી પરિસ્થિતિ પણ સાધારણ હતી. પપ્પા કહે, આજનું પીકચર ફ્લોપ ગયું છે, એવું પીકચર નથી જોવું. આપણે ચોપાટી પર જઇ ભેળપૂરી ખાઇ, દરિયાની મોજ માણીશું.

મારી માના મોઢા પર નારાજગી હતી, પણ પપ્પાના ચહેરા પર ખુશી છલકાતી હતી. આજે એમનો જન્મદિવસ હતો. આજે એક અન્ય પરિવારના ચહેરા પર ખુશી છલકાશે એ વિચારે તેઓ અત્યંત ખુશ હતા.

નાના હતા. દાદી કહેતા, ખાધા કરતાં ખવરાવ્યું ભલું. આજે

પપ્પા બોલ્યા, પીકચર જોવા કરતાં જોવડાવ્યું ભલું. પિતાના ચહેરા પર સ્મિત ચમકતું હતું. જીવનમાં પહેલી વખત પીકચર જોયાનો આનંદ પેલા પિતાના મુખ પર છલકાયો હતો તે જોઇને. એ સજ્જન પણ કોઇના પિતા હતા. સંતાનોની મહેચ્છા પૂર્ણ થશે એ જાણી, એમની આંખોના ખૂણા ભીના થઇ ગયા હતા. પિતાજીનો હાથ પકડી ચૂક્યો હતો. આભારના બે શબ્દો એમના મુખથી નહીં, આંખો દ્વારા વ્યક્ત થયા હતા. એમના ગળામાં ડૂમો ભરાઇ ગયો હતો.

પપ્પા આજે બહુ ખુશ હતા. કોઇને રાજી કરવાથી વધુ રાજી થવાય, એ સત્ય ત્યારે સમજાયું. પિતાજીએ બોલીને નહીં વર્તન દ્વારા અમને એક સત્ય સમજાવ્યું. સુખ અને આનંદ વહેંચવાથી વધે. ફક્ત ભોગવવાથી આનંદ નથી મળતો. ત્યાગ કરવાનો આનંદ એથી વિશેષ હોય છે. કોઇની ઇચ્છા પૂરી કરી શકીએ, એમના જીવનના ખોટ પૂરી કરી શકીએ, એમના ચહેરા પર સ્મિતની લહેર ફરકાવી શકીએ એથી બીજું કોઇ મોટું પુણ્યકાર્ય નથી. તમને અંતરનો આનંદ પ્રાપ્ત થશે કે કોઇને મદદમાં આવી શક્યા. ઉપરવાળો પણ તમારા પર પ્રસન્ન થશે. બીજાને રાજી રાખવા જતાં આપણને ભીતરમાં જે પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થશે તે અમૂલ્ય હશે.

સર્વે સુખિનઃ સન્તુ.

આમાં ત્યાગ કે પરોપકાર જેવા ભારેખમ શબ્દોની જરૂર નથી. ત્યાગીને ભોગવી જાણો. કહે છે ને કે ઘર એક સંસ્કાર શાળા છે. નાનપણમાં માતાપિતાને આવા અનેક પ્રસંગોમાં અન્યને મદદરૂપ થતા જોયા છે. એ સંસ્કાર મનહૃદય પર અમીટ છાપ પાડી જાય. સંતાનોમાં વારસારૂપે.

અમારા ઘરમાં રઘુ નામનો નોકર. નાનપણથી જ અમારા ઘરે કામ કરે. અમે બધા એને રઘુકાકા કહેતા. એમની દીકરી મારી ઉંમરની. દર વર્ષે એ દેશમાં જાય. મારા ઉતરેલા ચણિયાચોળી, ફોકનું પોટલું મા બાંધી આપે. આવીને રઘુ કાકા કહે, દીકરી બહુ ખુશ ખુશ. ચણિયાચોળી પહેરી ફોટો પડાવી આવી. એ ફોટો રઘુકાકાએ એમની બેગમાં સાચવી રાખ્યો હતો.

મારી સગાઈ થઈ, લગ્નની તૈયારી ચાલતી હતી. હું માતાપિતાની એકની એક દીકરી. રઘુ કહે, મારી દીકરીના લગ્ન વૈશાખ મહિનામાં છે. આપણે જેઠ મહિનામાં લગ્ન છે. હું દેશમાંથી દીકરીના લગ્ન આટોપી જલદી પાછો આવી જઈશ. મને રૂ. ૧૦ હજારની લોન આપો. દર મહિને પગારમાંથી રૂ. એક હજાર કાપી લેજો. મા નારાજ થઈ ગઈ. માથે લગ્નપ્રસંગ છે અને રઘુને દેશમાં જવું છે? અને દસ હજાર રૂપિયા? એ ક્યારે પાછો આપી શકશે? તમે લોકોએ નોકરને બહુ માથે ચડાવ્યો છે.

પપ્પાના મનના ભાવ મેં વાંચી લીધા, અમે બાપ દીકરીએ મનોમન નક્કી કરી લીધું. મેં કહી દીધું મારા લગ્નમાં મહેંદી રસમ અને સંગીત સંધ્યા, બે પ્રસંગ અલગ અલગ નથી કરવા. એક જ દિવસે બંને પ્રસંગ ઉજવી લઈએ અને એ બચેલી રકમમાં જ રઘુની દીકરીનો લગ્ન પ્રસંગ આખેઆખો ઉજવાઈ જશે.

પપ્પા કહે, રઘુની આંતરડી ઠારીશું તો આપણી દીકરી ઉપર ઇશ્વરની અમી નજર રહેશે. એની દુઆથી આપણી દીકરી સુખી થશે. કોઈનું કર્યું નકામું જતું નથી.

યાદશી યસ્ય ભાવના સિધ્ધિર્ભવતિ તાદૃશી.

માબાપ જાણ્યે અજાણ્યે પોતાના વર્તન થકી સંતાનોમાં આવા ઉત્તમ સંસ્કાર બીજ રોપી જાય, જેનું ફળ સંતાનોને મોટા થયા પછી પણ સાંપડે.

પિતાજીએ મૃત્યુ સમયે અમને સૌને એકત્ર કરી શિખામણ આપી. એમના બુઝાતા જતા જીવનદીપની થરથરતી જ્યોતની સાક્ષીએ - બેટા -

સંબંધો જાળવવા, પરસ્પર વિશ્વાસ કેળવવો, કદી કોઈને કડવું વહેણ કહેવું નહીં, જતું કરવું પરંતુ કોર્ટ કચેરી કરવા નહીં. આ બધું પપ્પાએ એમના જીવનમાં જાતે જીવીને અમને બતાવ્યું, કર્તવ્ય દ્વારા ઉપદેશ દ્વારા નહીં. સંબંધનું નામ જ વિશ્વાસ, વિશ્વાસ રૂબ્યો સંબંધ રૂબ્યો. રીલેશનશીપમાં શબ્દનું બોર્ડીંગ અધેસીવ જેવું જોડાણ તત્ત્વ સમું છે. તમારા મૃદુ શબ્દોથી કોઈને હૈયાધારણ આપો, આશ્વાસન આપો, એને માટે અમૃત સમું બની જાય.

કોઈના દિલને દુભવવું નહીં પણ એના દિલને શાંતિ-શુકુન મળી શકે એવી મીઠી વાણી રાખવી. કારણ તમે જે કંઈ બોલો, વિચારો એનો પડઘો પડે જ પડે. જેવો વ્યવહાર કરીએ એવો વ્યવહાર પામીએ. કબીરનો દોહો છે.

જો તોંકો કાંટા બુએ તાહીં બોવ તું ફુલ

તોકો ફૂલ તે ફૂલ હૈ વાંકો હૈ ત્રિશુલ.

હંમેશા લેટ ગો કરતા શીખવું. જેવા સાથે તેવા કદિ થવું નથી. પરાઈ મૂર્ખતા કાજે, જીભે ના ઝેર તું લેજે.

શબ્દો તોળી તોળીને, જોખી, જોખીને બોલવા. બોલાયેલા શબ્દોના ગુલામ તમે છો, ન બોલાયેલા શબ્દોના માલિક તમે છો. સંબંધોમાં સરવાળો કરતા રહો, ગુણાકાર કરતા રહો, ક્યારેય બાદબાકી કે ભાગાકાર કરવા નહીં.

મિત્રો એવા રાખવા કે એને અંગત વાત કરી દિલનો ભાર હળવો કરી શકાય. રડવાનું મન થાય, ત્યારે તમને ખભો ધરી શકે. એનું નામ સંબંધોનો સરવાળો જો કે સંબંધોમાં નફાનુકસાનના લેખાજોખાં ક્યારેય ન હોઈ શકે. સુખ જોઈતું હોય તો અન્યને સુખી કરો. પછી જુઓ જીવન જીવવાની કેવી મજા આવે છે?



ધર્માચરણ

ધારયતિ ઇતિ ધર્મ. ધર્મનું અનુસરણ કરવાથી જીવનની મૂળભૂત સમસ્યાઓનું નિરાકરણ થઈ શકે. મુસ્લિમ, ખ્રિસ્તી, હિંદુ, જૈન - કોઈપણ ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતો લગભગ એક સરખા છે. દયા ધર્મકા મૂલ હૈ, પાપ મૂલ અભિમાન. અહંતો ત્યાગ, પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે દયાભાવ, અહિંસા, મનસા-વચસા, ક્ષમા આપવી, સમાધાન વૃત્તિ કેળવવી. સંતોષ ધારણ કરવો, વધુ પડતી અપેક્ષાઓ કે આકાંક્ષા ન રાખવી. અપરિગ્રહ વગેરે નિયમોનું પાલન કરવામાં આવે તો મનુષ્ય સુખ શાંતિથી જીવન પસાર કરી શકે. દરેક ધર્મમાં માન્યતા છે. ખાલી હાથે આવ્યા હતા, ખાલી હાથે જવાના, જન્મ્યા ત્યારે જન્મલાને ખીસું ન હતું. મરતી વખતે કફનમાં ખીસું નહીં હોય. બધું અહીં ને અહીં રહી જવાનું. સાથે આવશે ફક્ત સત્કર્મોની સુવાસ. બધા જ ધર્મોના પાયામાં માનવજીવન અને વ્યવહારના ઉમદા સિદ્ધાંતો છે. કુદરતી સંપત્તિ વાપરો પણ એનો દુરુપયોગ ન કરો. પર્યાવરણની સમતુલા જાળવો. જો કશું જ સાથે નથી લઈ જવાનું તો પછી આ ધનસંગ્રહ, બેંકબેલેન્સ, છળકપટ, છેતરપિંડી, કાળાબજાર, ભેળસેળ શા માટે કરવાના? સંતાનોના સંતાનો માટે મૂકી જવાની લાલ્ચમાં! તૈયારમાલ મળશે, ભાવિ પેઢી, આજસુ, હરામ હાડકાની, ઉચ્છંખલ, ઉડાઉ, વ્યસની બની જશે. એના દિલોદિમાગ પર રાઈ ચડી જશે. મહેનત વગર મળેલા પૈસાની એને મન કિંમત નથી. અનિષ્ટો પેદા થાય.

વ્યક્તિ ચારિત્ર્યવાન હશે તો પરિવાર અને તો સમાજ શિસ્તબદ્ધ અને સત્વશીલ બને. દરેક સમાજના રીતરિવાજ અમુક સિદ્ધાંતો, મૂલ્યો આધારિત હોય. સામાજિક, રાજકીય, આર્થિક વિષમતાઓ વધતા જાય છે. કારણ ધનવાળો ધનનું વરવું પ્રદર્શન કરે, ગરીબોને પેટ ભરવાની પંચાત, અસમાનતા વધતી જાય. તવંગરો અને ગરીબો વચ્ચેની ખાઈ વધતી જાય. પરિણામે અસંતોષ વધે,

વર્ગવિગ્રહ વધે. કવિએ કહ્યું છે કે ભૂખ્યા જનનો તો જઠરાગ્નિ જાગશે, તે દિ' રત્નકણી ન લાઘશે. મંદિરમાં છપ્પન ભોગ ઉજવાય, બહાર ભીખારીના ટોળા, આવી વિષમતા ક્યાં સુધી ટકી રહેશે? અમારા દાદાજી ધોતિયામાં ખાંપો આવે તો જાતે સીવીને પહેરતા, ફાટે નહીં ત્યાં સુધી. અને કોટમાં થીંગડું મારેલું હોય. દાદી પાસે પુષ્કળ સોનાના દાગીના હતા. પણ જ્યારે ન્યાતમાં સાધારણ માણસને ત્યાં લગ્ન હોય તો સાદા કપડાં દાગીના પહેરીને જતા. કહેતા લોકોની આંખમાં આવી ન જવાય.

આપણા ધર્મમાં અન્નદાન, વિદ્યાદાનનો મહિમા વિશેષ છે. જે કંઈ કમાયા છીએ, પામ્યા છીએ, એમાં સૌનો હિસ્સો છે, સૌનો ભાગ છે. ગાય, કૂતરા, કાગડા, અતિથિ, અગ્નિનો ભાગ સૌ પહેલાં કાઢી લેવાતો. સાધુ ભગવાંતો, ગોર મહારાજને વોરાવવામાં આવતું. વસવાયાનો ભાગ પણ કાઢવામાં આવતો.

કોઈપણ ધર્મનો બીજો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે વિવેક. વિચાર વાણી, વ્યવહારમાં વિવેક હોવા જોઈએ. ઘરમાં કોઠીમાં હોય એટલું બધું અનાજ એકી સાથે ખાઈ શકીએ ખરા? કેટલું ખાવું, કેવું ખાવું, ક્યારે ખાવું, કેવી રીતે ખાવું, શું શું ખાવું, શું શું ન ખાવું, ઉપવાસ કરવા, આ બધા માટે નિયમો હોય છે. દરેક વસ્તુની મર્યાદા હોય, ઉપયોગ કરવાનો છે, ઉપભોગમાં અતિરેક થાય તો રોગ પેદા થાય. એવું જ કામકાજ કરતા રહેવાનું, પ્રમાદ કરવાથી સ્વાસ્થ્ય કથળે. પોતાની જરૂરિયાતો ઓછી કરવી, પોતાનું કામ જાતે કરવું, તો કસરત કરવા જીમમાં જવાની જરૂરત નહીં રહે. વ્યસનનો ત્યાગ કરવો, કોઈ જાતનું વળગણ નહીં, એના જેવું કોઈ સુખ નહીં. મીરાંબાઈએ ગાયું કે

‘કરના ફકિરી ફિર ક્યા દિલગીરી,
સદા મગનમેં રહના જી,
કોઈ દિન શીરાપૂરી, કોઈ દિન ફાકફાકા જી.’

જીવનનમાં નિર્વાહ માટે ધન જરૂરી છે. વ્યવસાય, ધંધો કરવાનો છે. પરિવારનો નિભાવ કરવાનો છે. પણ નીતિથી કમાવું, રીતિથી ખર્ચવું અને પ્રીતિથી આપવું. વધુ ને વધુ ધન સંગ્રહની લાલસા

જાગે, અનીતિના આચરણથી સંપત્તિ એકઠી કરવાનો લોભ જાગે. કોઈ પણ ધર્મમાં અનીતિના આચરણનો નિષેધ છે. સિદ્ધાંતો, મૂલ્યો નેવે મૂકીને પૈસાની કમાણી ન કરાય. જે કંઈ કમાઈએ એમાંથી ૧૦ ટકા ગરીબોની સહાયતા અર્થે, દાન કરવા અલગ રકમ તારવી લેવી જોઈએ.

કહે છે સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મો ભયાવહ. જન્મ દત્ત ધર્મ મળ્યો છે, પારિવારિક. ખ્રિસ્તી, ઇસ્લામ, હિંદુ વગેરે. મંદિરે જવું, દેવસેવા કરવી, માળા જપવી, પૂજાપાઠ કરવા, આપણે આપણો ધર્મ સંભાળવો. પણ આજકાલ ધર્મનું વ્યાપારીકરણ થઈ રહ્યું છે. રીતરિવાજ, વિધિવિધાન, ક્રિયાકાંડનું મહત્ત્વ વિશેષ અપાય. ગુરુ, ગોર મહારાજ દક્ષિણા માટે ક્રિયાકાંડો કરાવે. સાધુમહંતો પોતાના સંપ્રદાયો પુષ્ટ કરવા મંદિરો-બાંધ્યા કરે, કંઠીભક્તો એકઠા કરે, પોતાના ઇગોને પુષ્ટ કરે. સાચા ધર્મની સમજણ આપવી નથી. ગતાનુગતિકા, દેખાડાને મહત્ત્વ અપાય. યુવાપેઢીને આવી અંધશ્રદ્ધામાં, ક્રિયાકાંડોમાં રસ નથી પડતો, પરિણામે તેઓ ધર્મથી વિમુખ થતા જાય.

નાના પરિવાર, પતિ-પત્ની બાળકો, પતિ-પત્ની બંને કમાવા જાય. બાળકોનો ઉછેર આયા નોકરો કરે. કેવા સંસ્કાર મળે? પછી નવી પેઢીને દોષ દેવાનો શો અર્થ છે! વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજીનો વિકાસ કૂદકે ભૂસકે થતો જાય છે. પણ વિવેક ક્યાં? માનવતા ક્યાં? બધું મારું, અંગત, મારો બેડરૂમ, અન્યને પ્રવેશ નહીં. કેરીંગ, શેરીંગ નથી પરિવારમાં તો સમાજના દલિતોપીડીતોનું તો કોણ કરવાનું?

આજનું શિક્ષણ-કેળવણી બુદ્ધિલક્ષી છે, હૃદયલક્ષી, માનવતાલક્ષી નથી. વ્યવહારિક નથી. પોતાના સંતાનોને ઇંગ્લીશ મીડીયમમાં, મોંઘીદાટ સ્કૂલોમાં ભણાવવા, એટીકેટમાં રાખવા, સુખ સગવડ, એશોઆરામના બધા સાધનો પૂરા પાડવા, એમની મન મરજી મુજબ જીવવા દેવા, પરિણામે બાળકો વિકાસના માર્ગે નથી ચડ્યા પણ વિનાશના માર્ગે, ડ્રગ્સના રવાડે ચડી રહ્યા છે. ઘરમાં માબાપ, વડીલોની હૂંફ નથી મળી. ક્યાં જાય? કોનો વાંક?

આમ જુઓ તો લોકો ધાર્મિક દેખાય છે, પૂનમ ભરે છે, ડાકોર, નાથદ્વારા, દર્શાને જાય છે. શંત્રુંજય. ૯૯ યાત્રા કરે છે. અઢાઈ, વર્ષીતપ કરે છે. મંદિરો, ચર્ચ, મસ્જિદો માનવ મહેરામણથી ઉભરાય છે. ભીડ વધી છે, ભક્તિ ખરેખર વધી છે. કોઈના યે જીવનમાં આંતરિક પરિવર્તન આવતું દેખાય છે! શું થયું તીરથ કર્યા થકી, તિલક ટપકાં કર્યા થકી. જપમાળાના નાકા ગયા,

પોથી પઢી પઢી જગ મૂઆ, પણ અખા ન આવ્યું બ્રહ્મ જ્ઞાન.

જે જગતમાં તારે તે ધર્મ. પંડિત ભયા ન કોઈ, માનવતા સમ્મ ધરમ ન દૂજો. બડે ભાગ માનુષ તન પાયા.

ધર્મ કરવાથી પુણ્ય મળશે. ન કરવાથી નરકમાં જવું પડશે. આ પાપ-પુણ્ય, સ્વર્ગ-નરકની માન્યતાઓ ઊભી કરેલી છે. કોણે જોયું છે આ બધું? અને ફરી પાછું યાદ કરીએ દયા ધર્મ કા મૂલ હૈ. પાપ મૂલ અભિમાન, તુલસી દયા ન છાંડીએ, જબ લગ ઘટમેં પ્રાણ. સત્ય, નીતિનું આચરણ એ જ સાચો ધર્મ.

ગુરુ, વડીલોના ચરણ પૂજાએ છીએ. તેમના આચરણમાં ધર્મ નીતિ, સંયમ રહેલા છે તેથી. જેમનું આચરણ શુદ્ધ હોય, તેમના જ ચરણ પૂજાય. રામજીની ચરણપાદુકા ભરતે મસ્તકે ચડાવી કારણ રામજીનું આચરણ શુદ્ધ હતું. રઘુકુળ રીતિને એમણે આચરી બનાવી, પ્રાણ જાય, અરુ વચન ન જાય.

